

HABITUS

Toplumbilim Dergisi

COVID-19

- 1) Covid-19 Sürecinin 65 Yaş ve Üzeri Kişiler Üzerindeki Etkilerini Anlamaya Yönelik Nitel Bir Çalışma (Prof. Dr. Dolunay ŞENOL, Aşkın TAŞTAN).
- 2) Covid-19 Pandemisi Haberlerinde Savaş Metaforu Kullanımının Eleştirel Analizi (Hussamedin Abdelgadir SALİH MOHAMMED).
- 3) Covid-19 Salgınının Toplumsal Etkileri (Fadime SEVİMLİ).
- 4) Pandemi (Covid 19), Üniversite Öğrencileri Ve Uzaktan Eğitim Deneyimi (Ayla AVCI).
- 5) Ölüm Sosyolojisi Ekseninde Ölüm Kaygısı ve Koronavirüs (Ezgi Hazal TURHAN).

HABITUS

Toplumbilim Dergisi

HABITUS

Journal of Sociology

2021 Yılı

Covid – 19 Sayısı

Sayı: 2

Issue: 2

EDİTÖR/ Editor in Chief

Doç. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Editör Yardımcısı: Sümeyye YAZICI (Sosyolog)

YAYIN KURULU / Editorial Board

Prof. Dr. Korkut TUNA (İst. Ticaret Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL (İst. Üniv.)

Prof. Dr. Valeriy KHAN (University of World Economy and Diplomacy-Uzbekistan)

Prof. Dr. Garifullin Vasil ZAGITOVICH (Kazan Federal University, Tataristan)

Prof. Dr. Mehmet F. GEZGİN (Beykent Üniv.)

Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniv.)

Prof. Dr. Nedzma DZANANOVIC (University of Sarajevo, Bosna Hersek)

Prof. Dr. Musa TAŞDELEN (Sakarya Üniv.)

Prof. Dr. Muhidin MULALIC (International University of Sarajevo, Bosna Hersek)

Prof. Dr. Yaşar ERJEM (Mersin Üniversitesi)

Prof. Dr. Ruza KARLOVIC (Hırvatistan Polis Koleji Dek. Yard., Hırvatistan)

Prof. Dr. Meki LOBJANIDZE (Open University, Gürcistan)

Prof. Dr. Muhammed Abdulkaki İBRAHİM (Selahaddin Üniversitesi, Irak)

Doç. Dr. Flavia GHANCEA (Ovidius University, Romania)

Doç. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN (Karadeniz Teknik Üniv.)

Doç. Dr. Abbas Varij KAZEMI (Institute of Social and Cultural Studies, Iran)

Doç. Dr. Joanna KUROWKA-PYSZ (WSB University, Poland)

Doç. Dr. Sajjad SATTARI (Tahran University, Iran)

Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER (Karadeniz Teknik Üniv.)

Doç. Dr. Jabir MAMMADLİ (Khazar University, Bakü/Azərbaycan)

Doç. Dr. Rohollah ESLAMI (Firdevs University, İran)

Dr. Katerina MARINAKI (University of Macedonia, Greece)

Dr. Alina ROMANOVSKA (Daugavpils University, Latvia)

Dr. Damir KAPIDZIC (Sarajevo University, Bosnia)

Dr. Immaculada COLOMINA (Carlos Üniversitesi, Madrid/İspanya)

Dr. Noemia Bessa VILELA (University of Portucalense, Portugal)

Dr. Kalina SOTIROSKA, (International Vision University, Gostivar/Macedonia)

Dr. Vladimir STERPU, (Moldova Devlet Üniversitesi, Moldova)

Dr. P. J. Mathew MARTIN, (University of Mumbai, India)

Dr. Ghodsi BAYAT, (Allameh Tabatabai' University, İran)

Dr. Emir SULJAGIC (International University of Sarajevo, Bosna Hersek)

Dr. Öğr. Üy. Serdal FİDAN (Karadeniz Teknik Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Leyla AYDEMİR (Karadeniz Teknik Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Savaş TAŞ (Demokrasi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üy. Hazım Burhan MUSTAFA (Selahaddin Üniversitesi, Irak)

Dr. Öğr. Gör. Selim KARYELİOĞLU (Karadeniz Teknik Üniv.)

Dr. Öğr. Gör. Elif BAŞ (Karadeniz Teknik Üniv.)

Öğr. Gör. Azat MESHELOVA (El Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Kazakistan)

Öğr. Gör. Veysel USTA (Karadeniz Teknik Üniv.)

Öğr. Gör. Hakan SAVAŞ (Avrasya Üniversitesi)

DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL (İstanbul Üniv.)

Prof. Dr. Korkut TUNA (İstanbul Ticaret Üniv.)

Prof. Dr. Enver ÖZKALP (Anadolu Üniv.)

Prof. Dr. Nilgün ÇELEBİ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ (İnönü Üniv.)

Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN (Sakarya Üniv.)

Prof. Dr. Edibe SÖZEN (Hasan Kalyoncu Üniv.)

Prof. Dr. Cemaleddin ÇOPUROĞLU (Fırat Üniv.)

Prof. Dr. Yümni SEZEN (Marmara Üniv.)

Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK (Marmara Üniv.)

Prof. Dr. Taner TATAR (İnönü Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa DELİCAN (İstanbul Üniv.)

İKİNCİ SAYININ HAKEMLERİ / Referees of the Issue

Doç. Dr. Ayhan DEVER (Ordu Üniv.)

Doç. Dr. Mehmet Şükrü NAR (Artvin Çoruh Üniv.)

Doç. Dr. Ümmet ERKAN (Muş Alparslan Üniv.)

Dr. Ülhak ÇİMEN (Atatürk Üniv.)

Dr. Arif ÇİÇEK (Gümüşhane Üniv.)

Dr. Selda TUNÇ SUBAŞI

Dr. Savaş TAŞ (Demokrasi Üniv.)

Dr. Hülya ÇAKIR (Bozok Üniv.)

Dr. Serdal FİDAN (Karadeniz Teknik Üniv.).

Dokt. Öğr. Mümin AYPARÇASI (Kırıkkale Üniv.)

Kapak Tasarımı / Cover Designer

Onur ÖZBEK (Grafiker)

Dizgi ve Mizanpaj / Page Setting

Sümeyye YAZICI (Sosyolog)

Sedanur BAŞKAN (Sosyolog)

Fatma Nur DEVECİOĞLU (Sosyolog)

İÇİNDEKİLER / Contents

Covid-19 (Sars-Cov2) Sürecinin 65 Yaş ve Üzeri Kişiler Üzerindeki Etkilerini Anlamaya Yönelik Nitel Bir Çalışma	1
<i>People 65 Years and Over Of The Covid-19 (Sars-Cov2) Process Understanding Its Impacts on A Qualitative Study For</i>	
Dolunay ŞENOL - Aşkın TAŞTAN	
Covid-19 Pandemisi Haberlerinde Savaş Metaforu Kullanımının Eleştirel Analizi	33
<i>A Critical Analysis Of The Use Of War Metaphors In The News Discourse Of The Covid-19 Pandemia</i>	
Hussameldin Abdelgadir SALIH MOHAMED	
Covid-19 Salgınlarının Toplumsal Etkileri.....	55
<i>Social Effects of Covid-19 Pandemic</i>	
Fadime SEVİMLİ	
Pandemi (Covid 19) Üniversite Öğrencileri ve Uzaktan Eğitim Deneyimi.....	71
<i>Pandemia (Covid-19), University Students and Distance Education Experience</i>	
Ayla AVCI	
Ölüm Sosyolojisi Ekseninde Ölüm Kaygısı ve Koronavirüs.....	85
<i>Death Anxiety and Coronavirus on the Axis Of Death Sociology</i>	
Ezgi Hazal TURHAN	

**COVID-19 (Sars-CoV2) SÜRECİNİN 65 YAŞ VE ÜZERİ KİŞİLER
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİ ANLAMAYA
YÖNELİK NİTEL BİR ÇALIŞMA**

Dolunay ŞENOL*

Aşkın TAŞTAN**

ÖZ

Çin'in Vuhan kentinde Aralık 2019'da ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyaya yayılan yeni corona virüs salgını, 12 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. Virüsün nasıl bulaştığına yönelik çalışmalara her geçen gün yenileri eklense de diğer salgın hastalıklarda da olduğu gibi virüsten en etkili korunma yöntemi olarak insanlarla fiziksel mesafenin sağlanması, maske kullanılması ve el hijyenine dikkat edilmesi şeklinde bir özetleme söz konusudur. Bu salgın döneminden en fazla etkilenen grubun kronik hastalıkları olanlar ile yaşlılar olduğu üzerinde uzmanlar arasında fikir birliği bulunmaktadır. 65 yaş ve üzeri kişiler arasında kronik hastalığı olanların sayısının fazla olması ve yaşın ilerlemiş olmasından kaynaklanan sebeplerle bağışıklık sistemlerinin düşük olması bu yaş grubunun risk oranını artırmaktadır. Salgın sürerken bütün dünyada ve Türkiye'de ölüm oranlarının en fazla bu yaş grubundaki insanlar arasında olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu salgın hastalıkla mücadelenin başarısını arttırmak ve salgında ölüm oranlarının en aza indirilebilmesi için 65 yaş ve üzeri kişilerin korunması gerektiği fark edilerek bu yönde çalışmalar başlatılmıştır. 65 yaş ve üzerindeki kişileri koruyarak salgının hızla artmasını önlemek ve ölüm oranlarını en aza indirebilmek için başlatılan kısıtlama döneminde bu grubun, o dönemde yaşamış ve hissetmiş olduklarını ortaya koyabilmek amacı ile nitel araştırma yapılmıştır. Bu çalışma verilerinin, daha uzun bir süre dünya gündemini meşgul etmesi beklenen Corona virüs salgını döneminde yaşlılara yönelik yapılacak çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Corona Virüs, Covid-19, Bulaş ve Korunma, 65 Yaş ve Üzeri Yaşlılar.

**PEOPLE 65 YEARS AND OVER OF THE COVID-19 (Sars-CoV2) PROCESS UNDERSTANDING ITS
IMPACTS ON A QUALITATIVE STUDY FOR**

ABSTRACT

The new corona virus epidemic, which emerged in Wuhan, China in December 2019 and spread all over the world in a short time, was declared as a pandemic by the World Health Organization on March 12, 2020. Although new studies on how the virus is transmitted are added day by day, the most effective method of protection from the virus, as in other epidemic diseases, is a summary of providing physical distance with people, using masks and paying attention to hand hygiene. There is a consensus among experts that the group most affected by this epidemic period is those with chronic diseases and the elderly. The high number of people with chronic diseases among people aged 65 and over, and the low immune system due to advanced age, increases the risk ratio of this age group. While the epidemic all over the world and in Turkey, the death rate has been determined that most of the people in this age group. Therefore, it was realized that people aged 65 and over should be protected in order to increase the success of the fight against this epidemic and to minimize the death rates in the epidemic, and studies have been initiated in this direction. Qualitative research was conducted in order to reveal what this group lived and felt during the restriction period, which was initiated to prevent the epidemic from increasing rapidly and to minimize the mortality rates by protecting those aged 65 and over. These study data are expected to shed light on the work to be done for the elderly during the Corona virus epidemic, which is expected to occupy the world agenda for a longer period of time.

Keywords: New Corona Virus, Covid-19, Contagion and Protection, Elderly People 65 Years and Over.

---

*Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. E-mail: dolunay_senol@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-3716-0430

** Yüksek Lisans Mezunu. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı. E-mail: tastanaskin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6941-9278

Atf Bilgisi: ŞENOL, D., TAŞTAN, A. (2021). Covid-19 (Sars-Cov2) Sürecinin 65 Yaş ve Üzeri Kişiler Üzerindeki Etkilerini Anlamaya Yönelik Nitel Bir Çalışma, *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (2), 1-32.

Citation Information: ŞENOL, D., TAŞTAN, A. (2021). People 65 Years and Over Of The Covid-19 (Sars-Cov2) Process Understanding Its Impacts On A Qualitative Study For, *HABITUS Journal of Sociology*, (2), 1-32. Başvuru / Received: 28 Aralık 2020 / 28 December 2020.

Kabul / Accepted: 25 Mart 2021 / 25 March 2021

Araştırma Makalesi / Research Article.

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte sınırların şeffaflaşması, toplumların daha girift bir şekilde iç içe geçmesine sebep olmuştur. Uluslararası alanlarda yaşanan göçler, ticaret, turizm, eğitim, mülk edinme gibi pek çok konuda bu şeffaflaşmanın yansımaları görülmektedir. Dünyanın öteki uçunda yaşanan bir kriz çok uzak mesafelerdeki sosyo-kültürel yapıları dahi etkisi altına alabilmektedir. Tıpkı Çin'in Vuhan eyaletinde ortaya çıkan bir virüsün, Anadolu'nun en ücra kasabasının en ücra köyündeki bir canı alması gibi. 2019 yılının aralık ayında başlayan salgının dünya genelinde sebep olduğu ağır bilanço henüz tam olarak bilinmemekle birlikte, salgın bittikten sonra ortaya çıkacak tablonun çok da iç açıcı olmayacağı aşikârdır.

21. yüzyılın en büyük salgın hastalığına sebep olan yeni korona virüs salgını, tüm dünyada yoğun bir teyakkuzun yaşanmasına sebep olmuştur. Salgının, 12 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan edilmesinin ardından, gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinden yüksek ölüm oranları rapor edilmiştir. 24 Aralık 2020 tarihi itibarıyla dünya genelinde vaka sayısı 79.176.038 iken; ölenlerin sayısı 1.740.228'e ulaşmış bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde aynı tarih itibarıyla toplam vaka sayısı 18.917.152, toplam ölen sayısı 334.218 iken; İngiltere de toplam vaka sayısı 2.149.551; toplama ölen sayısı 69.051 olarak tespit edilmiştir. Türkiye'de toplam vaka sayısı 2.082.610; toplam ölen sayısı 18.861'e ulaşmıştır. Corona virüsün en çok etkilediği ilk on ülke aşağıda verilmiştir (Wordometer 2020).

#	Ülke, Diğer	Toplam Vakalar	Yeni Vakalar	Toplam Ölüm	Yeni Ölümler	Toplam Kurtarılan	Aktif Vakalar	Ciddi, Kritik	Tot Kilitlan / 1 milyon pop	Ölümler / 1 milyon pop	Toplam Testler	Testler / 1 milyon pop	Nüfus
	Dünya	79.176.038	+139.380	1.740.228	+3.508	55.766.051	21.669.759	106.373	10.158	223.3			
1	Amerika Birleşik Devletleri	18.917.152		334.218		11.101.866	7.481.068	28.728	56.991	1.007	240.135.749	723.444	331.933.904
2	Hindistan	10.123.778	+234	146.778		9.693.173	283.827	8.944	7.302	106	165.308.366	119.228	1.386.493.599
3	Brezilya	7.366.677		189.264		6.405.356	772.057	8.318	34.539	887	28.600.000	134.094	213.283.650
4	Rusya	2.963.688	+29.935	53.096	+635	2.370.857	539.735	2.300	20.304	364	87.578.209	599.996	145.964.608
5	Fransa	2.505.875		61.978		187.272	2.256.625	2.710	38.350	949	31.689.112	484.966	65.343.001
6	İngiltere	2.149.551		69.051		Yok	Yok	1.529	31.584	1.015	51.747.003	760.346	68.057.185
7	Türkiye	2.082.610		18.861		1.901.307	162.442	4.901	24.567	222	23.030.162	271.669	84.772.801
8	İtalya	1.991.278		70.395		1.322.067	598.816	2.624	32.958	1.165	25.558.583	423.023	60.418.936
9	İspanya	1.847.874		49.698		Yok	Yok	1.932	39.515	1.063	25.991.493	555.807	46.763.503
10	Almanya	1.587.908		29.127		1.160.100	398.681	5.243	18.923	347	33.708.381	401.708	83.912.739

Gerek farklı ülkelerde gerekse Türkiye’de ölüm oranları incelendiğinde 65 yaş ve üzeri kişilerde ölüm oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu oranların artmasına sebep olan en önemli etken kronik hastalıklardır. Şayet kişi 65 yaş ve üzerinde ise ve kronik bir hastalığa sahipse ölüm olasılığı artmaktadır. Bu noktada yaşanan durumun pandemi değil sindemi* olduğunu düşünen bilim insanları olsa da Dünya Sağlık Örgütü’nün yaptığı beyan esas alınmaktadır.

Pandemi sürecinde 65 yaş ve üzeri bireylerin yeni Corona virüsten korunmaları için alınan tedbir ve getirilen önlemlerin hayati önem taşıdığı bilinmektedir. Bu araştırmayla, 65 yaş ve üzerindeki kişilerin Corona virüs ve sebep olduğu hastalık hakkında ne kadar bilgi sahibi oldukları, bu hastalıktan korunma yöntemleri hakkında bilinç düzeylerinin ne olduğu, pandemi sürecinin hayatlarını ne şekilde etkilediği, sokağa çıkma yasağı süresince yaşamış oldukları güçlüklerin olup olmadığı, var ise bu güçlüklerin neler olduğu, yeni normallere uyum sağlama noktasında güçlükler yaşayıp yaşamadıkları, süreçte yaşamış oldukları duygu ve düşünceleri ile aşı hakkındaki düşüncelerine cevaplar aranmıştır.

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Yeni Corona virüs salgını, Dünya sağlık örgütü tarafında 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan edilmesinin ardından, tüm dünyada kapsamlı bir mücadele süreci de başlamıştır. Pandeminin, siyasi, ekonomik, sosyal etkilerine ek olarak hastalığın bizatihi kendisi ile ilgili pek çok soru işareti farklı disiplinlerin bu konuda çalışma yapması gerekliliğini ortaya koymuştur. Nitekim hastalığın etkileri, yan etkileri, nasıl yayıldığı, en çok kimleri etkilediği, tedavide kullanılacak yöntem ve teknikler, hastalığın insan üzerinde oluşturduğu tahribat, sebep olduğu ekonomik, psikolojik ve sosyal sorunlar gibi çok fazla soru bilim insanlarının gündemini meşgul etmektedir. Bu sorulardan birisi de yeni corona virüsün sebep olduğu Covid-19 hastalığından kaynaklı mortalite oranlarıdır. Bu oranlar incelendiğinde 65 yaş ve üzeri ve en az bir kronik hastalığa sahip kişilerin hem hastalığı ağır geçirdikleri hem de bu grupta mortalite oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu durum genelde topluma yönelik, özelde de bu yaş grubuna yönelik tedbirler alınmasını zorunlu kılmıştır. Alınan tedbirlere paralel olarak, bu yaş grubu için alışa geldikleri gündelik hayatlarının doğal akışı yön değiştirmiş ve kendilerini yeni bir gündelik hayat akışı döngüsünde bulmuşlardır. Planlanmamış ve beklenmedik bu değişikliğin bu yaş grubu kişileri nasıl etkilediği, bu süreci nasıl geçirdikleri, süreci nasıl algıladıkları ve konuyla ilgili bilinçlilik düzeylerinin

---

*İki hastalığın birbiriyle etkileşmesinin insana ikisinin toplamından çok daha büyük zarar verdiğini ifade etmek amacıyla kullanılan kelimedir (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54919699>)

araştırılması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu yaş grubundan elde edilecek veriler ışığında, gelecekte olası benzer sorunların çözümleri için yeni perspektifler oluşturulabilir. Bu araştırmayla, daha kapsamlı yapılacak araştırmalara katkı sunmak amaçlanmıştır.

Araştırma Yöntemi

Yeni Corona virüs, çok hızlı bulaşan, her insanda farklı belirtilere, etkilere sebep olan ve dünya genelinde henüz tam anlaşılammış bir virüsdür. Türkiye’de ilk Covid-19 vakasının görülmesinin ardından, ivedilikle birtakım tedbirler dizisi uygulanmaya başlanmıştır. Bu tedbirler doğrultusunda, salgınla mücadelede en etkin yöntemlerden birisi olan kişiler arası temasın en aza indirilmesi gerekliliği doğrultusunda sokağa çıkma yasakları ve kısıtlamaları uygulanmıştır. Virüsün yıkıcı etkileri göz önünde bulundurulduğunda salgından olumsuz etkilenen dezavantajlı gruplardan birisinin de 65 yaş ve üzeri kişiler olduğu bilinmektedir. Bu sebeptendir ki 21 Mart 2020 tarihinden itibaren bu yaş grubuna sokağa çıkma kısıtlaması getirilmiştir. Bu durum, bu yaş grubu kişilerin toplumdan daha izole bir süreç geçirmelerine sebep olmuştur. En yakınlarıyla dahi belirli kurallar çerçevesinde kısıtlı görüşebilen 65 yaş ve üzeri bu kişilerin, bu durumu nasıl karşıladıklarının anlaşılması için bu saha çalışma yapılmıştır.

Yarı yapılandırılmış mülakat şeklinde gerçekleştirilen görüşmeler 01 Eylül 2020- 01 Ekim 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Salgının halen devam etmesi, hastalığın bulaş riskinin yüksek olması ve olası bir bulaş durumunda hastalığın bu yaş grubu için ölümcül olabilmesi sebepleriyle görüşmeler zorunlu olarak telefonla gerçekleştirilmiştir.

Görüşme grubu, Kırıkkale ilinde yaşayan 65 yaş ve üzeri 8 erkek, 13 kadın olmak üzere 21 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılara yedisi demografik olmak üzere on dokuz soru yöneltilmiştir. Her katılımcı ile yapılan görüşmeler 30 ile 45 dakikalık sürelerle gerçekleştirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Corona Virüs Nedir?

İlk olarak 1960 yılında tanımlanan Coronaviridae (Koronavirüs), hayvanlarda bulunan bir RNA virüsüdür (Kahn ve McIntosh 2005: 223). Dört yapısal protein olan nükleokapsid, zarf, zar ve çubuksu çıkıntılardan (dikenler) meydana gelen koronavirüs, nükleokapsid, zarf ve zar tarafından oluşturulmuş küreye benzer bir yapı sergiler ve bu yapı içerisinde genetik materyal barındırmaktadır. Küreye benzeyen bu yapının dışındaki çıkıntıların taça benzemesinden dolayı “taçlı virüs” anlamına gelen “Coronavirus” olarak adlandırılmışlardır

(Ak 2020: 15). Alfa, beta, gama ve delta olmak üzere dört alt grubu olan bu virüsler, başta deve, yarasa, misk kedisi olmak üzere pek çok hayvan türünde görülmektedir (Demirel, 2020).

Çok sık olmamakla birlikte, bazen bu virüsler mutasyona uğrayarak hayvanlardan insanlara bulaşacak hale gelmektedir. Hayvanlara özgü bu virüsün insana bulaşması durumuna “türler arası sıçrama” adı verilmektedir (Woo 2019). Türler arası sıçrama sonucunda insan korona virüsleri ortaya çıkmaktadır. 2019 yılına kadar, bilinen insan korona virüsleri, 229E (HCoV-229E), HCoV-OC43 ve SARS-CoV (şiddetli akut solunum sendromu) ve HCoV-NL63 dir (Van Der Hoek vd. 2004: 368). Bugün tüm dünyanın yoğun bir mücadele ile bertaraf etmeye çalıştığı “yeni Coronavirüs (Sars Cov 2)”, insanı enfekte eden, en son izole edilmiş corona virüsüdür. Bu virüsler, insana bulaştıklarında, enfekte edebileceği hücreleri belirler ve dikensi çıkıntıları ile hücrelerdeki almaçlara bağlanırlar (Ak 2020: 15). Hafif üst solunum yolu enfeksiyonlarına sebep olabilecekleri gibi daha ağır ve insan hayatını tehdit eden akut solunum yolu sendromlarına da yol açabilirler (Demirel 2020).

Yeni corona virüsün sebep olduğu Covid-19 hastalığı ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar her geçen gün artmakta, bu hastalığın başta semptomları olmak üzere, hastalık süresince ve hastalık sonrasında yaşanan etkileri de dâhil olmak üzere her geçen gün yeni yeni bilgilere ulaşılmaktadır. Hastalığın insan metabolizmasını etkileme şekli ve insan sağlığı üzerinde ki etkilerine her geçen gün yeni bilgiler eklenmektedir.

Covid-19 Hastalığının İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri

2019 yılının sonunda Çin'in Hubei eyaleti Vuhan kentinde, bir canlı hayvan pazarından çıktığı düşünülen, yeni bir corona virüs türü kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. Yeni Corona virüsün sebep olduğu hastalık Covid-19, 08.12.2020 tarihi itibariyle 220 ülkede ve diğer bölgelerde görülen bir pandemi haline gelmiştir (Wordometer 2020).

Diğer Corona virüsler gibi bir solunum virüsü olan yeni Corona virüs, öksürme-hapşırma sırasında damlacıklarla bulaşan bir akciğer hastalığıdır (Ersoy 2020). Hastalığa yakalanılması durumunda çoğu zaman insanın hastalığı hafif ve orta şiddette geçirmesi beklenmektedir. Ancak yaşlılar ve kronik hastalığa (kardiyovasküler hastalıklar, diyabet, kanser vs.) sahip olan kişiler hastalığı çok daha ağır geçirmekte, hatta ölümlerle bile sonuçlanabilmektedir (Til 2020: 55). Virüsün sebep olduğu Covid-19 hastalığı vakaları, hastalık seyrine göre hafif, ağır ve kritik vakalar olmak üzere üç aşamada ele alınmaktadır.

Genelde hastaneye gitmeyi gerektirmeyen hafif vakalarda, hastalarda ateş, halsizlik, boğaz ağrısı, baş ağrısı ve öksürük görülmekte, bazı durumlarda hastalarda bu belirtilerin

tamamı, bazılarında bir kısmı görülebilmektedir. Ortalama bir hafta süren bu süreçte kişilerin istirahat etmeleri, bol sıvı tüketmeleri ve parasetamol etkenli ilaçlar kullanmaları yeterli olmaktadır. Coronavirüs vakalarında 10 hastadan 8'i hafif vaka şeklinde bu hastalığı geçirmektedir. Bağışıklık sistemi güçlü olan bireyler bu süreci iyileşerek tamamlarken, bağışıklık sistemi daha zayıf veya saldırgan olan kişiler ağır vaka aşamasına geçmektedir.

Ağır vakalar da bağışıklık sisteminin saldırgan ya da çok zayıf olması, hastanın yaşlı veya kronik hastalığının olması virüsün ilerlemesini kolaylaştırmaktadır. Ekseri kaniye göre, belirtiler dördüncü günden sonra ortaya çıkmaktadır. Damlacıklar veya temas yolu ile ağızdan vücuda giren virüs, nefes borusundan akciğere inerek, zatürreye yani akciğerlerde küçük hava keseciklerinin oluşmasına sebep olmaktadır. Bu hava keseciklerinin içi su ile dolmakta, nefes darlığı başlamakta ve nefes almak giderek güçleşmektedir. Göğüs ağrısı, ateş, şiddetli öksürük, akut nefes darlığı, yüzde ve dudaklarda mavimsi bir rengin oluşmasıyla seyreden bu süreçte bazı hastaların solunum cihazına bağlanmaları gerekmektedir. Hastalığın seyrinde ilk yedi gün kritik eşik olarak kabul edilmekte yedi günün ardından hastalık gerileyebilmekte ya da bir sonraki aşamaya yani kritik seviyeye geçebilmektedir.

Kritik vakalarda da kontrolden çıkan bağışıklık sistemi vücuda zarar vermeye başlarken, akciğerlerde meydana gelen sıvı dolması sebebiyle akut solunum güçlüğü yaşanmakta, böbrekler kanı temizleyememekte, bağırsak çeperleri zarar görmektedir. Bu süreçte kan basıncı tehlikeli derecede düşmekte, organlar işlevlerini yerine getirememekte ve toplu organ yetmezliği meydana gelmekte ve tüm bunların sonunda septik şoklar yaşanabilmektedir (Gallagher 2020; Dahi 2020; Altuncı 2011). Yani dolaşım ve solunum sistemleri işlevlerini yerine getirmemeye başlamakta, kalp, akciğer, böbrek, karaciğer gibi organlarda akut organ yetmezliği baş göstermekte, organlar görevlerini yerine getirememekte, bağırsak felç olmakta, merkezi sinir sistemi tutulumu yaşanmakta, damar içi pıhtılaşma meydana gelmektedir (Yorgancı 2005: 80). Bu aşamada hasta kendisi nefes alıp veremediği için bu işi makinelerin yapması gerekmekte ve böylece ECMO (Ekstrakorporal membran oksijenizasyonu) tedavisine geçilmektedir. ECMO tedavisinde, akciğerin ve kalbin yapması gereken görevler makineler tarafından yapılmakta, vücuttan alınan kan oksijenlenmesi sağlanıp tekrar vücuda pompalanmaktadır. Bu aşama çok zor aşılabilen bir aşamadır ki çoğu zaman organlar vücudu canlı tutamamaktadır.

Covid-19 ile ilişkili yaygın semptomlar ve hastalık sonrası bilinen bazı etkileri, Aslan (2020: 61) tarafından şu şekilde tablolandırılmıştır;

Covid-19 (Sars-Cov2) Sürecinin 65 Yaş ve Üzeri Kişiler Üzerindeki Etkilerini
Anlamaya Yönelik Nitel Bir Çalışma

Semptom	Karakter
Alopesi/Saç dökülmesi	Hastalığı geçiren her dört kişinin birinde saç dökülmesi yaşanmakta, bu durum kaşlar, kirpikler ve diğer vücut kıllarında da görülmektedir.
Diyare/İshal	Resmi corona virüs semptomları listesinde yer alan bu semptom güçten düşme ve performans ve iş gücü kaybına neden olmaktadır.
Yorgunluk	Covid -19'da devam eden yorgunluk hali, merdiven çıkmak gibi temel faaliyetleri bile gerçekleştirmekte zorlanmaya yol açmaktadır.
Göğüs ağrısı	Virüsün akciğerlere yönelmesi ve verdiği hasar ile oluşan göğüs ağrısı hastalıktan sonra da merdiven çıkarken ve yürürken de görülebiliyor.
Solunum Sorunları	Çoğu Covid-19 hastasının iyileştikten sonra dispne yaşadığı, akciğer hacim ve kapasitelerinde yitimlerin devam edebildiği görülmektedir.
Kas, Eklem ve Vücut Ağrıları	Uzun Covid hastaları, sıklıkla spor sonrası ağrıları gibi ağrı yaşamakta, sandalyeden kalkmak gibi hareketleri bile yapmakta zorlanmaktadır.
Kalp atım hızı ve ritim sorunları	Hastalık sonrasında aritmi şekillenebilmektedir. Hastalığı ağır geçirip iyileşenlerdeki hasarlı kalp dokusu bu duruma sebep olabilmektedir.
Taşikardi	Covid-19'a maruz kalıp iyileşen sporcularda kalıcı kardiyak hasara bağlı olabilen bu durum komplikasyonlara yol açabilmektedir.
Pıhtılaşma sorunları	Covid-19'a bağlı pıhtılaşma sorunları ciddi ve ölümcül bir problemdir, çözüm için koagülasyon bozukluğu ile ilgili ilaçlar kullanılmaktadır
Vomikasyon/Kusma	İyileşen ve ama uzun süre geçmesine rağmen Covid-19 semptomları yaşayan kişilerin az da olsa sebepsiz kusma yaşadıkları belirtiliyor.
Ayak parmaklarında beze oluşumu	Covid-19 hastaların ayaklarında mor lezyonlar oluşturmakta, alışılmadık bu durum daha çok çocuklarda görülmektedir.
Üşüme ve titreme	Uzun süreli Covid hastalarında izlenen üşüme hissi ve titremenin genellikle ateş nedeniyle olduğu sanılmaktadır.
Diğer sorunlar	Covid-19'da kalp kası hastalıkları, karın bölgesine ait problemler, deri döküntüleri dahil pek çok olgu bildirilmektedir.

Psikiyatrik bozukluklar	Hezeyan, kafa karışıklığı ve anksiyete yanı sıra hastalığı şiddetli yaşayanlarda “delirium” gelişebildiği sıklıkla rapor edilmektedir.
Bilişsel problemler	Hem gençler hem de yaşlılarda görülen hafıza kaybı, konsantrasyon zorluğu, anlamakta zorlanmak gibi semptomlar Covid-19’un bilinen bir belirtilerinden olmasa da uzun vadeli etkilerinden olabilir.
Uykusuzluk	Hastalığı yendikten aylar sonra bile birçok kişinin yaşadıkları kaygı ve stres nedeniyle uykusuzluk yaşadığı rapor edilmektedir.
Halüsinasyon	Kişinin var olmayan şeyleri görmesi, duyması, koklaması, tatması ve hissetmesi anlamına gelen bu durum ilaç kaynaklı olabilir, ancak Covid-19 hastalarının 1/3 nde halüsinasyon bildirilmiştir.

Covid-19 hastalığının bilinen semptomları ve hastalık sonrası görülen etkileri şimdilik bu şekilde sıralanmaktadır. Virüsün solunum yolu enfeksiyonundan çok daha öte bir mücadele alanı ortaya çıkardığı aşikârdır.

Her geçen gün yeni yeni bulgular eklenen bu salgının önümüzdeki yıllarda çok daha spesifik sonuçlarının olacağı kaçınılmaz görünmektedir. Dolayısıyla hastalığa hiç yakalanmadan bu süreci geçirmeye çalışmak gerekir. Nitekim hastalık ne kadar iyi tanınırsa, mücadele de o kadar etkili yapılabilecektir. Bu nedenle hastalığın bulaş ve hastalıktan korunma yöntemlerinin iyi bilinmesi gerekmektedir.

Covid-19 Hastalığı Bulaş ve Korunma Yöntemleri

Bulaştıktan sonra kuluçka süresi 2 ile 10 gün arasında değişen yeni corona virüsü de diğer Corona virüsler gibi damlacıklar, virüs bulaşmış eller veya yüzeyler yoluyla bulaşmaktadır (Kampf vd. 2020: 246). Bu nedenle damlacıklara maruz kalmamak için, kişiler arası fiziksel mesafenin korunması (1,5-2 metre) son derece önem arz etmektedir. Bununla birlikte bulaşın en aza indirilmesi veya ortadan kaldırılması için hijyen, özellikle el hijyeni son derece önemsenmektedir. Nitekim İnfluenza A (H1N1) salgını sırasında yapılan bir çalışmada, insanların yüze dokunma davranışı incelenmiş ve bireylerin saatte ortalama 3.3 kez yüzlerine dokundukları tespit edilmiştir (Kwok vd. 2015: 112). Bu nedenle özellikle salgın döneminde el hijyeni çok daha ciddiye alınması gereken bir hal almıştır.

Bilinen bulaş risklerine ek olarak yapılan bazı çalışmalarda virüsün hava yoluyla ve cinsel yolla da bulaşabileceği yönünde veriler ortaya konulmuştur (Kumar 2020). Guangzhou

Tıp Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada corona virüsün dışkı yoluyla da bulaşabileceğine dikkat çekilmiştir. Nitekim bu çalışmaya göre bir bireyin dışkı partiküllerinde bulunan patojenler, bir başkasına bulaşabilmektedir. Bu bulaşmanın ana nedenleri kötü hijyen ve hijyen için yeterli koşulların (sanitasyon) olmamasıdır (Xu vd. 2020: 504). Örneğin Hindistan gibi tuvalet alışkanlığının gelişmediği ve tuvalet ihtiyacının dış mekânlarda giderildiği ülkelerde dışkılarından bulaşmaların önüne geçmek oldukça zor olmaktadır (Tewari 2015).

Liu ve arkadaşları (2020: 3) tarafından Wuhan Üniversitesi'nde yapılan diğer bir çalışmada, büyük mağazalar, alışveriş merkezleri gibi çok sayıda insanın bir araya geldiği halka açık yerlerden hava örnekleri toplanmış ve yapılan inceleme sonucunda havada SARS-CoV-2'nin viral RNA'sının bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak Covid-19 hastalığı için ne kadar virüse maruz kalınması gerektiğinin tam olarak bilinmemesi, havada bulunan bu miktarın hastalık yapıp yapmayacağına yönelik bir beyanda bulunulabilmesinin önüne geçmektedir. Alışveriş merkezleri gibi merkezi havalandırmalarla havalandırılan mekânlarda, içerideki hava sürekli devridaim yaptırılarak havalandırılma gerçekleştirilmektedir. Bu durum da havada asılı kalan virüsün yayılabilmesine zemin hazırlamaktadır.

Bu bulaşma yollarına ek olarak, Çin'in Shangqui kentinde yürütülen başka bir çalışmada virüsün cinsel yolla da bulaşabildiği ile ilgili bilgiler paylaşılmıştır. 38 Covid pozitif hastayla yapılan çalışmada, hastalardan semen örnekleri alınmış, bunların 6'sında virüs tespit edilmiştir. Dolayısıyla virüsün cinsel yolla da başkalarına taşınabileceğine dikkat çekilmiştir (Li vd. 2020: 2). Çalışmaya, örneklem grubunun az olması sebebiyle kesin bir yargıya varılamayacağı yönünde eleştiriler getirilse de virüsün henüz tam tanınmamasından dolayı tedbirli olunması faydalı olarak değerlendirilmektedir. Zira virüs cinsel yolla, bir kişiye bulaşsa bile bir kişinin 2.6 kişiyi enfekte ettiği (Turan ve Hacımustafaoğlu 2020: 56) düşünüldüğünde durumun ciddiyeti daha net ortaya çıkmaktadır.

Virüs bulaşmış yüzeylere dokunmak suretiyle de virüs yayıla bilmektedir. Kampf ve arkadaşları (2020: 247)'nin yaptıkları çalışmada, virüsün hangi yüzeylerde ne kadar süre ile yaşadığı tespit edilmiştir. Metal, cam, plastik gibi cansız yüzeylerde 9 güne kadar yaşayabilen insan corona virüsleri; metalde 5 gün; ahşapta 4 gün; kâğıtta 4-5 gün; cam da 4 gün; plastikte (virüsün yoğunluk durumuna göre) 5 veya 5 günden az; kumaşta 2 gün; alüminyum yüzeylerde 2-8 saat yaşayabilmektedir. Bu yüzeylerde her zaman hastalık yapıcı doza ulaşmadığı da bildirilmektedir. Ancak virüs yükünün arttırılmaması için hijyenin önemini tekrar belirtmekte fayda vardır. Diğer yandan soğuk ortamlarda uzun süre yaşaya bildiği bilinen virüs, +4°C olan buzdolabı ortamında 14.gün yaşaya bilmekte, virüs yoğunluğu on kat azalsa da virüsün hastalık yapma kapasitesini halen korumakta olduğu bilinmektedir.

Dondurucuda ısı -20°C ye kadar düşse de organik bir maddeye tutunması halinde virüs bir ayı geçen bir süre canlı kalabilmektedir (Otlu 2020).

Virüs ve virüsün bulaş yöntemlerinin bilinmesi kadar koruna bilmek için alınacak tedbirlerin bilinmesi de büyük önem arz etmektedir. Asıl hedef olan “bulaşın önlenmesi” alınacak tedbirlerle mümkün olabilecektir. Bu nedenledir ki hastalığın bulaş yollarının bilinmesi kadar, hastalıktan korunma yöntemlerinin de bilinmesinde fayda vardır.

Pek çok solunum yolu enfeksiyonunda olduğu gibi yeni corona virüsten de korunmak için yüzey ve eşyaların temizlenmesi ve dezenfekte edilmesi, özellikle de çok fazla kişinin temas ettiği ortamların temizliği ve dezenfeksiyonu önem arz etmektedir. Bunun için de ortak kullanımların mümkün olduğunca azaltılması gerekmektedir. Unicef (2020), yapılması gereken temizlikleri detaylı bir şekilde açıklayarak, kapsamlı bir bilgilendirme yapmıştır. Buna göre; çok fazla bulaş riskinin olmadığı mekânlarda zemin ve mobilyaların temizliğinde su ve deterjan yeterli olarak değerlendirilmesine rağmen kreş ve bakım evleri gibi özellikli yerlerin temizliklerinde dezenfektanlar kullanılarak yapılması önemsenmelidir. Temizlik yapılan suyun saatte bir değiştirilmesi önerilirken, ortamın çok iyi havalandırılması, ortak kullanımlarda sıklıkla temas edilen, yüksek temas riskli bölgelerin iyi temizlenmesinin hayati önem taşıdığına vurgu yapılmaktadır. Örneğin telefon, klavye, uzaktan kumanda, oyun kumandaları, masa, kapı kolu, kulplar, toplu taşıma araçlarında tutunma yerleri, ışık anahtarları, tırabzanlar, yürüyen merdivenlerin tutunma bantları, musluk, lavabo, evye, mutfak tezgâhı, tuvaletler, banyo armatürleri, bilgisayar ve tabletler, sandalyeler gibi alanlar yüksek temas riskli alanlardan sayılmaktadır.

Gerek kişisel gerekse çevresel hijyenin sağlana bilmesi için gerekli hijyen maddeleri ve miktarlarının bilinmesi önemlidir. Örneğin, el hijyeni için %60-80 etil ya da izopropil alkol kullanılabilirken, ev içi temizliklerde 100'e 1 oranında yani 5 litre suya yarım çay bardağı çamaşır suyu kullanılması hijyen için yeterli olacaktır (Beyazıt Üçgün ve Yavuz, 2020). Temizlik yapılan ortamın iyi havalandırılması, bunun yanı sıra dezenfektanların aşındırıcı, yanıcı, toksik özelliklerinden dolayı dikkatli kullanılması gerekmektedir.

Dışarıyla temas sonrası eve dönüşlerde de dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Buna göre dışarıdan eve geri dönüşlerde, öncelikle ayakkabıların evin dışında bırakılmaları, bırakılmıyorsa uygun bir dezenfektan ile temizlendikten sonra içeriye alınmaları veya balkon gibi bir yerde havalandırılmaları önerilmektedir. Dışarıda giyilen ve yıkanabilir olan elbiselerin ev içerisinde başka bir yer ile temas etmeden direkt yıkanmaları, yıkanamıyorsa evin dışında açık havada bırakılmak suretiyle sabaha kadar havalandırılmaları sağlanmalıdır (Sur 2020). Yine dışarıda giyilen kıyafetlerin, eve geldikten sonra, virüsün havada yayılma

olasılığını en aza indirmek için bulaş riski olan çamaşırların sallanmaması, kıyafetlerin sağa sola bırakılmadan direk makineye atılması, sabun ve deterjan kullanılarak yıkanması, ellerin sabun ile yıkanması veya dezenfekte edilmesi önerilmektedir. Kıyafetler hemen yıkanamayacaksa dışarıda giyilmiş çamaşırların sepette değil, poşette bekletilmesi de öneriler arasındadır (Unicef 2020). Bunun yanı sıra alışverişlerde eve getirilen paketlerin ev içerisine bırakılmaması, alınan malzemeler yerleştirildikten sonra, paketlerin bırakıldığı yüzeylerin dezenfekte edilmesi, alışveriş poşetlerinin kapalı çöp kutularına atılması ve son olarak ellerin sabun ve su ile yıkanması veya alkol bazlı bir el dezenfektanı ile temizlenmesi önerilmektedir. Pişmiş yemeklerde Corona virüs yaşayamadığı için dışarıdan getirilen yemeklerin dış kaplarının atılarak, yemeklerin temiz bir kaba alınması yeterli görülmektedir (Jeffrey VanWingen 2020; Karaman 2020; Young 2020). Ancak bugün dünyada 2 milyardan fazla insanın yüksek su kıtlığı yaşadığı, yaklaşık 4 milyar insanın da yılda en az bir defa ciddi su kıtlığı yaşadığı düşünüldüğünde suya ve gerekli hijyen malzemelerine ulaşamayan insanların durumunu kaygı verici olarak değerlendirmemek mümkün değildir (United Nations 2019).

Covid-19 (SARS-CoV-2) için tüm dünyada kabul gören net bir tedavi yöntemi henüz bulunabilmiş değildir. Bazı ülkelerde aşılama çalışmalarına başlanmış olsa dahi bütün dünyanın aşılansması ve aşı dolayısı ile korunması için çok uzun bir sürenin gerektiği uzmanlar tarafından söylenmektedir. Bu nedenle bu ölümcül virüsten olabildiğince sakınmak, yayılmasının önüne geçmek için uygulanan tedbirlere azami titizlik göstermek gerekmektedir. Zira ne kadar virüs yükünün insanı hasta ettiği henüz tam olarak bilinmemektedir. Virüse maruz kalma miktarını en aza indirmek hayati bir önem taşımaktadır. Yeni Corona virüs yeterince tanınmadığı için, hasta olup iyileşen bireylerin gelecekte karşılaşılabilecek sağlık sorunlarının neler olabileceği de tam olarak bilinmemektedir. Örneğin Covid-19 hastalığının çocuklarda tip 1 diyabet hastalığının artması ile bağlantılı olabileceğine yönelik yapılmış yeni bir çalışma bulunmaktadır (Myers 2020). Dolayısıyla bu virüsün bulaşma hızı düşünceye, ilacı bulununcaya veya aşılama yapıncaya kadar olan sürede bugün yapılan kapsamlı mücadele, en azından, gelecek nesillerin sağlıkları üzerinde de etkili olacaktır.

Bunun yanı sıra hastalığın yaşlı veya kronik hastalığı olan kişilerde daha ağır seyretmesi ve ölümcül olması, kişisel tedbirlerin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Zira gençler daha çok taşıyıcı olarak kabul edilmekte ve hastalığı yaşlı bireylere götüren riskli grup olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca hastalık yaşlılarda daha hızlı ilerleme eğiliminde olup bu yaş grubundakiler arasında ölümle sonuçlanma oranları oldukça yüksek seviyelerde gerçekleşmektedir (Wang 2020: 441). Bu noktada yaşlılık kavramı üzerinde durmakta fayda bulunmaktadır.

Yaşlılık Kavramı

Fizyolojik bir süreç olan yaşlanma, sonu ölümle sonuçlanan ve tüm canlılar için geçerli olan bir süreçtir. Kronolojik olarak 65 yaş ve üzeri olarak tanımlanan yaşlılık, bireylerin çevresel uyum yeteneklerinin kendi kontrolleri dışında azalması durumunu tanımlamaktadır (Ünal ve Özdemir 2019: 414). Normal bir insan hayatı kronolojik olarak üç dönemde ele alınmaktadır. Bu dönemlerden ilki çocukluk dönemi; ikincisi, aktif bir şekilde sosyal ve ekonomik yaşamda ağır sorumluluklar altına girilen yetişkinlik dönemi; üçüncüsü de kişilerin nispeten kendilerine döndükleri ve ilgi alanlarını özgürce geliştirebildikleri yaşlılık dönemidir (Arun 2019: 314). Her ne kadar Arun, yaşlılık dönemini kendine dönme ve ilgi alanlarını geliştirme olarak nitelese de Erikson, yaşlılık dönemini “Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (60+ Yaş)” olarak adlandırmaktadır (Brown ve Lowis 2003: 415). Ona göre bu dönemde kişiler; ya üretken geçirdikleri bir hayatın doyumunu ve bu ürettikleri şeylerden gençlerin istifade etmelerinden kaynaklı bir haz yaşamakta veya yıllarını anlamsız geçirmiş olmanın mutsuzluğu ve çatışmalarından kaynaklı umutsuzluk yaşamaktadırlar (Gürsek ve Kılavuz 2011: 159). Erikson’un bu tespitinden yola çıkarak yaşlanmak, ya doyurucu ve ödüllendirici huzur veren bir deneyim ya da çatışmalar ve mutsuzluklarla dolu umutsuz bir toplumsal yalıtılmışlık anlamına gelmektedir. Kişinin geçirdiği hayat ve geriye baktığı zaman, hayatına dair gördüğü manzara, yaşlılık döneminin psiko-sosyal durumunun belirleyicisi olmaktadır.

Yaşlılık kronolojik, biyolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve toplumsal olmak üzere farklı boyutlarda ele alınmakla birlikte genel itibariyle üç başlık altında değerlendirilmektedir. Giddens (2013: 221) bu üç başlığı biyolojik, ruhsal ve toplumsal yaşlanma olarak açıklamaktadır. Biyolojik yaşlanma ile yaşlılığın biyolojik etkileri üzerinde durulmaktadır. Bu etkiler, genetik etkenler ve yaşam biçimleri ekseninde değişiklik göstermek suretiyle kişiden kişiye değişmektedir. Kronolojik yaşla birlikte ortaya çıkan değişiklikleri beş maddede toplayabilmek mümkündür. İlk olarak göz mercekle esnekliğini yitirmekte ve görme gücü başlanmaktadır. İkinci olarak önce yüksek ses, daha sonra düşük titreşimli seslerde olmak üzere duyma kaybı başlanmaktadır. Üçüncü olarak deri altındaki yapı giderek kırılğan hale gelmekte, deride kırışıklıklar başlanmaktadır. Dördüncü olarak kas kütlelerinin azalmasına paralel olarak yağ birikimi artmaktadır. Son olarak nefes yoluyla oksijen alımı azalmakta kalp-damar etkinliğinde düşme yaşanmaktadır.

Diğer yaşlanma şekli ruhsal yaşlanma olarak tanımlanmaktadır. Ruhsal yaşlanma, yaşlılığın biyolojik etkilerine nazaran daha az bilirse de genel itibariyle bellek, öğrenme,

zekâ, beceri ve öğrenmeye güdülenme gibi fonksiyonların yaygın olarak azaldığı dönemdir. Bu döneme, var olan zihinsel ve ruhsal becerilerin gerilemesi damgasını vurmaktadır.

Toplumsal yaşlanma ise belirli bir kronolojik yaşla kültürel olarak eşleşen norm, değer ve rollerden oluşmaktadır. Bu tanımlamada toplum içinde yaşa bağlı olarak bireylerin konumlandırılması söz konusudur. Örneğin, Çin’de yaşlılar tarihsel bellek ve bilgelik kaynağı olarak onurlandırılırken; gençlerin önemsendiği ABD ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde yaşlılar zamanın dışında kalmış, yeni yüksek teknolojilere daha az yatkın ve bağımlı bireyler olarak değerlendirilmektedirler.

Yaşlılık ve yaşlılığa bakış açısı toplumdaki topluma, kültürden kültüre değişse de aslolan tüm canlıların, doğumla birlikte başlayan bir yaşlanma sürecine girdikleridir. Dünya genelinde yaşlı nüfusun hızla artması, sağlıklı bir yaşlanma sürecinin gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletler 2019 verilerine göre dünya nüfusunun 703 milyonu 65 yaş ve üzerindeki bireylerden oluşmaktadır. Dünya nüfusunun %9’una tekabül eden bu oranın 2050 yılında %16’ya ulaşması beklenmektedir. Bu da her altı kişiden birinin 65 yaş ve üzerindeki bireylerden olacağı anlamına gelmektedir. Beklenen yaşam süresi 2019 yılında 72,6 iken 2050 yılında 77,1 olacağı öngörülmektedir. 2018 yılında, tarihte ilk kez 65 yaş üzerindeki kişiler, beş yaşının altındaki çocuklardan sayıca fazla olmuştur (United Nations 2020: 2). Tüm bu veriler ışığında gerek biyolojik gerek ruhsal ve gerekse toplumsal yaşlanmanın daha sağlıklı geçirilebilmesi için farklı disiplinlerin ortak çalışmalar yapmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Dünya genelini yoğun bir şekilde etkisi altına alan pandemi sürecinde, Covid-19 hastalığı, kronik hastalığı olan kişiler ile 65 yaş ve üzeri kişileri daha çok etkilemekte, hatta onlar için daha ölümcül olabilmektedir. Hastalık, yaşlılarda hem daha hızlı ilerleme eğiliminde hem de daha kritik bir seyir izlemektedir (Wang 2020: 441).

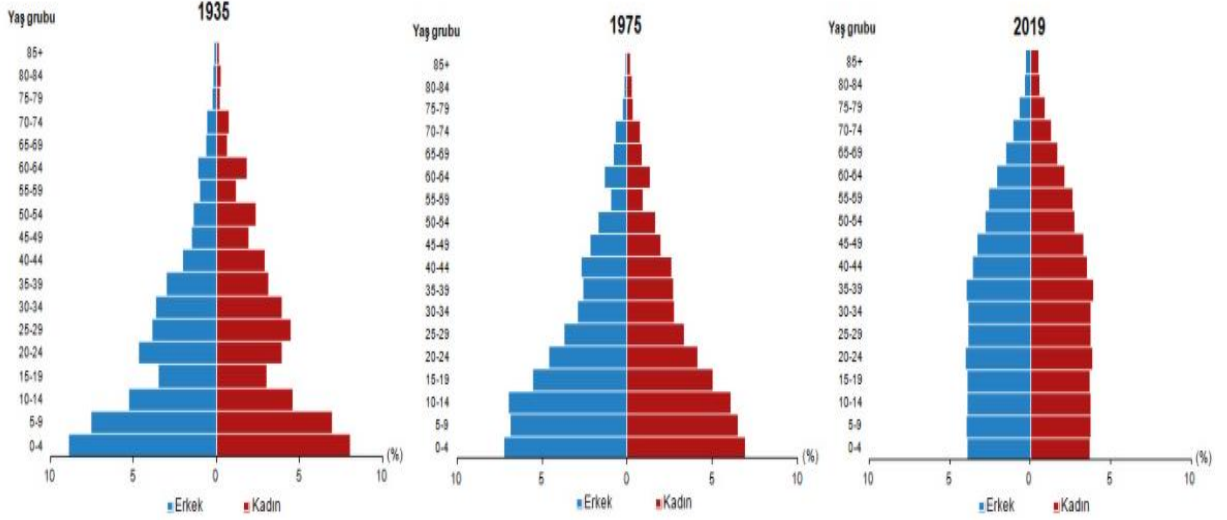
Türkiye’de de tıpkı dünya genelinde olduğu gibi yaşlılar bu hastalıktan daha fazla etkilenen riskli gruplardan birisi olmuştur. 65 yaş ve üzeri bireylerin; %90’ında en az 1 hastalığın, %35’inde 2 hastalığın, %23’ünde 3 hastalığın, %15’inde en az 4 hastalığın bir arada (Aras, 2019: 9) görüldüğü düşünüldüğünde, pandemi sürecinde yaşlılarla ilgili alınan tedbirlerin ne denli önem arz ettiği daha iyi anlaşılacaktır.

Pandemi Sürecinin 65 Yaş ve Üzeri Kişilere Etkileri

Sağlık hizmetlerine ve toplumsal değişimlere bağlı olarak yaşam koşullarının iyileşmesi ortalama yaşam süresinin uzamasına sebep olurken, bu duruma paralel olarak dünyada doğurganlık oranının azalması da yaşlı nüfusun giderek artmasına sebep olmaktadır.

Türkiye’de de durum çok farklı değildir. Birleşmiş milletler 2019 verilerine göre dünya nüfusunun 703 milyonu (United Nations 2020: 2); TÜİK 2019 verilerine göre de Türkiye nüfusunun 7 milyon 550 bin 727’ si 65 yaş ve üstü bireylerden oluşmaktadır. TÜİK’in yayınladığı, 1935-1975-2019 yıllarına ait nüfus piramidinden de anlaşılacağı üzere yaşlı nüfusta bariz bir artış söz konusudur (TÜİK 2019).

Nüfus piramidi, 1935, 1975, 2019

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, 1935, 1975

TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2019

Şekil 1: 1935, 1975, 2019 Yılları Nüfus Piramidi

Görüldüğü gibi doğurganlık azalmış, yaşlı oranı artmış ve yaş piramidi, yaş dikdörtgenine dönüşmeye başlamıştır.

Gerek dünya genelinde gerekse Türkiye özelinde hızla artan yaşlı nüfus, pandemi sürecinde özellikle ele alınması gereken gruplardan birisi olmuştur. Zira toplumun farklı kesimleri gibi 65 yaş ve üzerindeki bireyler de bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Pandemi sebebiyle sokağa çıkma yasak ve kısıtlamaları ilk olarak 65 yaş ve üzeri kişileri etkilemiş, bu grup, toplumun diğer kesimlerine oranla daha izole bir süreç geçirmek zorunda kalmıştır.

Önceki konuda da belirtildiği gibi Covid-19 yaşlı ve kronik hastalığı olan insanlarda daha yıkıcı etkiler ortaya koyabilmektedir. Genel olarak 65 yaş ve üzeri kişilerin %90'ın da en az bir kronik hastalığın olduğu düşünüldüğünde bu yaş grubu kişiler, bir taraftan yaşlanmadan kaynaklı sorunlar yaşarken, diğer taraftan kronik hastalıklarla, bir diğer yandan da salgın ile mücadele etmek durumunda kalmışlardır. 65 yaş ve üzeri kişilerde en sık görülen hastalıklar, hipertansiyon, Diabetes Mellitus, Koroner arter hastalığı, Serebrovasküler olay, Kronik obstrüktif akciğer hastalığı, Kronik böbrek hastalığı, Kanserler, Anemi, Osteoporoz, Görme-

Covid-19 (Sars-Cov2) Sürecinin 65 Yaş ve Üzeri Kişiler Üzerindeki Etkilerini
Anlamaya Yönelik Nitel Bir Çalışma

işitme problemleri şeklinde özetlenebilir (Aras 2019: 9). Bu yaş grubunun özellikle bağışıklık sistemlerinin zayıflamasına sebep olacak hastalıklar Corona virüsle mücadele etmelerini zorlaştırmaktadır. Bu duruma ek olarak Sağlık Bakanlığının, 19-25 Ekim 2020 tarihli yayınlamış olduğu Covid-19 Haftalık raporunda ki mortalite oranları incelendiğinde bu yaş grubunda görülen ölüm oranlarındaki yükseklik bu uygulamaların ne kadar gerekli ve zorunlu olduğunu göstermektedir (Sağlık Bakanlığı 2020: 6).

	Yaş Grubu							
	< 2	2-4	5-14	15-24	25-49	50-64	65-79	80+
Erkek	4	1	4	9	367	1.510	2.763	1.404
Kadın	3	1	4	10	174	607	1.638	1.300
Toplam	7	2	8	19	541	2.117	4.401	2.704

*25/10/2020 tarihi dahil toplam ölüm sayısı

Şekil 2: Türkiye'de Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Onaylanmış Covid-19 Ölüm Sayısı

Bakanlığın 25 Ekim 2020 tarihli haftalık raporuna göre ülke genelinde Covid-19 nedeniyle vefat eden kişi sayısının 9.799 olduğu, bunların 7.105'inin 65 yaş ve üzeri kişiler olduğu dikkati çekmektedir. Aynı verilere göre en fazla hastalanma oranı %49,5 (179.695) ile 25-49 yaş grubunda olmasına rağmen bu grubun ölüm oranı %0.30; 65 yaş ve üzeri kişilerin hastalanma oranı %8,7 (31.737), ölüm hızı oranı %44,68 olarak tespit edilmiştir. Bu verilere dayanarak gençlerin hastalanma dolayısıyla da bulaştırma oranlarının yüksek olmasına rağmen yaşlıların ölüm oranlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Ölüm Hızı**	Yaş Grubu							
	< 2	2-4	5-14	15-24	25-49	50-64	65-79	80+
Erkek	0,32	0,05	0,05	0,04	0,38	4,37	18,44	38,17
Kadın	0,28	0,05	0,05	0,04	0,21	1,81	9,78	25,50
Toplam	0,30	0,05	0,05	0,04	0,30	3,11	13,87	30,81

*25/10/2020 tarihi dahil toplam ölüm sayısı

** Ölüm hızı, ilgili cinsiyet ve yaş grubunun toplam ölüm sayısının aynı gruba ait toplam hasta sayısına bölünerek hesaplanmıştır.

Şekil 3: Türkiye'de Cinsiyet ve Yaşlarına Göre Laboratuvar onaylı Covid-19 Hastaları İçerisindeki Ölüm Hızı (%)

Türkiye'de henüz korona virüs vakası görülmeden önce ocak ayından itibaren birtakım tedbirler alınmaya başlanmıştır. 11 Mart'ta ilk Covid-19 vakasının görülmesinin ardından ülke genelinde hızlıca birtakım kısıtlamalar ve tedbirler dizisi uygulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte riskli grup olarak kabul edilen 65 yaş ve üzeri kişilere, 21 Mart'tan itibaren sokağa

çıkma yasağı getirilmiştir. 78 gün süren bu yasak, 04 Mayıs'ta "Kademeli Normalleşme Paketi"nin açıklanmasının ardından, 09 Haziran'da, belli kurallar çerçevesinde kaldırılmıştır (Şenol ve Taştan 2020: 1239). 01 Aralık 2020 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan genelgede yeni kısıtlamalar ve tedbirler kapsamında 65 yaş ve üzerindeki kişilere 10:00-13:00 saatleri dışında tekrar sokağa çıkma kısıtlaması getirilmiştir (İçişleri Bakanlığı 2020). Ev içerisinde, uzun süre kalmak ve sosyal olarak insanlardan uzaklaşmaktan kaynaklı yalnızlık hissi; dış dünyada ise çok hızlı bulaşan ve kendileri için ölümcül olabilecek bir virüsün varlığından duyulan korku arasında sıkışıp kalmışlık durumu, yaşlıların bu süreci daha zor geçirmelerine sebep olmuştur. Öte yandan bu süreci kendilerinden dinlemek gerekliliği de göz önünde bulundurularak yapılan bu çalışma da Kırıkkale ilinde yaşayan 65 yaş ve üzeri kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Görüşme Grubunun Demografik Özellikleri

Görüşme grubu; 13'ü kadın, 8'i erkek olmak üzere 21 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılara yedisi demografik sorulardan oluşmak üzere on dokuz soru yöneltilmiştir. Yaşları 65-82 arasında değişen katılımcıların yaş ortalaması 69 olarak tespit edilmiştir.

Katılımcılardan 5'i eşini kaybetmiş olup eşini kaybedenlerden birisi çocuklarının yanında yaşamaktadır. Geri kalan dört kişi ve eşleri ile birlikte yaşayan 16 katılımcı da kendi evlerinde yaşamaktadır.

Katılımcılardan 5'inin kronik bir rahatsızlığı yokken 16 katılımcının kronik hastalığı veya hastalıkları bulunmaktadır. Bu katılımcıların 8'inde birden fazla kronik hastalık bulunurken kronik hastalığı olmayan 5 katılımcının 4'ünün de eşlerinin kronik hastalığının olduğu, 8 katılımcının hem eşinin hem de kendisinin en az bir kronik hastalığının olduğu öğrenilmiştir. Buna göre katılımcıların kendilerinde veya eşlerinde kronik hastalık bulunması sebebi ile hem yaşlarından dolayı hem de kronik rahatsızlıklarından dolayı daha riskli grupları oluşturdukları dikkati çekmektedir.

Katılımcılarda görülen kronik hastalıklar; kardiyovasküler hastalıklar, tansiyon, şeker, kanser, astım ve guatr, katılımcıların eşlerinde görülen kronik hastalıklar ise; koah, kardiyovasküler hastalıklar, şeker, astım, bronşit ve tansiyon şeklinde tespit edilmiştir.

Katılımcılardan 2'sinin birer çocukları; 2 kişinin ikişer; 8 kişinin üçer; 5 kişinin dörder ve 4 kişinin de beşer çocuklarının olduğu öğrenilmiştir.

Katılımcı erkeklerden sadece bir tanesi halen aktif çalışmakta ve esnaflık yapmaktadır, geri kalan 7 katılımcı emeklidir. Katılımcı kadınların sadece bir tanesi yurt dışından emekli iken geri kalan 12 katılımcı ev hanımıdır.

Yaşlılarda Korona Virüs Algısı

Katılımcılara, “corona” kelimesinin onlar için ne anlama geldiği ve corona virüsten korunma yöntemlerini ne kadar bildikleri sorulmuştur. Katılımcılardan 17’si virüsün kendileri için; “ölümcül, bulaşıcı, çok korkutucu ve ilacı bulunmamış bir hastalık” anlamına geldiğini; iki katılımcı, koronanın topluma ders vermek için Allah’tan gelen bir bela olduğunu; iki katılımcı da sıradan ve ağır bir grip şeklinde bir hastalık olduğunu beyan etmiştir.

Katılımcılardan K15 (73, K, Kanser Hastası) corona virüs geçirdiğini söylemiş ve “Bulaşıcı, nefes darlığı yapan bir hastalık. Ben de geçirdim. 5 gün hastane de yoğun bakımda yattım. Şimdi nefes darlığım ve halsizliğim var ama iyiyim” şeklinde beyanda bulunmuştur. Görüşme yapmamızın ardından üç gün sonra tekrar hastaneye kaldırılmış, beş gün yoğun bakımda kaldıktan sonra tekrar taburcu edilmiştir. Nefes darlığı ve halsizlik şikâyetlerinin devam ettiği öğrenilmiştir.

Hastalığı, “sıradan, ağır geçirilen bir grip” olarak tanımlayan iki katılımcıdan K21 (K, 65), bypass ameliyatı olduktan sonra korona virüse yakalandığını, Bypass olması sebebiyle virüse yakalanmamak için çok fazla dikkat ettiğini şu şekilde beyan etmiştir:

“Maske takıyordum, eldiven takıyordum. Kalabalıklara girmiyordum. Pazara gidince gelir gelmez ellerimi yıkıyor, üstümü başımı değiştiriyordum. Toplu taşıma araçlarını kullanmıyordum. Ama yine de korona oldum. Dışçıye gittim, oradan kızıma gittim. Üç gün sonra kızımın evinde hastalandım. Kızıma ve torunlarıma da bulaştı. Hepimiz karantinada kaldık. İki gün hastanede yattım. Ama çok şükür hafif atlattım. Kızım daha ağır atlattı. Şimdi sadece biraz öksürük ve nefes darlığım var. Bazen ameliyat yerlerim ağrıyor ama genel olarak iyiyim. Çok ağır bir grip geçirmiş gibiyim”

Hastalığı, kronik hastalığı olmasına rağmen hafif atlatan kişilerin olması, bazı kesimler tarafından hastalığın hafife alınmasına sebep olsa da genel itibariyle katılımcılarda korkuya sebep olduğu görülmektedir. 68 yaşındaki kalp-şeker ve tansiyon hastası olan K10 (K)’un “benim gibileri öldüren bir hastalık” şeklindeki beyanı, bu yaş grubundaki bazı katılımcıların endişe düzeylerini de yansıtmaktadır.

Toplumsal dejenerasyon ve ahlaki bozulmalardan kaynaklı olarak virüsün ilahi bir cezalandırma olduğunu düşünen katılımcıların; “Allah’ın bu topluma ders vermek için verdiği bir bela” (K6, E, 71) ve “Allah’tan gelen bir bela” (K18, K, 82) şeklindeki beyanları virüsü daha çok ilahi bir cezalandırıcı mekanizma olarak nitelediklerini göstermektedir. Ancak genel

olarak değerlendirildiğinde, görüşme grubundaki 65 yaş ve üzeri yaşlıların korona virüsü tanımlayabildikleri, virüs hakkında genel bir bakış açısı kazandıkları görülmüştür.

Yapılan görüşmelerde genel olarak korona virüsten korunma yöntemlerine riayet ettikleri maske, mesafe ve hijyen kuralına uydukları; bunun yanı sıra kalabalık ortamlardan uzak durmaya özen gösterdikleri görülmüştür. Kanser ve kardiyovasküler hastalık sahibi olanların normal zamanda da insan ilişkilerinde mesafeli oldukları, salgın sürecinde bu mesafeyi daha titizlikle uyguladıkları görülmüştür. Beyninde kitle bulunan ve göğüs kanseri olan 66 yaşındaki K4, kemoterapi aldığı için normal zamanlarda da insanlarla mesafeli olduğunu, bu süreçte bu mesafeyi daha kesif bir hale getirdiğini beyan etmiştir.

Virüsün yaşlılarda sebep olduğu ölüm korkusu ve ilahi olarak verilmiş bu musibete yakalanma korkusu, yaşlıları önerilen tedbirleri almaya ve uygulamaya sevk ettiği dikkati çekmektedir. Ancak yaşlılar her ne kadar son derece dikkatli davranıyor olsalar da aile içi bulaş riskine karşı çok da başarılı olamadıklarını da görüşmelere dayanarak söyleyebilmek mümkün.

Korona Döneminde Evde Yaşam

Salgın hastalıklarda, salgının bertaraf edilebilmesi ve yayılmasının önüne geçilmesi için fiziki izolasyon, çoğunlukla başvurulan en etkili yöntemlerden birisi olmuştur. Covid-19 pandemisi sürecinde de sokağa çıkma kısıtlamalarında amaç fiziki izolasyonun sağlanması idi. Görüşmeler, 1 Aralık 2020 tarihinden önce yani ikinci sokağa çıkma kısıtlamaları getirilmeden önce yapılmıştır. Bu nedenle katılımcıların, daha önce uygulanmış olan ve haziran ayında kaldırılan sokağa çıkma yasağı ve sonrasındaki kontrollü normalleşme sürecindeki gündelik hayatları değerlendirilmiştir.

Sokağa çıkma yasağı ve kısıtlamalarını 17 katılımcı doğru bulduğunu; 4 katılımcı ise kısmi sokağa çıkma yasağının uygulanması gerektiğine inandığını beyan etmiştir. Görüşme grubundaki katılımcılardan sadece bir tanesi çocuklarıyla birlikte yaşamakta, diğer katılımcılar kendi evlerinde yaşamaktadır. Dolayısıyla fatura ödemek, market alışverişi yapmak, taksit yatırmak gibi ev dışı pek çok işi kendileri yapmakta, bunun yanı sıra doktorları tarafından tavsiye edilen kısa yürüyüşlerde bulunmayı önemsediklerini belirtmektedirler. Bu sebep ile de kısmi sokağa çıkma kısıtlamasının daha doğru olacağına, aksi halde mağduriyet seviyelerinin artacağına dikkat çekmektedirler. Kısmi bir kısıtlama olması gerektiğini söyleyen emekli akademisyen K20 (E, 69), sokağa çıkma yasağı sürecinde eklem yerlerinde kireçlenme başladığını belirterek,

“Çok yanlış bir uygulamaydı bence. 65 yaş ve üzeri birdenbire eve hapsedildi. Hiç duygusal durumları düşünülmeden, onları bu durum nasıl etkiler hesap edilmeden alınmış bir karar. Bende o dönemde kireçlenme başladı, dizlerimde ve ayak bileklerimde. Bizim burada kimsemiz yok. Dışarıdan alınması gerekenler, yatırılması gereken faturalar vs. hepsini, kaçak göçek dışarı çıkararak yapmak zorunda kaldık”

şeklinde beyanda bulunmuştur. Kısmi kısıtlama getirilmesi gerektiğini düşünen 4 katılımcının da erkek olması, ev dışı işlerinin tamamını kendilerinin yapıyor olmaları ve sosyal olarak aktif bir yaşam sürdürüyor olmaları/olmak istemeleri, sokağa çıkma kısıtlamasından olumsuz etkilenmelerinde önemli bir etken olduğunu görüşmeler sırasında elde edilen bilgilere dayanarak söyleyebilmek mümkün.

Kısıtlamalardan memnun olduğunu dile getiren K6 (E, 71, kronik hastalığı yok) halen aktif bir şekilde esnaf olarak çalışmasına rağmen kısıtlamalardan memnun olduğunu dile getirmiş, *“Çok iyi oldu. Bu millet rahat durmuyor, durmayacak. Yine uygulanmalı”* şeklinde beyanda bulunmuştur. İşlerini oğlunun takip ettiğini beyan eden K6 gibi bu yasaklardan çok etkilenmediğini beyan etmiştir. Bu yasağın iyi olduğunu düşünen erkek katılımcıların, üçünün müstakil ve bahçeli evlerde oturuyor olması dikkat çekicidir. Burada akla, “erkek katılımcıları evden çıkamamak mı, işlerini yapamamak mı rahatsız ediyor?” sorusu gelmektedir. Kendilerine bu soru yöneltildiğinde, esasında birilerinden yardım istemekte zorlandıklarını ama asıl zorlandıkları şeyin evden çıkamamak olduğu görülmüştür. Özellikle bu yaş kuşağının toplumsal cinsiyet kabulleri sebebiyle, kadınların ev içinde oturmaya, erkeklerin de dış mekânlarda bulunmaya daha alışık oldukları bilinmektedir. Bu nedenle evde kalmak, hiçbir uğraşısı olmayan ve apartmanda yaşayan erkek katılımcılar için daha zor olmuştur.

Sokağa çıkma yasağı süresinde evde nelerle meşgul oldukları sorusuna katılımcıların genel olarak birbirine benzer cevaplar verdikleri, sadece bir katılımcının antika saat tamiri ile uğraştığını beyan ettiği tespit edilmiştir. Emekli bir akademisyen olan K5 (E,66, Kronik hastalığı yok), emekli olduktan sonra hobi olarak başladığı antika saat tamirciliğinin sokağa çıkma süresince kendisini fazlası ile meşgul ettiğini, bir şeyler üretmekten, bozuk bir şeyleri tamir etmekten aldığı hazzın sürecin aşılmasında kendisine olumlu katkı sağladığını belirtmiştir.

Yasak sürecinde psikolojik olarak yıprandığını belirten bir kadın katılımcı, astım hastası olması ve deterjanlardan uzak durması gerektiği halde bu süreçte sürekli ev işi yaptığını, çok bunaldığını ve depresyona girdiğini şu sözlerle ifade etmiştir; “Ev işi yapıyorum, sürekli bolca deterjan ve çamaşır suyu tüketiyorum. Depresyodayım, hayattan hiçbir tat almıyorum” (K11, K, 65). Neden bu kadar etkilendiği sorulduğunda, şehir dışındaki oğlunun psikolojik tedavi

gördüğü ve her sinirlendiğinde bu durumundan annesini sorunlu tutarak telefonda kendisiyle tartıştığı öğrenilmiştir. Bu durum katılımcının psikolojik sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır. Yani yaşadığı sorunun temelinde Covid değil, oğluyla yaşadığı tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmaların üzerine, bir de evden çıkamamak eklenince katılımcı açısından süreç daha zor bir hale dönüşmüştür.

Genel olarak evde kaldıkları bu süreçte kadın katılımcıların, ev işleri, örgü örmek, yemek yapmak, ibadetlerle meşgul olmak gibi günlük rutin işlerine devam ettikleri; katılımcı erkeklerin bahçe işleri ile uğraştıkları, ibadetlerine daha çok zaman ayırdıkları ve gündemi takip ettikleri görüşme verilerinden öğrenilmiştir. Bir kadın katılımcının “...ibadetlerimle meşgul oldum. Bir tarikat mensubuyum ben, şeyhimiz cenazeler gariban kalmasın diye sürekli tesbihat ödevi veriyor bize. Tüm Türkiye’de aynı saatte yani 08:00-09:00 saatleri arasında derslerimizi çekiyor, ölenlerin ruhlarına bağlıyoruz.” (K17, K, 65, Guatr) şeklindeki beyanı bu süreçte evde kalan yaşlıların yönlendirilmesi ve dikkatlerinin başka bir konuya yöneltilmesi açısından dikkat çekici bir örnektir.

Her ikisi de 65 yaş ve üzeri olan ve kısıtlama kapsamına giren çiftler, ev dışı işlerinde başka kişilerin yardımına ihtiyaç duymuşlar; ihtiyaçları genel olarak, çocuklar, torunlar veya birinci dereceden akrabalar tarafından karşılanmıştır. Dört katılımcı bu süreçte komşularından destek aldığını, kanser hastası K4 (K, 66) ise maaşını fiyasyon ekibinin çekerek getirmesini istediğini belirtmiştir. Salgının en yoğun olduğu dönemlerde 65 yaşındaki K19 (K), çocuklarının da dışarı çıkmasını engelleyerek marketlerin eve servis hizmetlerinden faydalandıklarını ifade etmiştir.

Görüşme verilerine dayanarak aile, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin yoğun olduğu yerlerde yardımlaşma ve dayanışma mekanizmasının devreye girmesi ile bu süreçle mücadelenin daha kolay atlatıldığını belirtmek gerekir. Geleneksel yapıların hâkim olduğu yerlerde sürecin yıkıcı etkilerinin en alt seviyelerde olması da bu durumu destekler niteliktedir.

Yasak Sonrası Yeni Normal

09 Haziran’da sokağa çıkma yasaklarının kaldırılması ve kademeli normalleşme paketinin açıklanmasının ardından, 78 gün sonra 65 yaş ve üzeri yaşlılar için kademeli de olsa normalleşme sürecine geçilmiştir. Bu kademeli normalleşme sürecinde, katılımcıların evden dışarı hangi sıklıkla ve ne için çıktıkları da sorulmuştur. 10 katılımcı çok mecbur kalmadan evden çıkmadığını beyan ederken, 8 katılımcı ara sıra çıktığını ve 3 katılımcı da her gün çıktığını beyan etmiştir.

Evden, mecbur kaldığı için ara sıra dışarı çıktığını beyan eden 18 kişi daha çok gıda, sağlık, fatura ödemeleri gibi zorunlu ihtiyaçlar sebebiyle çıktıklarını beyan etmiştir. Her gün çıktığını beyan eden üç katılımcı da camiye gitmek, yürüyüş yapmak ve ekmek almak için çıktığını beyan etmiştir.

Katılımcıların kademeli normalleşme sonrası, sosyal hayatlarında da çok fazla değişiklik olmuştur. Yaşlılık döneminde akraba, eş dost ziyaretleri, çocukların ve torunların ziyaretleri gibi rutin kabul edilen aktivitelerin salgın sebebiyle yapılamaz olması; çarşı pazara rahat çıkılamaması, çıkılsa da üzerlerindeki tedirginlik; hastalığa yakalanma kaygısının sebep olduğu korkudan dolayı hissettikleri kısıtlanmışlık duygusu, yaşlıların bu süreci daha zor geçirmesine sebep olmuştur.

Ayrıca uzun süre evde kalmalarından kaynaklı özgüven sorunları ve depresyon da yaşadıkları dikkati çekmiştir. Örneğin kanser hastası 67 yaşındaki K7 (K)'nin, *“Her an virüs bulaşacakmış gibi geliyor, bu yüzden hep gerginim. Evde tıklı kaldım. Kimseye gidemiyorum, kimse gelemiyor. Herkes birbirinden korkuyor. Şehir dışındaki çocuklarım ve torunlarım gelemiyor. Akşamüstleri biraz aşağı apartman önüne iniyorum, sanki yürümeyi unutmuşum gibi düşecekmişim gibi geliyor. Her an bir şey olacakmış gibi bir korku var içimde”* şeklindeki beyanı; yine K18 (K, 82, Tansiyon hastası)'in *“Çok şey değişti. Güvenmiyorum kimseye, korkuyorum, dünyadan usandım”* şeklindeki beyanları, virüs sonrasında yaşlılara yönelik yapılması gereken rehabilitasyon ve psikolojik destek programlarının uygulanması gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Nitekim sokağa çıkma yasağının kaldırılmasına rağmen, 65 yaş ve üstü kişilerin, bulaş riskinden çekindikleri için sokağa çıkmaktan korktukları ve daha çok evde kaldıkları görülmüştür. Bu durumun kendisini çok yorduğunu beyan eden K11 (65, K, Astım-guatr) *“Psikolojim bozuldu, çok sinirli oldum, eşimle sürekli kavga ediyorum, ara ara ağlama krizleri yaşıyorum”* şeklinde beyanda bulunmuştur. Yine herhangi bir kronik hastalığı olmayan ve kendisini sosyal bir insan olarak tanımlayan K14 (K, 65), *“hapisteymişim gibi hissediyorum. Arkadaşlarla toplantılarımız olurdu, dışarıda yemek yerdik, canımız sıkılınca çıkarırız, biraz hava alırdık şimdi hiçbirini yapamıyoruz. Hayatımı çok monoton zannedirdim, oysa ne güzel hayatım varmış”* şeklinde beyanda bulunmuştur. Buna paralel olarak bu süreci kişisel bir “kendine dönme” süreci olarak niteleyen katılımcılar da olmuştur. Örneğin K17 (K, 65, Guatr) bu durumu, *“Sohbetlerime gidemez oldum ama Allah'a daha yaklaştım. Manevi olarak daha çok kendime döndüm, şöyle bir silkindik. İnsanlardan uzak kalmak hem üzdü hem iyi geldi. Dedikodu, laf söz ister istemez duyuyor, onlarla meşgul oluyordum. Şimdi hiç olumsuz şeyleri gündemimde tutmuyorum”* şeklinde ifade etmiştir.

65 yaş ve üzeri bireylerin korunmasına yönelik alınan tedbirler genel olarak yaşlıları memnun etmekte, sabırlı ve tahammüllü bir şekilde kurallara titizlikle riayet etmeye gayret göstermektedirler. Ancak yakın aile bireyleriyle yaşadıkları sorun ve problemler bu süreçte evden çıkamıyor olmaktan kaynaklı yalnızlık hissini daha da perçinlemektedir.

Corona Sürecinin Hayata Kattıkları ve Hayattan Götürdükleri

Corona virüs pandemisi dünyada ve ülkemizde günlük hayatı pek çok farklı boyutta etkisi altına almıştır. Bu sürecin olumlu veya olumsuz etkileri farklı şekillerde dillendirilmeye başlamıştır. Özellikle 65 yaş ve üzeri kişilerin bu konudaki bakış açılarının ne olduğu da merak konusudur.

Katılımcılara corona sürecinin, hayatlarını hangi yönde etkilediği sorusu yöneltilmiştir. Olumsuz bir etkisi olmadığını ancak olumlu olarak eşyle daha uzun sohbet etme fırsatı bulunduğunu beyan eden sadece bir katılımcı (K16, K, 67, Şeker, Tansiyon) olmuştur. “Hem olumlu hem olumsuz etkilediğini” söyleyen 10 katılımcı; “olumsuz etkilediğini” söyleyen 9 katılımcı ve “ne olumlu nede olumsuz bir katkısı olmadı” diyen bir katılımcı olmuştur.

Hem olumlu hem olumsuz etkisi olduğunu beyan eden katılımcılar; olumsuz etkileri olarak, psikolojilerinin bozulduğunu, yalnızlık hissettiklerini, insanlardan uzaklaştıklarını, sevdikleriyle kucaklaşamadıklarını, kaygılı olduklarını, hayattan soğuduklarını ve ölmekten korktuklarını beyan etmişlerdir. Olumlu etkileri olarak ise; hayatın ve sağlığın kıymetini daha iyi anladıklarını, faydasız ve gereksiz dünyalık işlerle uğraşmamak gerektiğini, insanların ve birbirinin kıymetini daha iyi anladıklarını, bolca ibadete yöneldiklerini ve maneviyatlarını kuvvetlendirdiklerini beyan etmişlerdir. Örneğin K9 (E, 75, Tansiyon) bu süreçten nasıl etkilendiğini; *“ben misafiri çok severdim, şimdi çok yalnızlaştık, bu da beni üzüyor. Olumlu olarak da ibadete yöneldik, bolca nefis muhasebesi yaptım, yakın akrabalarla, kırgın olduklarımla helalleştim”* şeklinde ifade etmiştir. Yine K7 (K, 67, Kanser Hastası)’nin *“olumsuz olarak çok insanlardan uzaklaştık. Ben önceden çok sosyal bir insandım. Şimdi kimseyle görüşmüyorum. Olumlu yönü ise birikmiş namaz borçlarım vardı onları tamamladım, hatimler yaptım. Maneviyatıma daha ağırlık verdim”* şeklinde beyan etmiştir. Bir yandan asosyalleşmenin verdiği rahatsızlık, diğer yandan kendi iç dünyalarına ve maneviyatlarına zaman ayırabilmenin verdiği iç huzuru, pandemi sürecinin dengeleyici unsuru olmuştur. Evde kalmaktan kaynaklı gereksiz meşguliyetlerin hayatlarından çıkmış olması, sürekli yapmak istedikleri ama erteledikleri işleri gündemlerine almalarına ve yapabilmelerine sebep olmuştur.

Olumsuz etkileri olduğunu beyan eden katılımcılar; evde hapsoldüklerini ve çok sıkıldıklarını, sevdiklerini görememenin ve onlara sarılamamanın onları çok üzdüğünü, diğer sağlık sorunlarının yanısıra coronayla da mücadele etmenin kendilerini çok yordüğünü beyan etmişlerdir. Örneğin göğüs kanseri olan K15 (K, 73), göğsü alındıktan hemen sonra pandemi süreci başlamış ve geçmiş olsun dileklerini iletmek için gelen ziyaretçilerden corona virüs kapmıştır. Hem ameliyat sonrası uygulanan tedaviler ve ameliyatın verdiği sıkıntılar hem de korona virüsünden dolayı yaşadığı yoğun nefes darlığı katılımcının bu süreci çok ağır geçirmesine sebep olmuştur. Görüşme yapıldıktan 3 gün sonra tekrar yoğun bakıma kaldırılmış ve beş gün yoğun bakımda kaldıktan sonra tekrar evine gönderilmiş olup nefes darlığı ve halsizlik yaşamaya devam ettiği öğrenilmiştir.

Tıpkı K15 gibi, 65 yaş ve üzeri kişiler corona virüsten korunmaya ihtimam gösterecekleri dahi yakın çevrelerinin aynı hassasiyeti göstermemesi onları tehlikeye atabilmektedir. Bu kişilerin yakın çevrelerinde bulunan kişilerin daha dikkatli davranmaları gerekmektedir. Her ne kadar sevdiklerinden uzak kalmayı bu dönemin olumsuzlukları arasında gösterecekler de fiziksel mesafe kuralının ne kadar önemli olduğunu fark edilmesi ve bu kuralın titizlikle uygulanması büyük önem arz etmektedir.

Pandemi Sürecinde Üzenler, Sevindirenler

Pandemi sürecinde yaşanan olumsuzluklara rağmen hayat akmaya devam etmektedir. Katılımcılara bu süreçte kendilerini çok üzen veya sevindiren bir durum yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Kendilerini üzen bir durum yaşamadığını beyan eden 4 katılımcı bulunurken, katılımcıların 17'si kendilerini üzen en az bir durum olduğunu beyan etmiştir.

Katılımcıların en çok üzüldükleri şeyin vefat eden yakınlarının cenazesine katılamamak, yakınlarının hastalık dönemlerinde onları ziyaret edememek olduğu görülmüştür. Sevdiklerinden uzak kalmak, torunlarını görememek, hac ve umreye gidememek gibi daha duygusal üzüntülerden bahsedilirken; iki katılımcı (K4 ve K18) bu süreçte dolandırıldığını beyan etmiştir. K4 (66, K, Beyinde kitle/Göğüs Kanseri) kiracısı tarafından dolandırıldığını, *“Kiracımız tarafından dolandırıldık. Çocuğumuz gibi severdik. Kiramızı yatırmadı kaç ay. 44 çeyrek altın borç aldı, onu da vermiyor. Aldığını inkâr ediyor. Senet yok, belge yok...”* şeklinde beyan etmiştir. Eşi ve kendisinin onaylamadıkları bir evlilik yapması sebebiyle kızıyla görüşmediklerini beyan eden K4, bu süreçte kendisini en çok sevindiren şeyin de kendilerini arayan, soran, ilgilenen insanların olduğunu görmenin mutluluğu olduğunu beyan etmiştir. K18 (82, K, Tansiyon, Kemik erimesi) de birinci derecede yakını tarafından dolandırılmış ve yaşadığı süreci şu şekilde beyan etmiştir;

“Kardeşlerimle görüşememek üzüyor beni. Ama en çok da torunum beni dolandırdı, bu beni mahvetti. Eşinden ayrılmış bir kızım var onunla birlikte yaşıyoruz. Bu kızımın, İstanbul’daki oğlu korona vaka sayısı artınca ailesiyle beraber yanımıza geldi. Bir süre iyiydi, birlikte yaşadık. Daha sonra torunum söylenmeye başladı, “Siz burada rahat içinde yaşıyorsunuz ben İstanbul’da perişanlık çekiyorum” diye. Bir süre böylece söylendi durdu. Sonra annesini tehdit etmeye başladı “Bu evi benim üstüme yapmazsan babam tarafına ahlaksızlık yaptığını elin adamlarıyla gezip tozduğunu söylerim. Namusunu iki paralık ederim” diye. Kızım çok korktu çok ağladı. Beni ve kızımı darp etti. Öldürmekle tehdit etti. En sonunda bize bir zarar vermesinden korktuk ve istediği şeye razı olduk. Tapu işlemlerini başlattık, tapu masrafını karşılamak için bankaya gittiğimizde annesinin banka hesabını boşalttığını gördük. Bunun üzerine ben evi vermekten vazgeçtim. Ne olacaksa olsun diye. Bu sefer bizi çarşının ortasında hem annesini hem beni eşiyle birlikte darp ettiler, ben hastanelik oldum, karakolluk olduk. Ama daha da rezil olmayalım etrafımıza diye davacı olmadık. Sonrasında defolup gittiler İstanbul’a. Bunca yıllık hayatımda bu kadar rezil olmamış, bu kadar üzülmemiştım”

Dolandırılmak, tehdit edilmek, darp edilmek bir yaşlı için çok ağır şeylerdir elbette, lakin bu durumun en yakını, torunu tarafından yapılması daha da yıkıcı olmuştur. Nitekim aynı katılımcıya bu süreçte sevindiren bir durum olup olmadığı sorulduğunda; *“Olmadı. O kadar karamsar oldum, o kadar güvensiz hissediyorum ki kendimi. Hiç evden bile çıkasım gelmiyor...”*, *“...İnsanlara güvenim kalmadı. Ölümden daha çok korkar oldum ama yaşamakta istemiyorum...”* şeklinde verdiği cevaplar yaşadığı travmayı gözler önüne sermektedir. Aralık ayının başında Covide yakalanan K18, hastanedeki tedavisi sonrasında, halen yeterince oksijen alamadığı için oksijen konsantratörü’ne bağlı olarak evinde hastalıkla mücadele etmektedir.

Bu süreçte, ailevi sorunlar yaşayan yaşlıların süreci daha stresli, karamsar ve umutsuz geçirdikleri görülmüştür. Stresin kişiler üzerinde sebep olduğu pek çok olumsuz etkisinin yanı sıra bağışıklık sisteminin de zayıflamasına sebep olduğu bilinmektedir (Deniz 2010: 118). Yaşadıkları fiziki izolasyonun ardından bir de yakın aile bireyleri ile aralarındaki anlaşmazlıklar ve sorunlar bu sürecin daha zor ve meşakkatli geçirilmesine sebep olmaktadır. Ayrıca yaşlıların maruz kaldıkları şiddet de bu süreçte farklı bir boyuta evrilmiş, yaşlılar henüz hayattayken malları ve taşınmazları gasp edilmeye kadar gitmiştir. Bu durumun arka planında belki de yaşlı kişilerin corona virüsten ölecekleri beklentisi yatmaktadır. Corona sürecinin yaşlılara yönelik şiddeti nasıl etkilediği araştırılması gereken bir konudur.

Corona virüsle mücadele kapsamında, 65 yaş ve üzeri kişilere yönelik alınan tedbirlerin, toplum içerisinde birtakım kişiler tarafından yanlış anlaşılması, yaşlıların bu süreçte ev dışı ortamlarda farklı tepkilerle karşılaşmalarına, ötekileştirilmelerine de sebep olmuştur. Örneğin emekli bir akademisyen olan K20 (69, E, Kronik hastalığı yok) bu süreçte, kendisini çok üzen bir durumu şu şekilde anlatmaktadır;

“Alışverişe gitmiştim, çocuklu genç bir bayan bana, “Siz çıkıyorsunuz, herkese bulaştırıyorsunuz” diyerek sataştı. Kendisi de çocuğu da maske takmıyor, ben çift kat maske takıyorum kadın bulaştırdığımı söylüyor. Tartıştık, kadın beni polise ihbar etmekle tehdit etti. Gençler normalmiş de sanki yaşlılar asıl bulaştırıcılarmışız gibi toplum bize tepki gösteriyor. Eşim de bende kendimizi ötekileştirilmiş hissediyoruz.”

65 yaş ve üzeri kişilerin korunmasına yönelik yapılan uygulamaların ve alınan tedbirlerin iyi anlatılması ve iyi anlaşıldığından emin olunması gerekliliği bir kez daha kendini göstermektedir. Çok zor olsa da bu süreci manipüle edecek her türlü bilgi kirliliğinin önüne geçilmeye çalışılmalıdır.

Katılımcılar bu süreçte kendilerini sevindiren şeyleri; “Torunu doğması veya torunu olacağı haberini almak, torununun iş bulması, her güne sağlıklı uyanmak, komşularının kendisiyle ilgilenmesi, sokağa çıkma yasağının kaldırılması” şeklinde beyan etmişlerdir. Annesi yatalak olan astım guatr hastası 66 yaşındaki K11 (K), bu süreçte sokağa çıkma yasağından dolayı annesine gidip gelmekte sorun yaşadığını ve kendisini sevindiren gelişmeyi; *“Yatalak bir annem var, sokağa çıkma yasağına kadar onunla ilgileniyordum. Günde 2-3 kere ona gidip bakımını yapıp geliyordum. Yasak gelince eşim bir bakıcı kadın tuttu anneme bakması için. Bu beni çok sevindirdi, üzerimden büyük bir yük kalktı. Ben kendimi zor idare ediyordum, anneme bakmak (Allah günah yazmasın) bana çok zor geliyordu”* şeklinde ifade etmiştir. Yine önce kendisi hastalanan ve sonra kızına ve torunlarına hastalığı bulaştıran K21 (65, K, Bypass-şeker hastası) bu süreçte sevinmesine sebep olan durumu, *“Hastalığı hafif atlattığım için çok sevindim. Kızıma torunlarıma bir şey olmadığı için çok sevindim. Onlara bir şey olsa benim yüzümden oldu diye çok üzülürdüm”* şeklinde beyan etmiştir. Sevdiklerini korumak, onların bu süreçten olumsuz etkilenmediğini görmek, sevdiklerinin hayatlarında meydana gelen olumlu ve pozitif gelişmeler yaşlılar için sevinç vesilesi olmaktadır.

65 yaş ve üzeri yaşlıları bu süreçte korkutan bir diğer konu da ölmeleri halinde gerekli ritüellerin yapılamayacak olmasıdır. Yani yakınlarının, cenazelerine gelemeyecek olması, ölüm sonrası arkalarından “mevlit, ilk perşembesi, 40 yemeği, toplu hatimler” gibi kültürel olarak uygulanan ritüellerin yapılamayacak olmasıdır. Bu duruma, toplumda var olan asılsız söylentiler de eklendiğinde bu süreci daha korku içerisinde geçirmektedirler. Örneğin, bir katılımcının *“...Bu dönemde coronadan ölenler kefensiz, yıkanmadan, cenaze namazı kılınmadan direk gömülüyormuş. Hem hayattan bıktım hem bu dönemde ölmekten korkuyorum”* (K18, K,82, Tansiyon) şeklindeki beyanı; bir diğer katılımcının, *“...Bu süreçte sevdiklerimden uzak olarak ölmekten ve apar topar gömülmekten korkuyorum. Ne hatim okuyanın olur ne dua edenin olur. Kimse ardından bir kap yemek vermez...”* (K7, K, 67,

Kanser Hastası) şeklindeki beyanları bu süreçte yaşlılara yönelik sosyal destek çalışmaları yapılmasının önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Evlerinden çıkamayan ve yanlış ağzıdan yanlış bilgilendirilen yaşlılara, daha kurumsal ve daha profesyonel kişiler tarafından bilgilendirilmek suretiyle sosyal destek verilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Corona Sonrası ve Aşıya Bakış

Katılımcılara, “corona virüs bittikten sonra ilk yapmak istedikleri şeyin ne olduğu” sorusu yöneltildiğinde (K8) dışındaki tüm katılımcıların salgının sonrasında, kısıtlı dönemde uzun süre yapamadıklarını yapabilmek için özgürce gezmek, sevdikleriyle kucaklaşmak, yakınlarını ziyaret etmek veya yakınlarının kendisini gelip ziyaret etmesini istedikleri şeklinde cevaplar vermiş oldukları dikkati çekmektedir. K8 (69, E, Tansiyon)’in, “Çok da yapmak istediğim bir şey yok. Hevesim geçmiş ne gezmek istiyorum ne bir yerlere gitmek istiyorum” şeklindeki beyanı 65 yaş ve üzeri bazı kişilerde yaşanan umutsuzluk ve bıkkınlığı gösterse de genel olarak katılımcıların virüsün biteceğine dair ümit var oldukları görülmektedir. Halen aktif çalışma hayatını sürdüren K6 (71, E, Kronik hastalığı yok) işine dönmek istediğini beyan ederken; K7 (67, K, Kanser Hastası) evini iyice temizlemek istediğini ve sonrasında da yakınlarını evinde ağırlamak istediğini beyan etmiştir. K7’nin de belirttiği bu isteğin, esasında ev içi işlere gücü yetmeyen ve dışarıdan yardım almak durumunda kalan, kronik hastalığı olan kişilerin ortak istekleri arasında olduğu görüşmeler sırasında dikkati çeken bir nokta olmuştur.

Her ne kadar normalleşmeyi özlemiş olsalar da genel olarak virüs bitse dahi en azından bir yıl daha eskiden olduğu kadar rahat hareket edemeyeceklerini beyan etmişlerdir. Normalleşme ve yeniden eski gündelik hayatın rutinlerine dönebilmek kısa dönemde mümkün görünmemektedir. Virüsün kontrol altına alınmasında ve normalleşme açısından dünya genelinde aşı çalışmaları büyük bir merak ve beklenti ile takip edilmektedir. Bu dönemde spekülasyon haberler doğrultusunda ortaya çıkan aşı karışıklığı bu yaş grubunu ne şekilde etkilediği ve bu grubun Corona virüs aşısı bulunduğu takdirde yaptırmayıp yaptırmayacakları sorusu yöneltmiştir. Katılımcılardan 3 katılımcı aşı yaptırmayacağını, 3 katılımcı aşığı hemen yaptırmayacağını, 15 katılımcı şartlı yaptıracığını beyan etmiştir.

Aşı yaptırmayacağını beyan eden üç katılımcı gerekçe olarak; güvenmeyeceklerini ve koruyuculuğunun da tartışmalı olduğunu beyan etmişlerdir. Hemen yaptırmayacağını beyan eden üç katılımcının ikisi gerekçe olarak; ilk etapta güvenmeyeceğini, bir iki sene bekleyeceğini, aşı yaptıranlara bir şey olmuyorsa o zaman yaptıracığını ve aşı sürecini bir süre kendilerini koruyarak takip edeceklerini beyan etmişlerdir. Üçüncü katılımcının, *“Bilemiyorum. İlk etapta yaptırmam herhalde. Oğlumun arkadaşı Rus aşısına gönüllü olmuş, yaptırılı 1 ay olmuş. Bir sıkıntısı yokmuş. Gönüllülere ücretsiz yapıyorlarmış, ama başkası yaptırmak istese*

Covid-19 (Sars-Cov2) Sürecinin 65 Yaş ve Üzeri Kişiler Üzerindeki Etkilerini
Anlamaya Yönelik Nitel Bir Çalışma

1.200 lira para vermesi gerekiyormuş. Herhalde devletimiz güvenilir derse ve bu kadar pahalı olmazsa yaptırım bir süre sonra. Ama ilk etapta yaptırım” (K14, 65, K, Kronik hastalığı yok) şeklindeki sözleri ise aşı konusunda yaşanan kafa karışıklığını ortaya koyan ifadelerden sadece birisidir. Aşı hakkında spekülatif bilgilerin yayılmasına fırsat verilmeden, doğru kaynaklardan toplumun bilinçlendirilmesi önemli olsa dahi her zaman karşıtların da olacağını bilmek gerekir.

Görüşme grubundaki 15 katılımcı aşığı şartlı olarak yaptıracığını söylemiş olmasına rağmen şartlarının birbirinden farklı olduğu dikkati çekmektedir. “Güvenilirliği kesinleşmiş bir aşı olursa yaptırım.” (K8); “Önce gençlerin yaptırması gerekir, bir şey olmazsa sonra ben yaptırım.” (K16); “Yerli aşı bulunursa yaptırım.” (K17); “Herkes yaptırırsa ben de yaptırım.” (K1 ve K21); “Sağlık Bakanı yaptırın derse yaptırım.” (K6); “Doktorum yaptırabileceğimi söylerse yaptırım.” (K4, K10); “Devlet yaptırım derse yaptırım.” diyen yedi katılımcı bulunmaktadır. Cevaplardan da anlaşılacağı gibi bu gruptaki görüşmecilerin şartları farklı olsa dahi güvendikleri kişiler tarafından ikna edilmeyi bekledikleri ve bu ikna sonrasında aşığı yaptırmaya hazır oldukları dikkati çekmektedir.

Aşı Yaptırma Gerekçesi	Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Kronik Hastalık Durumu
Kesin Güvenilir Olursa	K8	E	69	Yüksek Tansiyon
Yerli Aşı Olursa	K17	K	65	Guatr
Önce Gençlerde Denenirse	K16	K	67	Şeker-Tansiyon
Sağlık Bakanı “Yaptırım” Derse	K6	E	71	Yok
Herkes Yaptırırsa	K1	K	72	Yok
	K21	K	65	Bypass/Şeker
Doktorum Yaptırmamı Tavsiye Ederse	K4	K	66	Beyinde Kitle/Göğüs Kanseri
	K10	K	68	Kalp, Şeker, Tansiyon
Devlet yaptırmamız gerektiğini söylerse	K5	E	66	Yok
	K7	K	67	Kanser
	K9	E	75	Tansiyon
	K11	K	65	Astım-Guatr
	K12	E	70	Tansiyon
	K13	E	72	Kalp, Şeker, Tansiyon
	K15	K	73	Kanser

Görüşmeler sırasında katılımcıların çoğunluğunun merkezi otoriteden gelecek açıklamalara daha çok güvenme eğiliminde oldukları dikkati çekmiştir. Bu çerçevede başta Sağlık Bakanlığı olmak üzere ilgili kurumların aşı konusunda güvenilir bilgileri toplumla paylaşımları ve toplumun bu konuda bilinçlilik düzeylerini arttırıcı yayınlar yapmalarının önemi bir kez daha ortaya çıkmış bulunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yeni corona virüs pandemisi sebebiyle, eski normallere duyulan özlem ve eski normallere dönülüp dönülemeyeceği, toplumun genelinin zihnini meşgul eden en önemli konulardan birisi olmuştur. Her ne kadar son dönemlerde aşı çalışmaları hız kazanmış ve bazı aşılarda kullanım onayı almış olsa dahi toplumda virüsle ilgili her geçen gün gelen yeni haberler kafa karışıklığının sürmesine sebep olmaktadır. Buna paralel olarak yeni corona virüsün, mutasyona uğrayan yeni bir versiyonu olduğu haberi, tüm dünyada yeni bir panik dalgası oluşmasına sebep olmuştur (Gallagher 2020). Üstelik mutasyona uğrayan bu yeni corona virüse çocukların daha duyarlı olduğu yönündeki haberler paniğin şeklini ve düzeyini arttırmıştır (Gallagher 2020). Tüm bu süreç düşünüldüğünde eski normallere dönme sürecinin ne zaman ve ne şekilde olacağı konusu halen cevabı bulunamayan bir konu olmaya devam etmektedir.

Yeni corona virüsün (Covid-19) kronik hastalığı olan 65 yaş ve üzerindeki kişilerde daha ölümcül sonuçlara sebebiyet verdiği bilimsel çalışmalarla ortaya konulmuş bulunmaktadır. Yapılan görüşmeler sırasında bu durumun farkında ve bilincinde olan bu yaş grubundakilerin bu süreçte otoriteler tarafından tavsiye edilen yönergelere titizlikle uymaya çalıştıkları görülmüştür. Ancak yakın çevrelerinden kendilerini yeterince izole edemedikleri, yakın çevrelerinde temas halinde oldukları daha genç kişilerin, tedbirler konusundaki ihmallerinin tedirginliğini yaşıyor oldukları da fark edilmiştir. Görüşme grubundaki katılımcılar, kendileri için devlet yetkililerinin uyarılarının son derece önemli kabul etmelerine rağmen, bu uyarıların gençler tarafından aynı önemi görmüyor olmasından şikâyetçi oldukları, dolayısıyla da onların duyarsızlığının sonuçları ile kendilerinin mücadele etmek zorunda kalacakları korkusunu yaşıyor oldukları dikkati çekmiştir.

Yapılan çalışmada görülmüştür ki pandemi sürecinde uygulanan sokağa çıkma yasaklarının olduğu dönemlerde, toprakla uğraşan ve evinden bahçesine veya bina önündeki yeşil alana çıkabilen kişiler bu süreci daha az hasar ile atlatabilmektedirler. Bu nedenle önümüzdeki süreçte yatay mimari konusunda daha titizlikle çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Hareket alanları bulabilecekleri ve daha az kişinin yaşadığı meskenlerde

yaşamaları, yaşlı bireylerin kendilerini daha özgür hissetmelerine sebep olmaktadır. Nitekim kimsenin birbirini tanımadığı çok katlı apartmanların aksine çevrelerindeki insanları tanıdıkları ve rahat hareket edebildikleri mekânlar yaşlılardaki aidiyet hissine de katkısı sağlamaktadır.

Toplum yaşamında sosyal, psikolojik, ekonomik, mali, siyasi, tıbbi, doğal krizler gibi pek çok kriz yaşanabilmekte, bu süreçlerde ortaya çıkacak asılsız dedikodu ve söylentiler bu dönemi daha karmaşık ve stresli bir hale dönüştürebilmektedir (Sezgin 2003: 182). Yaşanan pandemi süreci de dünya genelinde pek çok ülkede çok boyutlu bir kriz sürecinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu süreçte ortaya çıkan asılsız söylentiler ve spekülasyon haberler hem toplumda hem de 65 yaş ve üzeri kişilerde yanlış bilgilenebilir ve ciddi kafa karışıklığına sebebiyet vermiştir. Kriz durumlarında bu tür istenmeyen durumların önüne geçilebilmesi için mevcut otorite tarafından görevlendirilmiş “sosyal destek ekipleri” oluşturulmalı, muhatapların doğru bilgiyi doğru kaynaktan öğrenmeleri sağlanmalıdır. Bu sosyal destek ekiplerinin kısıtlama dönemlerinde virüs bulaşma endişesi ile dışarıdan yardım alamayan, ev içindeki işlerini yapamayan, günlük ihtiyaçlarını karşılayamayan 65 yaş ve üzerindeki kişiler için ne derece önemli olduğu son dönemde oldukça net bir şekilde görülmüştür. Bu düşüncüyü çalışmanın alan araştırma verileri de desteklemektedir. Bu yöndeki çalışmaların sadece kriz dönemlerinde değil, yaşlanan dünya da dikkate alındığında önemini her geçen gün artıyor olduğu fark edilerek değerlendirilmesi ve bu yöndeki çalışmaların artırılması gerekmektedir.

Eski komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin her geçen gün kaybediliyor olmasının istenmeyen bir durum olmakla birlikte kabul edilmesi gereken bir gerçeklik olduğunun da farkında olmak gerekir. Bu değişimin hızını yavaşlatmanın önemi kadar kurumsallaşma ile bu yönde ortaya çıkabilecek sorunların giderilmeye çalışılmasının önemi ve bu yöndeki çalışmalara hız kazandırmasının gerekliliği de fark edilmelidir.

Birleşmiş milletler “2019 yılı Dünya Nüfus Yaşlanması” raporuna göre dünya genelinde 2050 yılında yaşlıların sayısının 1,5 milyara çıkması beklenmektedir. Yani dünyada her altı kişiden biri 65 yaş ve üzeri yaş grubunda olacaktır (United Nations 2019). Hızla yaşlanan dünya nüfusu gelecek yıllarda çok farklı sorunlarla karşılaşabilecektir. Bu nedenle geleceğe yönelik yapılan her türlü planlamada demografinin de göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir.

Dünya genelinde yaşanan bu pandemi ne ilk ne de son olacaktır. Bu nedenle bu sürecin toplumsal yansımalarının iyi analiz edilmesi ve farklı farklı grupları nasıl etkilediği

ayrı ayrı araştırılmalıdır. Bu sayede gelecek olan bu ve benzeri başka dönemlerde izlenecek yol hakkında daha net bir yol haritası elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Ak, Ö. (2020). Soğuk Algınlığından Ölümcül Salgına, Küresel Kâbus. *Bilim ve Teknik Dergisi*, Mart

Altuncu, Y. A. (2021, 24 Şubat). *Ekstrakorporal Membran Oksijenizasyonu (ECMO) nedir?* <https://acilci.net/ekstrakorporal-membran-oksijenizasyonu-ecmo-nedir/>

Aras, S. (2019). *Yaşlılıkta sık görülen hastalıklar ve yara*. [PowerPoint slaytları]. <http://hmyo.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/438/2019/03/Ya%C5%9Fli%C4%B1-Hastal%C4%B1klar%C4%B1-ve-Yara.pdf>

Arun, Ö. (2009). Yaşlı bireyin Türkiye serüveni: Kaliteli yaşlanma imkânı üzerine senaryolar. *Gaziantep University-Journal of Social Sciences*, 7(2), 313-330.

Aslan, R. (2020). Covid-19 Tam Tanımlanamamış Risk. *Ayrıntı Dergisi*, 8(91), 59-65.

Beyazıt Üçgün, A., Yavuz, C. I. (2020). *COVID-19 Bulaşını Önlemek İçin Çevreye Yönelik Önlemler- HÜTF Halk Sağlığı AD Toplum İçin Bilgilendirme Serisi-(2019/2020-38)*. <http://www.halksagligi.hacettepe.edu.tr/>.

Bilimsel Danışma Kurulu Çalışması. (2020). *Covid-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi*.

<https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39265/0/covid-19salginyonetimivecalismarehberipdf.pdf>

Brown, C., Lowis, M. J. (2003). Psychosocial development in the elderly: An investigation into Erikson's ninth stage. *Journal of Aging Studies*, 17(4), 415-426.

Dahi, A. E. (2020). *Gün gün corona virüs belirtileri nelerdir? | Covid-19 belirtileri nelerdir?* https://www.ntv.com.tr/galeri/saglik/gun-gun-corona-virus-belirtileri-nelerdir-covid-19-belirtileri-nelerdir,fT6X75bJlkq3lHrj1t2xug/_779EP6ofEWWeYEOhikErQ

Demirel, A. (2020, 18 Mayıs). *Corona virüs hakkında bilinmesi gerekenler*. <https://www.florence.com.tr/corona-virus>

Deniz, M. E., Sümer, A. S. (2010). Farklı özanlayış düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinde depresyon, anksiyete ve stresin değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35 (158).

Ersoy, İ. (2020, 15 Mart). *Koronavirüs (COVID-19) Vücuda Ne Yapar?* <http://ibrahimersoy.com/koronavirus/koronavirus-covid-19-vucuda-ne-yapar/>

Gallagher, J. (2020, 20 Aralık). *New coronavirus variant: What do we know?* <https://www.bbc.com/news/health-55388846>

Gallagher, J. (2020, 22 Aralık). *Koronavirüs mutasyonu: Yeni tür, çocuklar arasında daha hızlı mı yayılıyor?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55410464>

Gallagher, J. (2020, 2 Nisan). *Koronavirüs: Covid-19'un İnsan Vücudu Üzerindeki Etkileri Neler?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51910851>

Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı.

Gürses, İ., Kılavuz, M. A. (2011). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 153-166.

İçişleri Bakanlığı. (2020, 1 Aralık). *Koronavirüs ile Mücadele Kapsamında- Yeni Kısıtlama ve Tedbirler Genelgesi*. <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-ile-mucadele-kapsaminda-sokaga-cikma-kisitlamalari---yeni-kisiltlama-ve-tedbirler-genelgeleri>

Jeffrey VanWingen. (2020, 1 Nisan). *Grocery Shopping Tips in COVID-19 Revised (March 31, 2020)* www.DrJeffVW.com [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=zmoBI5m2_uw

Kahn, J. S., McIntosh, K. (2005). History and Recent Advances in Coronavirus Discovery. *The Pediatric Infectious Disease Journal*, 24 (11), 223-227.

Kampf, G., Todt, D., Pfaender, S., Steinmann, E. (2020). Persistence of coronaviruses on inanimate surfaces and their inactivation with biocidal agents. *Journal of Hospital Infection*, 104(3), 246-251.

Kara, A. (2020, 3 Mayıs). *Aramızda 36 bin hayalet var.*
<https://www.cnnturk.com/video/turkiye/aramizda-36-bin-hayalet-var>,

Karaman, G. (2020, 28 Mart). *Corona virüste herkesin atladığı ayrıntı: Markette ürünleri elinizle değil gözünüzle seçin.* <https://www.milliyet.com.tr/pembenar/galeri/corona-viruste-herkesin-atladigi-ayrinti-markette-urunleri-elinizle-degil-gozunuzle-secin-6172175/6>,

Kumar, A. (2020). How Corona Virus Transmits from Person-to-Person?. Biotechicle Research Group, May.

Kwok, Y. L. A., Gralton, J., McLaws, M. L. (2015). Face touching: a frequent habit that has implications for hand hygiene. *American journal of infection control*, 43(2), 112-114.

Li, D., Jin, M., Bao, P., Zhao, W., Zhang, S. (2020). Infectious Diseases Clinical Characteristics and Results of Semen Tests Among Men With Coronavirus Disease 2019. *JAMA Netw Open*, 3(5).

Liu, Y., Ning, Z., Chen, Y., Guo, M., Liu, Y., Gali, N. K., Sun, L., Duan, Y., Cai, J., Westerdahl, D., Liu, X., Xu, K., Ho, K. F., Kan, H. F., Lan, K. (2020). Aerodynamic Characteristics and RNA Concentration of SARS-CoV-2 Aerosol in Wuhan Hospitals during COVID-19. *Cold Spring Harbor Laboratory, BioRxiv Comment Policy, The Preprint Server For Biology*,

Myers, M. (2020). *COVID-19 linked to increase in type 1 diabetes in children.*
<https://www.imperial.ac.uk/news/201473/covid-19-linked-increase-type-diabetes-children/>

Otlu, B. (2020, 13 Nisan). *Vatandaş sordu uzmanlar yanıtladı: Koronavirüs buzlukta bir ay yaşar!* <https://www.cnnturk.com/saglik/vatandas-sordu-uzmanlar-yanitladi-koronavirus-buzlukta-bir-ay-yasar>

Sağlık Bakanlığı (2020, 26 Ekim). *COVID-19 Haftalık Durum Raporu 19/10/2020 – 25/10/2020 Türkiye.* https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39229/0/covid-19-haftalik-durum-raporu---43pdf.pdf?_tag1=70F7CD89B8F7191D8FAD3ACF29EF550190C31B61

Sezgin, F. (2003). Kriz yönetimi. *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 181-195.

Sur, H. (2020). *Virüse Karşı Dışarıda Giyilen Kıyafet ve Ayakkabılar Havalandırılmalı.* <https://npistanbul.com/koronavirus/viruse-karsi-disarida-giyilen-kiyafet-ve-ayakkabilar-havalandirilmalı>

Şenol, D., Taştan, A. (2020). Covid-19 (Sars-Cov2) Sürecinin Üniversite Gençliği Üzerindeki Etkilerini Anlamaya Yönelik Nitel Bir Çalışma. *International Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, Open Access Refereed E-journal & Refereed & Indexed, 6 (29), 1232-1259.

Tewari, S. (2015, 1 Eylül). *Hindistan: Tuvaletini tuvalette yapanlara para ödülü.*
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150901_hindistan_tuvalet

Til, A. (2020). Yeni Koronavirüs Hastalığı Hakkında Bilinmesi Gerekenler. *Ayrıntı Dergisi*, 8(85), 54-57.

Turan, C., Hacımustafaoğlu, M. (2020). Enfeksiyon Hastalıklarında R 0 Oranı ve Klinik Anlamı Nedir? *Çocuk Enfeksiyon Dergisi*, 14(1), 55-56.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2020, 18 Mart). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2019.* (No. 33712). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2019-33712#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Ya%C5%9F1%C4%B1%20n%C3%BCfus%20olarak%20kabul%20edilen,9%2C1'e%20y%C3%BCkseldi>

Unicef. (2020). *Cleaning tips to help keep COVID-19 out of your home*. <https://www.unicef.org/coronavirus/cleaning-and-hygiene-tips-help-keep-coronavirus-covid-19-out-your-home#cleaning-home>

United Nations. (2019). *UN World Water Development Report 2019*. <https://www.unwater.org/publications/world-water-development-report-2019/>

United Nations. (2019). *World Population Ageing 2019*. <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf>

United Nations (2020). *Department of Economic and Social Affairs Population Division, World Population Ageing 2019*. <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Report.pdf>

Ünal, E., Özdemir, A. (2019). Old Age and Aging, *St. Kliment Ohridski University Press Sofia, Recent Studies in Health Sciences*, 414-424.

Van Der Hoek, L., Pyrc, K., Jebbink, M. F., Vermeulen-Oost, W., Berkhout, R. JM., Wolthers, K.C., Wertheim-van Dillen, P. ME., Kaandorp, J., Spaargaren, Ş., Berkhout, B. (2004). Identification of a new human coronavirus. *Nature Medicine*, 10(4), 368-373.

Wang, W., Tang, J., Wei, F. (2020). Updated understanding of the outbreak of 2019 novel coronavirus (2019-nCoV) in Wuhan, China. *Journal of medical virology*, 92(4), 441-447.

Woo, G. (2019). *Coronavirus: The Silent Killer*. <https://www.channelnewsasia.com/news/video-ondemand/insight-fy1920/2019-novel-coronavirus-the-silent-killer-12433626>

Wordometer (2020, 24 Aralık). *Covid-19 Koronavirüs Salgını*. <https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries>.

Xu, Y., Li, X., Zhu, B., Liang, H., Fang, C., Gong, Y., Guo, Q., Sun, X., Zhao, D., Shen, J., Zhang, H., Liu, H., Xia, H., Tang, J., Zhang, K., Gong, S. (2020). Characteristics of pediatric SARS-CoV-2 infection and potential evidence for persistent fecal viral shedding. *Nature Medicine*, 26 (4), 502–505.

Yong, S. (2020, 17 Nisan), *Coronavirus Tips: How To Clean Your Groceries and Stay Safe When Food Shopping*. <https://www.independent.co.uk/life-style/coronavirus-spread-food-shopping-clean-packaging-home-delivery-spread-safe-a9434726.html>

Yorgancı, K. (2005). Sepsis patofizyolojisi. *Yoğun Bakım Dergisi*, 5, 80-84.

COVID-19 PANDEMİSİ HABERLERİNDE SAVAŞ METAFORU KULLANIMININ ELEŞTİREL ANALİZİ*

Hussameldin Abdelgadir SALIH MOHAMED**

ÖZ

Pandemi söyleminin ani bir gündelik söyleme dönüşmesi ile birlikte COVID-19 salgını söyleminde Savaş metaforlarını kullanma tehlikesi de artmaktadır. Çünkü Savaş metaforları, savaşı salgınla mücadele kapsamında daha geniş bir alana, yani günlük ve kişisel kamusal yaşamın kapsamına dönüştürmeye çalışmaktadır. Çalışma, kullanım kalıplarını ve potansiyel ikna edici etkileri belirleyerek, COVID-19 salgınına ifade etmek için şiddet metaforlarının yaygın kullanımını tartışmayı amaçlamaktadır. Eleştirel Metafor Analiz metodolojisi aracılığıyla çalışma, COVID-19 salgınında Savaş metaforlarının kullanımından kaynaklanan algısal sonuçları ve bunların ideolojik olarak sağlık söylemi ve siyasi pratik düzeyinde kötü kullanıma olasılığını tartışmaktadır. Çalışma bulgularıyla, COVID-19 salgınına yönelik medya söylemlerinde Savaş metaforunun etkinliğini doğrular, ancak olumsuz etkilerinden kaçınmak için Savaş metaforlarını aşırı kullanmamayı önerir ve alternatif metaforların kullanılmasına çağırır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Haberler, Eleştirel Metafor Analizi, Savaş Metaforları.

A CRITICAL ANALYSIS OF THE USE OF WAR METAPHORS IN THE NEWS DISCOURSE OF THE COVID-19 PANDEMIA

ABSTRACT

With the sudden transformation of the epidemic discourse into an everyday discourse, the danger of using war metaphors in the discourse of the COVID 19 epidemic increases, because it works to transform the war from the scope of fighting the epidemic to a wider scope, which is the scope of daily and personal public life. The study aims to discuss the extensive use of violent metaphors to express the COVID-19 epidemic by identifying usage patterns and potential persuasive effect: Through the methodology of Critical Metaphor Analysis, the study discusses the cognitive results resulting from the use of war metaphors in the COVID-19 epidemic and the possibility of using them ideologically in a bad way at the level of health discourse and political practice. The study in its findings confirms the effectiveness of the war metaphor in media discourses directed at the COVID-19 epidemic, but suggests not to over-use metaphors of war to avoid its negative effects, and calls for the use of alternative metaphor.

Keywords: COVID-19, News, Critical Metaphor Analysis, War Metaphors.

Atf Bilgisi: SALIH MOHAMED, H. A. (2021). Covid-19 Pandemisi Haberlerinde Savaş Metaforu Kullanımının Eleştirel Analizi, *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (2), 33-53.

Citation Information: SALIH MOHAMED, H. A. (2021). A Critical Analysis Of The Use Of War Metaphors In The News Discourse Of The Covid-19 Pandemia, *HABITUS Journal of Sociology*, (2), 33-53.

Başvuru / Received: 22 Ocak 2021 / 22 January 2021.

Kabul / Accepted: 25 Mart 2021 / 25 March 2021.

Araştırma Makalesi / Research Article.

---

*Bu çalışma 2020 yılında "17. International Symposium Communication in The Millenium Sempozyumu"nda sunulmuş bildirinin geliştirilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

**Doktora Öğrencisi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basın ve Yayın Bölümü. E-mail: hussamaddin@gmail.com ORCID Numarası: 0000-0002-5092-5963

GİRİŞ

Savaş metaforları, hastalık söylemi tarihinde geleneksel bir kullanım olmasına rağmen, bunların, COVID- 19 salgınıyla başa çıkma bağlamında kullanımı dikkat çekicidir, hızlıdır ve yoğundur. Ayrıca, entegre bir savaş senaryosu içermektedir. Bu bağlamda medyadaki metaforlar, virüsü "bilinmeyen ve tehlikeli bir düşman" haline getirip, onu "uzun bir savaş" olarak ele almaktadır.

Sağlık çalışanları "beyaz ordu" olarak tanımlanır. Hastalarla temasa geçen doktorlar ise "yüzleşmenin ön saflarında askerler" olarak anılmaktadır. Tıbbi maskeler "silah", iyileşme "hasta için bir zafer ve hastalık için bir yenilgi" olarak kabul edilmektedir. Bu metaforlarda yurttaşlar, güçlü ülkelerin hastalığın "saldırı" alanlarından "tahliye" etmeye çalıştıkları "askerlere" dönüştürülmektedir.

COVID-19 salgınına ifade eden şiddet metaforlarının her gün ve tekrarlanan kullanımı nedeniyle, ani hastalık gündelik söyleme dönüşmüştür. Bu sebeple, COVID-19 salgını söyleminde Savaş metaforlarının sıklığı artmış ve bu durum giderek daha tehlikeli bir hal almıştır. Savaş metaforları, savaşı salgınla mücadele kapsamında daha geniş bir alana, yani kamusal, günlük ve kişisel hayatın kapsamı haline getirmeye çalışmaktadır.

Bu çalışma, kamusal alandaki hastalık söylemlerini çerçevelemede haber bültenlerinin rolüne odaklanmaktadır. Bu çalışmada, etkili medya söylemlerinin yalnızca aktarım ve yayındaki gücüne değil, aynı zamanda COVID-19 salgınıyla ilgili gerekli algı ve pozisyonları ifade etmek için Savaş metaforlarının yaygın kullanımı yoluyla sosyal algıyı yönlendirmede büyük rollerine odaklanılmaktadır. Birçok çalışma, değişen düşünce kalıplarına ve yöntemlerine katkıda bulunmada ve sosyal sorunlarla başa çıkmada metaforların rolünü vurgulamıştır (Lacoff ve Johnson 1980; Flusberg, Matlock ve Thibodeau 2018; Charteris-Black 2004). Diğer çalışmalar da genel olarak kamusal alanda ve özellikle sağlık alanında Savaş metaforları kullanmanın olumsuz etkilerini doğrulamaktadır (Cespedes 2014; Hartmann-Mahmud 2002; Huckins 2016; Larson 2005; Simons 2015; Reisfield ve Wilson 2004: 4026; Wiggins 2012; Sontag 1978, 1989; Semino 2013).

Savaş metaforu, sağlık alanında hastalıklar, salgınlar ve sağlıkla ilgili acil durumlarla başa çıkmak için rutin olarak kullanılan geleneksel bir metafordur. Bu nedenle, bu çalışma, COVID-19 salgınına nicel araştırma metodolojileri aracılığıyla tanımlarken, Savaş metaforlarının yaygın kullanımını kanıtlamanın ve tanımlamanın üzerinde sınırlı seviyede durmaktadır. Bunun yerine bu çalışmada, medya söyleminde Savaş metaforu kullanımlarının genel bir haritasına (genel senaryo, metaforlar ve sosyal algılar) ulaşmak ve COVID-19

salgınında Savaş metaforlarının kullanım modellerini belirlemek için nitel araştırma metodolojileri kullanılmaktadır. Eleştirel Metafor Analizi (CMA) yaklaşımı aracılığıyla çalışma, Savaş metaforlarının yoğun haber işleminin sahip olabileceği algısal, bilişsel ve ideolojik etkileri yakalamaya çalışmaktadır. Eleştirel analizin olumlu rolünü doğrulamak amacıyla çalışma, COVID-19 salgınıyla başa çıkmanın getirdiği sağlık sorunlarının tedavisindeki metaforik olasılıklardan farklı bir yaklaşım sağlamaya ilgilenebilmektedir. Bu amaca ulaşmak için çalışma, Savaş metaforunun askeri olmayan sorunlarda aşırı kullanımıyla özdeşleşmenin tehlikesine odaklanmaktadır. Savaş senaryosunu, ortak insani sorunlara çözüm sağlamada dayanışma ve küresel katılım söylemini genişletmeye daha elverişli, daha olumlu, algısal çerçevelerle değiştirmek amacıyla olası alternatifler önermektedir.

Teorik Çerçeve

Metafor ve İletişim

George Lakoff ve Mark Johnson'un 1980'de yaptığı çalışmaları; algılar, gerçekler ve kültür arasında arabuluculuk yapmak için kapsamlı bir çerçeve olarak metafor görüşünün gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Lakoff ve Johnson tarafından önerilen kavramsal metaforun birincil katkısı, eski retorik metafor anlayışının ötesine, yalnızca dilbilimsel bir araç olarak, algıları, kavramları ve gerçekliği anlamak için algısal bir araç olarak hareket etmektir. Lakoff için kavramsal metafor, esasen algısal bir fenomendir ve sadece dilbilimsel bir olgu değildir. Metafor, kaynak alan (somut) ve hedef alan (soyut), iki alanı birbirine bağlayarak sonuçlanır (Lakoff ve Johnson 1980).

Kavramsal metaforu, kavramsal alanlardaki bir dizi simetri veya bağlantı olarak tanımlanır. Bunun aracılığıyla bir hedef alan (argümantasyon bilginiz gibi) kısmen farklı bir kaynak alanın kelime dağarcığı (savaş bilginiz gibi) ile oluşturulmaktadır (Semino 2013: 29). Diğer bir ifadeyle kavramsal metaforu, temelde kaynak alan ile hedef alan arasındaki orantılılığa dayanmaktadır. Kavramsal metaforun temel amacı, kavramların ve gerçekliğin daha kolay ve hızlı bir şekilde anlaşılmasına ulaşmak için eski ve tanıdık başka bir kavram aracılığıyla yeni ve bilinmeyen bir kavramın algılanmasını sağlamaktır.

Van Dijk'in sosyo-bilişsel analiz metodolojisini (van Dijk 2008, 1991) izlersek, metaforların hem söylemin hem de toplumun yapısını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Çünkü metaforlar, büyük ve uzun süreli belleğin bir parçası olduklarında paylaşılan algıları oluşturur. Bu şekilde metaforlar, bellekte algılanan modele uyan, gerçeklikteki her yeni kullanım için çağrılan ve kullanılan hazır bir bilişsel model haline gelmektedir.

Metaforlar, kaynak alan farklı bir duyguyu veya bilişsel yapıyı akla getirdiği ve bu bilgi metafor üreten ve tüketen belirli dilsel topluluktaki konuşmacılar tarafından iyi bilindiği zaman etkilidir. Ayrıca, metaforlar, belirli metaforu üreten ve alan kültürde (hedef alan) ve (kaynak alan) arasındaki karşılaştırma uygun olduğunda da amacına ulaşır (Flusberg vd. 2018: 4).

Lakoff ve Johnson'a göre metaforlar üzerinde yaşadığımız için, etkili metafor yeteneği iletişim ve medya alanlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Metafor, yalnızca inançları, değerleri ve tutumları ifade etmenin bir aracı değildir. Aynı zamanda, insan iletişimi için gereklidir. Yüksek sosyal, ahlaki ve politik öneme sahiptir. Metaforlar bizim için gerçekleri yaratabilir. Böylece gelecekteki eylemlere yön verebilir (Musolff 2016: 3; Lacoff ve Johnson 1980: 156).

Thibodeau ve Boroditsky'e (2011) göre, tek bir metaforun, insanların sosyal sorunları çözme girişimleri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olabileceğini iddia eder. İnsanlar bile çoğu zaman kullandıkları ve hayatlarını etkileyen metaforların kesin etkilerinin farkında değildir. Thibodeau ve Boroditsky, vatandaşlardan şehrin suç sorununu çözmeye yardım etmelerini istedikleri beş deney gerçekleştirmişlerdir. "Virüs" çerçevesini öneren kişiler, yoksulluk ve eğitim eksikliği gibi temel nedenleri ele almak için sosyal reformu içeren çözümler önermeyi tercih etmişler. Oysa "canavar" çerçevesinden bahsedenler, suçluları tutuklamayı ve daha katı yasaları uygulamayı içeren çözümler önermeyi tercih etmişler. Bu deneyde, neredeyse hiç kimse metaforik çerçeveyi karar verme sürecinde önemli olduğunu kimse düşünmemiştir (Thibodeau ve Boroditsky 2011: 5-10).

Metafor, medya aracılığıyla aktarılan genellemelerin uzman bilgisinin yeniden formüle edilmesinde önemli bir araç haline gelmiştir. Metaforlar, üç ana işlevi yerine getirmek için kullanılır. Bunlar, okuyucunun ilgisini çekmek, kavramları yapılandırmak ve yorumlamak ve metni düzenlemektir (Camus 2009: 465).

Metaforlar, karmaşık ve soyut olgularla ilişkili olarak düşünmek ve iletişim kurmak için bilişsel ve algısal çerçeveler sağlar. Metaforlar yararlıdır çünkü karmaşık veya soyut bilgileri basit, daha gerçekçi bilgiler açısından konuşmamıza ve düşünmemize izin verirler (Flusberg vd. 2018: 3).

Hastalık Söylemlerinde Savaş Metaforu

Savaşı metaforları, medyanın odaklandığı yeni kavram ve sorunları temsil eden geleneksel ve ortak bir algısal çerçevedir. Örneğin, bir çalışma 1981-2000 yılları arasında

Time Dergisi'nde yayınlanan tüm makalelerin %17'sinin ve Newsweek'te yayınlanan tüm makalelerin %15'inin en az bir Savaş metaforu kullandığını bulmuştur (Karlberg ve Buell 2005). Duygusal deneyimimiz, somutlaşmış dünya deneyimimizde önemli bir rol oynadığından, kavramsal metafor teorisi, silahlı çatışmanın duygusal etkisinin, mecazi savaşların kavramsal temsillerimizin önemli bir parçası haline nasıl geldiğini açıklamak için doğal olarak uygundur (Flusberg vd. 2018: 12).

Savaş temelli metaforlar enerji krizi, diplomasi veya terörizm meseleleriyle sınırlı değildir. Ancak kamu politik tartışmaların çoğu alanında olduğu kadar, tıbbi araştırma, tedavi ve halk sağlığı politikasında da ortaya çıkar. Örneğin, sağlık ve hastalık söylemlerinde bunu hastalıklara (kanser, AIDS, Ebola, obezite gibi) karşı bir savaş olarak görüyoruz. Aynı zamanda uyuşturuculara karşı savaş, spor haberlerinde ve ticari söylemlerde görebiliriz (Musolff 2016: 11).

Savaş metaforlarını seçme nedenleri medyada sık sık değişir. Ancak bu nedenlerden en önemlisi, çatışma alanlarının her zaman medya yayıncılığına çekici gelen konular ve çerçeveler olarak kalması gerçeğinde yatmaktadır. Ayrıca, Savaş metaforu etkili ve ikna edicidir. Tarafları, sorunları ve çözümleri tanımlamada daha spesifiktir. Özellikle de çoğunlukla ortak insan savaş deneyimine ve etkilerine dayanmaktadır. Tüm bunlara ek olarak savaşın zihinsel algısı duyguları da etkiler. Çünkü risk, motivasyon, korku, fedakârlık ve sosyal uygulama duygularını kolayca aktarmaktadır. Bu nedenle Savaş metaforları, tüm insanların bildiği bir uzmanlık kaynağı olan savaş alanı ile medyanın istediği, temsil ettiği ve halka sunduğu yeni konu amaç alanı arasında gerekli kavramsal ve zihinsel bağı kurmaktadır.

Savaş metaforları, birçok durum hakkında düşünme ve iletişim kurma yeteneğimizi harekete geçiren, büyük ölçekte inşa edilmiş ortak bir bilgiye dayandıkları için, kamusal ve günlük söylemlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ek olarak, Savaş metaforları, dikkati çeken ve eylemi harekete geçiren acil bir olumsuz değer tonunu açıkça ifade eder (Flusberg vd. 2018: 2). Savaş metaforu, kötü bir düşman karşısında güçlü bir fedakârlık ve bağlılık imajını uyandırmak için tanımlamanın ötesine geçmektedir. Metafor, ideolojik bir mücadeleyi tanımlamak için kullanılıyorsa, o zaman savaş benzeri dil topluma nüfuz eder (Hartmann-Mahmud 2002: 427).

Bazı araştırmacılar, sağlık alanındaki metaforun avantajlarına hem hastalıklar hem de terapistler noktasında işaret etmektedir. “Metafor, hastalıktan mustarip kişilerin deneyimlerini ifade etmelerini veya paylaşmalarını sağlar. Profesyonellerin hastalığın ve tedavinin çeşitli boyutlarını netleştirmesini sağlamaktadır” (Semino 2016: 380). Bununla birlikte, tıp

alanındaki çatışma ve Savaş metaforlarının kamusal alanda yaygın ve sürekli kullanımı, Savaş metaforlarını kullanmanın tercihleri veya tehlikeleri hakkında süregiden bir bilimsel tartışma yaratmıştır.

Savaş metaforlarının iletişim ve ikna etme kolaylığı ve etkinliği nedeniyle medya tarafından tercih edilmesine rağmen, rutin ve yoğun kullanımları kısa ve uzun vadede olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Çünkü metaforlar, grup düşüncesini ve sosyal algıyı etkileme konusunda büyük bir yeteneğe sahiptir. Stephen ve ortak araştırmacılar (2018), Savaş metaforlarının anlamların ve etkilerin, kullanıldıkları bağlamla yakından ilişkili olduğunu ve duruma bağlı olarak olumlu veya olumsuz sonuçlara yol açabileceğini savunurlar (Flusberg vd. 2018: 1). Semino'ya göre, özellikle bireysel düzeyde genel olarak metaforlar doğası gereği zararlı veya yararlı değildir. Önemli olan metaforların nasıl kullanıldığı ve bireylerin ne ölçüde özgür oldukları ve kendi lehlerine çalışan metaforları seçebilecekleridir (Semino 2013: 384).

Metafor olarak savaşın ciddiyeti inkâr edilemez. Bir kişiye, nesneye veya fikre savaş ilan etmek, basitleştirilmiş bir siyasi gündeme, fonların yeniden tahsis edilmesine izin verir. Birçok durumda meselelerle ilgili eleştirel söylemi sınırlandırır. Çünkü savaş karşıtı vatansaver değil veya bir tür ihanet göstergesi olarak görülmektedir (Hartmann-Mahmud, 2002: 427).

Lipowski'nin 1970 yılında yaptığı öncü çalışması (Physical Illness, the Individual and the Coping Processes) meydan okuma, düşman, ceza, zayıflık, rahatlama, strateji, telafi edilemez kayıp ve değer ve Batı dünyasındaki hastalarda meme kanseri için belirli bir anlam türetmek için 'sekiz hastalığın anlamını' uygulamaya çalıştı. Kanser hastaları üzerinde yapılan Kanada araştırması, hastalığın olumsuz anlamını "düşman", "kayıp" veya "ceza" gibi seçeneklerle kullanmayı tercih eden kadınların, 'meydan okuma' veya 'değer' gibi daha olumlu terimlerle hastalığa atıfta bulunan kadınlara kıyasla daha yüksek düzeyde depresyon, stres ve daha düşük yaşam kalitesi yaşadıklarını bulmuştur (Degner vd. 2003: 169).

Susan Sontag, özellikle kanser ve AIDS ile ilgili olarak hastalıkları tanımlamak için Savaş metaforlarını kullanma tehlikesine dikkat çeken ilk araştırmacılardan biri olarak kabul edilmektedir (Sontag 1978, 1988). Reisfield ve Wilson (2004) tıp alanındaki Savaş metaforunun erkek önyargısı, şiddet eğilimi, bedeni bir savaş alanı olarak görmesi, kaybetme ve yenilgi olasılığı gibi olumsuz yönlerini eleştirmektedir. Hastaların kanser deneyiminin belirli yönlerini savaş perspektifinden anlamalarına olanak tanıyan özelliklerin, diğer yönleri mutlaka azalttığını veya gizlediğini savunur. Buna göre Reisfield ve Wilson, zayıf, suçlu ve

etkisiz hissettikleri için tedaviye yanıt vermeyen hastalar için Savaş metaforunun sonuçlarının yıkıcı olabileceğine işaret eder. “Savaş metaforu, kaçınılmaz başarısızlık ve kayıp durumları yaratır” (Reisfield ve Wilson 2004: 4026). Bu nedenle, birçok araştırmacı, sosyal ve politik yaşamın neredeyse her alanını işgal eden Savaş metaforlarına olan bağımlılığımızı azaltmaya çalışmaktadır (Cespedes 2014; Hartmann-Mahmud 2002; Huckins 2016; Larson 2005; Simons 2015; Reisfield ve Wilson 2004; Wiggins 2012). Bu araştırmacıların birçoğu, Savaş metaforların en iyi ihtimalle yanıtıcı ve en kötü ihtimalle zararlı olduğunu, sadece politik ve kültürel kutuplaşmanın artmasına değil, aynı zamanda kişisel ve sosyal refah için risklere yol açtığını öne sürmektedir (Flusberg vd. 2018: 2).

Metodolojik Çerçeve

Çalışmanın Problemi ve Amacı

Bu çalışmanın temel sorunu, COVID-19 söylemlerinde savaş metaforlarının yaygın kullanımı ve bu metaforların tüm semantik ve pragmatik medya ve politik söylemler alanındaki yaygınlığıdır. Sorunun ciddiyeti, savaş metaforlarının hızlı ve etkili bir şekilde yayılmasında ve savaş alanlarıyla büyük ölçüde çelişen hayati ve sağlıklı bir alan olarak kabul edilen hastalık söylemleriyle ilişkisinde yatmaktadır. Buna ek olarak, metaforlar, özellikle savaş metaforları gibi kavramsal metaforlar, dilsel motifler olarak kabul edilmezler. Daha ziyade dünyaya yönelik düşünce ve davranış kalıplarını, içinde ortaya çıkan tutumları ve sorunları değiştirmede önemli bir role sahiptir.

Çalışma, salgının gerçekliğini ve gelişimini (genel senaryo, metaforlar ve sosyal algılar) anlamak için COVID-19 haberlerinde kullanılan savaş metaforlarının kalıplarını, kullanım biçimlerini ve savaş senaryosunu kullanma biçimlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma ayrıca, savaş metaforlarının gerçekte kullanımın etkilerini ve sosyal ve politik hayata olası etkilerini öğrenmeyi amaçlamaktadır. Çalışma aynı zamanda Savaş metaforları kullanmak yerine medyada, siyasi ve sağlık söylemlerinde kullanmak için ikna edici ve etkili alternatiflere ulaşmayı hedeflemektedir.

Çalışma, istenen hedeflere ulaşmak için üç temel soruyu gündeme getirmektedir. Bunlar; COVID-19 pandemisinde kullanılan Savaş metaforların temel kalıpları nelerdir? Söylem düzeyinde ya da gerçeklik düzeyinde bu kalıplardan kaynaklanan algısal etkiler nelerdir? Medya söyleminde COVID-19 pandemisine ilişkin Savaş metaforları için olası alternatif metafor nedir?

Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışma, COVID-19 salgını ile ilgili haber metinlerinde Savaş metaforlarının eleştirel bir analizine ulaşmak için en iyi yöntem olarak söylem analizi yöntemine dayandığı için nitel araştırma türüne aittir. Çalışma metodolojisi söylem analizine dayandığından, çalışma örneği COVID-19 salgınıyla ilgili sınırlı sayıda küresel ve yerel haberin amaçlı bir örneğidir. Amaçlı örnekleme, COVID-19 salgını söylemindeki Savaş metaforlarının kalıplarını tanımlamak, yorumlamak ve açıklamak için yeterlidir. Çalışmanın örnekleme, Mart 2020'den Eylül 2020'ye kadar belirli bir süre boyunca bir dizi küresel ve yerel medyanın haber metinlerinden ve manşetlerinden oluşmaktadır. Bu dönem, COVID-19 salgını tanımlamak için Savaş metaforlarının başlatılmasının başlangıcını ve zirvesini temsil edilmektedir.

Çalışma örneği; National Geographic Arabia, Al Hurra Channel, Mirror gazetesi, Anadolu Ajansı, Guardian gazetesi, BBC, Financial Times gazetesi, The Australian gazetesi, CNN Türk, Daily Telegraph gazetesi, Yeni Şafak gazetesi, Deutsche Welle Arabia, AFP, Monte Carlo International Radio, Al Bayan Emirates gazetesi, Al Ain News Channel, , Al Arabiya Al Hadath Channel, Al Jazeera Channel, Los Angeles Time gazetesi, Globe and Mail gazetesi, Al Sharq Al Awsat gazetesi, Reuters, France 24, Bloomberg, Sky News Arabia, DHA Ajansı, The New York Times gazetesi, NBC News, Euronews, ABS News, TRT International, Fox News gibi otuzdan fazla farklı medya kuruluşunu içermiştir. Bu örnekleme, savaş, kavga, düşmanlar, silah, ordu ve askerler, tahliyeler, müttefikler, savaşmak, ön cephe, zafer ve yenilgi ve diğerleri gibi yaygın Savaş metaforlarıyla ilgili arama anahtarları kullanılarak medyadan rastgele seçilmiştir. Küresel ölçekte Savaş metaforlarının yaygın kullanımını tespit etmek için, örnekleme uluslararası ve yerel medyayı içermiştir. COVID-19 salgını haberinde Savaş metaforlarını çıkarmak amacıyla incelenen haber sayısı yetmişin üzerinde habere ulaştı.

Araştırma sorularını yanıtlamak için çalışmada, kavramsal metaforu teorisinin Joerge Lacoff ve Mark Johnson (1980) gibi önemli uzantılarından biri olan Jonathan Charteris-Black (2004) tarafından önerilen Metaforun Kritik Analizi (CMA) metodolojisi kullanılmaktadır. Eleştirel Metaforun Analizi, teorik ve metodolojik kökenlerini kavramsal metaforu, eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem analizi geleneklerinden alır. Jonathan Charteris-Black, Eleştirel Metafor Analizini, dil kullanıcıların gizli (ve muhtemelen bilinçsiz) niyetlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan metaforları analiz etmeye yönelik bir yaklaşım olarak tanımlar. (Charteris-Black 2004: 34). Charteris-Black, Eleştirel Metafor Analizinin (dilbilimsel analiz,

bilişsel analiz ve pragmatik analiz) üç analitik çerçevenin dahil edilmesini gerektirdiğini savunur (Charteris-Black 2004: 34).

Metinlerdeki metafora ‘anlamsal gerilimlere’ erişilerek ulaşılır. Charteris-Black'deki metafor, belirli bir bağlamdan bir ifadenin kullanımında anlamsal gerilime yol açan beklenmedik bir değişimden kaynaklanan dilbilimsel bir temsildir. Birebir kaynak alanı (savaş alanı gibi) ile metaforik bir hedef alan (COVID-19 salgını gibi) arasında anlamsal bir gerilim veya çelişkinin varlığını keşfettiğimizde, kavramsal metafora ulaşmış oluruz. Anlamsal gerilim, kelimelerin ve ifadelerin kullanımı için beklenmedik bağlamı ortaya çıkarır. Bu durumda, kelimelerin kullanımı gerçek değil, mecazidir.

Charteris-Black'in Eleştirel Metafor Analizi, hiyerarşik sıraya göre düzenlenmiş üç özet sunar: Birincisi kavramsal anahtarlar, ikincisi kavramsal metaforlar ve üçüncüsü (yüzeysel) metaforlardır (Charteris-Black 2004: 244). Charteris-Black, bu kavramsal düzeyleri belirlemenin, onların ideolojideki rollerine ilişkin anlayışımızı geliştirdiğine ve teorinin inşasına katkıda bulunduğuna inanmaktadır. Çünkü dil kullanımının altında yatan fikirlere bir erişim noktası sağlar (Charteris-Black 2004: 244).

Metaforları Belirleme Yöntemi

Charteris-Black metaforları analiz etmek için üç metodolojik aşama belirler: İlk aşama metaforları tanımlama, ikinci aşama metaforları yorumlama ve üçüncü aşama metaforları açıklamadır. Eleştirel Metafor Analiz yaklaşımındaki analiz aşamaları, Norman Fairclough tarafından önerildiği üzere Eleştirel Söylem Analizinin aşamalarına karşılık gelmektedir (Charteris-Black 2004: 35).

İlk aşama (metaforları tanımlama), aday metaforları belirlemek amacıyla örnek metinlerin geniş bir şekilde okunmasını, ardından bu metaforların mecazi mi yoksa mecazi olmayan bir kullanımı mı temsil ettiğinin dilsel ve pragmatiksel bağlamlarını bilmek için anlamsal gerilim kriterlerine uygunluklarına göre incelemeyi gerektirir. Herhangi bir metaforda, metaforun kaynak alanı ile hedefin alanı arasındaki karşılıklı ilişkiden kaynaklanan anlamsal bir gerilim vardır. Genellikle anlamsal gerilim beklenmedik bir bağlamda ortaya çıkmaktadır.

İkinci aşamada (yorumlama) metaforlar, kendilerini tanımlayan bilişsel ve pragmatik faktörlerle olan ilişkileriyle açıklanır. Metaforları yorumlarken, sosyal aktörlerin fiili kullanımına dayalı metaforik kavramların üretilmesine izin veren pragmatik bağlamla birlikte her zaman algısal ve bilişsel kaynaklara başvurulur. Bu aşamada analist, kullanılan

metaforların kavramsal doğallığını araştırır. Bu nedenle, yorumlama aşaması genellikle kavramsal metaforun (kaynak alan: savaş) kısmına odaklanmaktadır.

Üçüncü aşamada (açıklama) kavramsal metaforlarda (hedef alan: COVID-19 salgını) daha çok odaklanılmaktadır. Metaforun ürettiği yeni algının gerçekte ortaya çıkan etkisini inceleyen aşamadır. Bu nedenle, açıklama aşaması, metaforun ikna edici etkilerine ve yeni bir sosyal pratiğin oluşumundaki veya eskisinin yeniden üretimindeki rolüne odaklanır. Diğer bir ifadeyle, ideolojik etkinin analizi ve ikna edici istihdam bu aşamada mevcuttur. Metaforları açıklamak, metaforun üretimine dahil olan sosyal aktörleri ve iknadaki sosyal rollerini tanımlamayı içerir. Charteris Black, ideolojik ve retorik motivasyonun kanıtları analistin sezgisinden değil, metaforların meydana geldiği dilbilimsel metinlerden kaynaklandığını öne sürer (Charteris-Black 2004: 39).

Uygulama

Bulgular

Söz konusu haber metinlerini kapsamlı bir şekilde okuduktan sonra, metinlerdeki metaforları ve gerçek ifadeleri ayırmak için (Charteris-Black 2004)'ün belirttiği anlamsal gerilim kriterlerini çalıştırdım. Bu aşamada, on ana kavramsal çerçeve içinde özetleyebildiğimiz çok sayıda metafora ulaştık. Bu çerçeveler: Savaş hali, kavga, düşmanlar, silahlar, ordu ve askerler, tahliyeler, müttefikler, savaşmak, ön cepheler, zafer ve yenilgidir. Bir bütün olarak, bu on çerçeve, metaforların amacına ulaşmak için içlerinde ayrıntılı planlar içeren entegre ve kapsamlı "savaş" senaryolarını temsil edilmektedir.

Tablo 1. Savaş metaforlarında kaynak ve amaç alanları

Kaynak alanlar: Savaş	Hedef alanlar: COVID 19
Savaş hali, kavga, düşmanlar, silah, ordu ve askerler, tahliyeler, müttefikler, savaşmak, ön cepheler, zafer ve yenilgi	Virüs, iyileşme, tedavi, muayene, maske, mesafe ve el yıkama, doktorlar, hemşireler ve vatandaşlar, virüsün nasıl çalıştığı, virüsün ekonomik doğası, salgının yayıldığı bölgelerden vatandaşları taşıma, yoğun bakım odaları, sağlık politikaları, günlük eşyalar, maske takma eleştirilenleri.

Bu genel çerçeveleri, metaforları bilişsel ve pragmatiksel faktörleriyle ilişkilendirerek açıklamak için, Tablo 1'de kaynak alanların (savaş) hedef alanlarla (COVID-19 salgını) karşılığını görülmektedir. Haber okuyucuların aşına olduğu savaş alanları ile COVID-19

salgının bilinmeyen boyutları arasındaki analogiyi bilmek, farklı alanların bu kavramsal karışımından kaynaklanan metaforları bilmeye ve yorumlamaya yardımcı olur.

Aşağıda daha önce gösterdiğimiz on çerçeveye göre metaforların örnekleri sunulmaktadır. Her bir kaynak alanını her bir hedef alanla açıklığa kavuşturur. Ayrıca metaforların anlambiliminin metin ve bağlamda gerektirdiği sonuçları kastettiğimiz algısal sonuç ve ideolojik etkinin yönlerini açıklığa kavuşturulmaktadır.

Tablo 2. "Savaş hali" çerçevesinden kaynaklanan metaforlar ve etkilerinin analizi

Metafor kaynağı	Metafor hedefi	Algısal sonuç ve ideolojik etki
Savaş hali	Sağlıkla ilgili acil durumlar	Kamu seferberlik duyurusu, dikkat, fedakârlık, disiplin, itaat.

Metafor: Sağlıkla ilgili acil durum, savaş halidir.

"Dünya Corona ile savaş halinde ve İtalya ve Fransa'da can kaybı artıyor" Reuters, 19 Mart 2020.

"COVID-19 ile savaş halindeyiz. Onunla bir savaş gibi savaşmalıyız" The Globe and Mail gazetesi, 5 Nisan 2020.

Tablo 3."Savaş" çerçevesinden kaynaklanan metaforlar ve etkilerinin analizi

Metafor kaynağı	Metafor hedefi	Algısal sonuç ve ideolojik etki
Savaş	COVID-19 testi	Sağlık alanın askerileşmesi, yaşam riskini artırması, motivasyon, stres
Savaş	COVID-19 salgını	

Metafor: COVID-19 testi bir savaşın başlangıcıdır.

"Test, COVID-19 'a karşı mücadelenin sadece başlangıcı." New York Times gazetesi, 30 Mart 2020.

Metafor: Corona Salgını bir savaştır.

"Türkiye... Özel hastaneler Corona savaşında ön cephelerdir," Anadolu Ajansı, 19 Nisan 2020.

Tablo 4. "Düşmanlar" çerçevesinden kaynaklanan metaforlar ve etkilerinin analizi

Metafor kaynağı	Metafor hedefi	Algısal sonuç ve ideolojik etki
Düşmanlar	Virüs	Salgın saldırgan, dehşet verici, insanlığın ortak bir düşmanı var
Düşmanlar	COVID-19 salgını	

Düşmanlar	Asansör düğmesi, tuvalet	Yaşam güvensiz hale gelir, korku, yakın çevreden tehdit olur.
-----------	--------------------------	---

Metafor: COVID-19 insanlığın düşmanıdır.

“Dünya Sağlık Örgütü'nün ifadesiyle "COVID-19 salgınının yayılması," insanlığın düşmanı ", dünyada genel bir seferberliği ve Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un ifadesiyle virüsle ilgili saldırgan bir söylemi" Biz savaş halindeyiz "diye gündeme getiriyor” Radio Monte Carlo – AFP, 24 Mart 2020.

Metafor: Virüs görünmez bir düşmandır.

"Görünmez bir düşman: Trump, Coronavirüs savaşında savaş zamanı reisi olduğunu söylüyor" Reuters, The Guardian gazetesi, 23 Mart 2020.

Metafor: Asansör düğmesi ve tuvalet iç düşmanlardır.

“Ardından asansör düğmesinden tuvalete "iç düşmanların" bir turu ve aynı zamanda aslında masum olan şüpheye konu olabilecek eşyalar da var”. Radio Monte Carlo, 24 Mart 2020.

Tablo 5. "Silah" çerçevesinden kaynaklanan metaforlar ve etkilerinin analizi

Metafor kaynağı	Metafor hedefi	Algısal sonuç ve ideolojik etki
Silah	Maske	Tedbir, stres
Silah	Mesafe	Sosyal izolasyonun artması
Silah	Elleri yıkama	Hijyen takıntısı, temizlik artması

Metafor: Maske bir silahtır.

"Maske... Dünyanın dört bir yanındaki insanların Coronayı önleme silahı", 1 Nisan 2020.

Metafor: Sosyal mesafe bir silahtır.

"Sosyal mesafe, COVID-19 ile mücadelede en büyük silahtır," Daily Telegraph gazetesi, 25 Eylül 2020.

Metafor: El yıkama bir silahtır.

"Coronavirüs ile savaşmak zorunda olduğumuz tüm silahlardan- maskelerden, izolasyondan ve sosyal mesafeden- önemini tam olarak bilmediğimiz bir silah var ve bu da el yıkamak." BBC, 27 Ağustos 2020.

Tablo 6. "Ordu" çerçevesinden kaynaklanan metaforlar ve etkilerinin analizi

Metafor kaynağı	Metafor hedefi	Algısal sonuç ve ideolojik etki
-----------------	----------------	---------------------------------

Ordu	Doktorlar	Sağlık alanının askerileşmesi, mesleki
Ordu	Sağlık çalışanları	uygulama kurallarını değiştirmesi
Ordu	Araştırmalar	Etkililik ve önemlilik artması

Metafor: Doktorlar beyaz bir ordudur.

"Küba, çeşitli ülkelerde Coronavirüs ile savaşmak için beyaz önlüklü doktorlardan oluşan bir ordu gönderiyor." NBC News, 14 Eylül, 2020.

Metafor: Sağlık çalışanları askerlerdir.

"Maskesiz COVID-19 ile savaşan bir doktor, silahsız savaşan bir askere benzer" Los Angeles Times gazetesi, 24 Mart 2020.

Metafor: Araştırmalar bir ordudur.

"Avrupa, COVID-19 'a karşı savaşta araştırmaları harekete geçiriyor" Euronews, 11 Mayıs 2020.

Tablo 7. "Tahliye" çerçevesinden kaynaklanan metaforlar ve etkilerinin analizi

Metafor kaynağı	Metafor hedefi	Algısal sonuç ve ideolojik etki
Tahliye	Yurtdışına yayılan salgın alanlarından vatandaşları ülkelerine geri getirmek	Devlet vatandaşların yaşamları ve haysiyetiyle ilgili endişesi, ülke dışındaki etkilenen bölgelerde yaşama tehlikesi, ülkenin imajını iyileştirmesi

Metafor: Salgın olan bölgelerden vatandaşları geri getirmek bir tahliye.

"COVID-19 salgını sırasında Türkiye'ye hızlı tahliye" TRT World, 16 Nisan 2020.

Tablo 8. " müttefikler " çerçevesinden kaynaklanan metaforlar ve etkilerinin analizi

Metafor kaynağı	Metafor hedefi	Algısal sonuç ve ideolojik etki
Müttefikler	Günlük eşyalar	Panik, takıntı, güvensizlik, sıkı tedbir
Müttefikler	Maske takmaya itiraz edenler	Vatana ihanet, düşmanla iş birliği

Metafor: Günlük eşyalar Corona'nın müttefikleridir.

"Corona virüsü, günlük hayatımızda pek çok müttefiki olan bir düşman. Virüs esas olarak nefes alma ve fiziksel temas yoluyla yayılıyor, bu da ön cephenin genellikle günlük

hayatımızın eşyalarına uygun olduğu anlamına geliyor” Radyo Monte Carlo- AFP, 24 Mart 2020.

Metafor: Maske takmaya itiraz edenler Corona'nın müttefikleridir.

"Anti-Maskeler Hareketi... Almanya, Corona'nın müttefiklerinden korkuyor", Al-Ain News, 31 Ağustos 2020.

Tablo 9. "Savaşmak" çerçevesinden kaynaklanan metaforlar ve etkilerinin analizi

Metafor kaynağı	Metafor hedefi	Algısal sonuç ve ideolojik etki
Savaşmak	Corona virüsü	Ciddiyeti onaylama, korku, beceriksizlik
Savaşmak	Corona virüsünün çalışma yöntemi	
Savaşmak	Salgının ekonomik doğası	

Metafor: Coronavirüs sessiz bir katildir.

"Coronavirüs bulaşmış futbolcu sayısındaki artış, sessiz katilin ne kadar hızlı yayıldığını gösteriyor" Mirror Gazetesi, 26 Eylül 2020.

Metafor: Coronavirus akıllı bir katildir.

“Akıllı virüs hakkında korkunç detaylar... Corona bir insanı nasıl öldürür?” Al-Hurra Kanalı, 13 Nisan 2020.

Metafor: Coronavirüs insandan daha fazla ekonomiyi öldürüyor.

"Coronavirüsün neden olduğu ekonomik yıkım nihayetinde virüsten daha fazlasını öldürebilir" Fox News, 11 Mayıs 2020.

Tablo 10. "Ön cepheler" çerçevesinden kaynaklanan metaforlar ve etkilerinin analizi

Metafor kaynağı	Metafor hedefi	Algısal sonuç ve ideolojik etki
Savaşın ön cephesi	Hemşireler, yoğun bakım odaları	Yüksek ölüm veya hastalık riski, fedakârlık ve kahramanlık
Savaşın ön cephesi	Temizlik çalışanları ,halka açık yerler	

Metafor: Yoğun bakım odaları savaşta ön cephelerdir.

“COVID hemşireleri salgınla mücadelede en ön cephede savaşıyor” Anadolu Ajansı, 11 Mayıs 2020.

Metafor: Temizlik işçileri, savaşın ön cephesinde askerlerdir.

"Corona zamanında... Temizlik işçileri, İşçi ve Emekçiler Bayramı salgınla yüzleşmek için ön cephelerde duruyorlar" Al-Nahar TV, 1 Mayıs 2020.

Tablo 11. "Zafer ve yenilgi" çerçevesinden kaynaklanan metaforlar ve etkilerinin analizi

Metafor kaynağı	Metafor hedefi	Algısal sonuç ve ideolojik etki
Zafer	Salgın tehdidi sona ermesi	Zafer olasılığı, başarı, mutluluk
Zafer	Virüsten İyileşmek	
Yenilgi	Sağlık çalışanlarını korumadaki başarısızlık	Yenilgi olasılığı, başarısızlık, hayal kırıklığı
Yenilgi	Virüsten İyileşmek	

Metafor: Pandemi tehdidin sonu, dünya için Coronavirüs'e karşı bir zaferdir.

"Coronavirüs: Dünya pandemi savaşını kazanıyor mu?" BBC, 10 Ağustos 2020

Metafor: İyileşme virüs için bir yenilgidir.

"Virüsün galip gelmesini nasıl önleyeceğiniz detayları burada" National Geographic, 26 Haziran 2020.

Metafor: Sağlık çalışanlarını korumadaki başarısızlık, virüse karşı mücadelede bir yenilgidir.

"Hastaneler Coronavirüs savaşını kaybediyor: Sağlık çalışanlarını korumadaki başarısızlık, İngiltere'nin COVID-19 ile savaşma yeteneğini tehdit ediyor ve ülkenin en saygın kurumlarından birini baltalıyor" Bloomberg, 3 Nisan 2020.

Metafor: İyileşme, COVID-19 hastaları için bir zaferdir.

"Coronavirüsü yenen 100 yaşındaki hasta yoğun bakımdan çıktı" CNN Türk, 29 Nisan 2020.

Tartışma

Charteris-Black (2004) tarafından önerilen Eleştirel Metafor Analizi metodolojisi hiyerarşik bir sıraya göre düzenlenmiş üç özet sunar: Birincisi kavramsal anahtarlar, ikincisi kavramsal metaforlar ve üçüncüsü (geleneksel) metaforlardır. Çatışma metaforları seçimi altında yatan kavramsal anahtarlar vardır. Bu anahtarlardan biri, yaşamın bir hayatta kalma mücadelesi olması ve toplumun bir kişi olmasıdır (Charteris-Black 2004: 70). Dolayısıyla, COVID-19 salgınındaki Savaş metaforlarını çerçeveleyen en önemli kavramsal anahtarları şöyle sıralayabiliriz: yaşam bir hayatta kalma mücadelesidir, toplum bir kişidir, salgınlar ve hastalıklar düşmanlardır.

Kavramsal metaforlara gelince, on savaş çerçevesi aracılığıyla (Sağlıkla ilgili acil durum, savaş halidir, COVID-19 testi bir savaşın başlangıcıdır, COVID-19 Salgını bir savaştır, COVID-19 insanlığın dūřmanıdır, virüs görünmez bir dūřmandır, asansör düğmesi ve tuvalet iç dūřmanlardır, maske bir silahtır, sosyal mesafe bir silahtır, el yıkama bir silahtır, doktorlar beyaz bir ordudur, sağlık çalışanları askerlerdir, araştırmalar bir ordudur, salgın olan bölgelerden vatandaşları geri getirmek bir tahliyedir, günlük eşyalar COVID-19'un Müttefikleridir, COVID-19 sessiz bir katildir, COVID-19 akıllı bir katildir, COVID-19 insandan daha fazla ekonomiyi öldürüyor, yoğun bakım odaları savaşta ön cepheledir, temizlik işçileri, savaşın ön cephesinde askerlerdir, pandemi tehdidin sonu, dünya için COVID-19'a karşı bir zaferdir, iyileşme virüs için bir yenilgidir, sağlık çalışanlarını korumadaki başarısızlık, virüse karşı mücadelede bir yenilgidir, iyileşme, COVID-19 hastaları için bir zaferdir) yirmiden fazla Savař metaforuna ulaşılmaktadır.

Analiz sayesinde, kavramsal metaforlarla kullanılan geleneksel yüzeysel metaforlar olduğunu bulunmaktadır, örneğin: (virüsle yüzleşme, hastalıkla mücadele, tedavi hastalığı öldürür, virüs öldürür, yok eder ve saldırılar... vb.).

COVID-19 söylemlerindeki Savaş metaforların kullanımları ise daha önce gösterdiğimiz on çerçeveye atıfta bulunularak daha net hale gelebilir. Savaş metaforları, testten hastalıktan kurtarmaya kadar salgın kontrol altına almanın tüm aşamalarını tasvir etmek için kapsamlı bir savaş senaryosunda kullanılmaktadır.

Metafor kalıplarını ve kullanımlarını bulmanın yanı sıra, Savaş metaforlarının algısal sonuçlarının, Savaş metaforları üzerine yapılan son araştırmaların bir kısmının olumlu olabileceği ve insan sağlığını ve haysiyetini artırabileceği, bir kısmının ise daha kötü sonuçlara neden olabileceği yönündeki bulguları doğruladığını görülebilmektedir. Sonuç olarak, Savaş metaforlarını en aza indirmek ve daha fazla bilinç ve duyarlılıkla kullanmak bu çalışmada önerilen en önemli öneriler arasındadır.

COVID-19 Savaş metaforlarının ikna edici etkileri, savaş retoriğini öven ve onu gerçeği anlamak ve ele almak için kullanan eski bir dilbilimsel ve sosyal pratiği yeniden ürettiğini tespit edilebilmektedir. Savaş metaforlarının ikna edici ve algısal etkilerine dayanarak, politikacılar, sağlık politikalarını belirleyenler ve hükümetler gibi bir dizi sosyal aktör, salgınla başa çıkma konusundaki politikalarını ve kararlarını desteklemek için ikna edici metaforların etkilerinden yararlanmaktadır.

Analiz sonuçlarına göre, COVID-19 söylemlerinde Savaş metaforların kullanılması, olumlu ve olumsuz olarak değerlendirilen birçok algısal ve ideolojik etkiyi harekete geçirmektedir. COVID-19 Savaş metaforlarının olumlu etkileri arasında, insanlığın ortak bir

düşmanla yüzleşmek için birleşmesi, sıkı tedbir ve artan önlemler, hijyen, etkililik ve önemlilik, devlet vatandaşların yaşamları ve haysiyetiyle ilgili endişesi, ülke dışındaki etkilenen bölgelerde yaşama tehlikesi, ülkenin imajını iyileştirmesi, salgının yaygın olduğu bölgelerde yaşama tehlikesi, virüs tehlikesi ve zarar verme kabiliyeti konusunda uyarı, fedakârlık ve kahramanlık, başarı olasılığı, zafer ve mutluluk duygusu vardır.

COVID-19 Savaş metaforlarının olumsuz etkilerini şu şekilde özetleyebiliriz: Sağlık alanının askerileşmesi, mesleki uygulama kurallarını değiştirmesi, başkalarını ihanetle suçlaması, stres ve gerilim, virüs saldırganlığın aşırı tanımlanması, korku ve panik, yakın çevreden tehdit, temizlik takıntısı, aşırı bireysel ve sosyal izolasyon, güçsüzlük, yüksek olasılık oranı ölüm veya yaralanma, mesleki uygulama kurallarını değiştirme, güvensiz hissetme, vatana ihanetle suçlanma, yenilgi olasılığı, başarısızlık ve hayal kırıklığı hissidir. Sonuçlar, Savaş metaforların olumsuz algısal sonuçlar içerdiğini ve bu algısal sonuçların siyasi kullanım olasılığı arttıkça bu etkilerin daha da kötüleşebileceğini göstermektedir.

COVID-19 söylemlerinde Savaş metaforların yaygın kullanımından kaynaklanan birçok sağlıksal, siyasi ve kültürel etkiyi sıralayabiliriz. Bu metaforlar, doğal hastalık korkusunu artırarak insan riskleriyle yüzleşmeye hazırlığı zayıflatabilir. Aynı zamanda sağlık çalışanların tıp mesleğine, özellikle tıp öğrencilerine ve yeni doktorlara yönelik risk duygusunu artırabilir, çünkü savaş tehlikesi kadar tehlikeli olarak nitelendirilen bir alanda çalışmak, olağan insan fedakarlığı olarak nitelendirilen bir alan değildir. Söz konusu metaforlar, sağlık çalışanlarını askere dönüştürerek, iyileştirme, yardım ve sağlık desteğini askeri kariyere dönüştürerek profesyonel uygulamada bir değişim yaratır. "Bu değişim, sağlık işlerinin profesyonel ruhuna zarar veriyor ve onları vatandaşlara hizmet etmekten daha büyük bir savaş makinesinin parçası olmaya itiyor" (Bates 2020: 11).

Savaş benzeri metaforların potansiyel bir etkisi, insanlar arasındaki düşmanlık çemberini genişletmesidir. Çünkü Savaş metaforu, sağlık önlemlerini taahhüt etmeyenlerin düşman olduğunu ve askerlerin virüsle yüzleşmede pasif olduğunu varsayar. Bu durum da, işbirliği söyleminden ziyade başkalarına karşı nefret söylemi üretmek için uygun bir ortam olabilir. Örneğin, bu sonucun, ister Amerika Birleşik Devletleri ile Çin arasında, ister Amerika Birleşik Devletleri ile Dünya Sağlık Örgütü arasında olsun, devletler ve uluslararası kuruluşlar arasında artan siyasi gerginlik üzerindeki etkisi görülmüştür. ABD eski Başkanı Donald Trump'ın COVID-19 virüsünü "Çin virüsü" olarak tanımlamadaki ısrarı, Savaş metaforu senaryolarının üretebileceği nefret söyleminin ve ırkçılığın açık bir sonucudur (The White House, 2020). Bu bağlamda, "sosyal mesafe" teriminin, Savaş metaforun algısal bir sonucu olabileceğini söyleyebiliriz. Savaş, ordular arasında psikolojik ve fiziksel mesafeyi

gerektirir ve iki ordu arasındaki yakınlaşma, füzyon, savaş ve ölümden başka bir şey ifade etmez. Dolayısıyla, "sosyal mesafe" için en uygun terimler "fiziksel mesafe", "uygun mesafe" gibi diğer terimlerdir.

Öte yandan, Savaş metaforun yaygın kullanımı, önleyici halk sağlığı önlemlerini sosyal kontrol araçlarına dönüştürme riski taşır ve bu, acil durum sürelerini uzatabilir ve mevcut yasaları bozabilir. Tüm bunlar, hükümetlerin virüse karşı savaş için genel seferberlik bahanesiyle vatandaşlara karşı sorumluluklarını ve görevlerini reddetmelerine ek olarak, sosyal özgürlüklerin siyasi hedefler lehine sınırlandırılmasında sağlık otoritesinin kötüye kullanılması olasılığının artmasına yol açabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

SARS salgınının aksine, başlangıcından itibaren COVID-19 salgını tanımlayan Savaş metaforları, siyasi ve medya söylemlerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Savaş metaforları yalnızca bir virüsü veya salgını tanımlamaya özgü değil, aynı zamanda belirsiz, insan olmayan bir düşmanla bütünleşik bir savaş senaryosu içeren kapsamlı bir kavramsal savaş görüşünü ifade eder. Bu metaforlar, savaşın tüm alanlarını kapsar ve savaşın, askerlerin, silahların, savaş alanının ve ön cephelerin, düşmanların, müttefiklerin ve hatta savaşın zafer veya yenilginin sonuçlarını içerir.

COVID-19 'un Savaş metaforlarının kavramsal yapısı, söylem düzeylerini etkiler ve dili soyut iletişim düzeyinden sosyal pratik değiştirmesi düzeyine taşır. Bu değişimi hem dil pratiğinde hem de sosyal pratikte gözlemlemektedir. Dilsel düzeyde, değişim, mecazi savaş retoriği ile salgının gerçekleri arasındaki farkta belirgindir. Toplumsal düzeyde ise, sağlık alanının askerileştirilmesi, mesleki uygulama kurallarının değiştirilmesi, insanlar arasındaki düşmanlık çemberinin genişletilmesi, nefret ve ırkçı söylemlerin üretilmesi, önleyici halk sağlığı önlemlerinin sosyal kontrol araçlarına dönüştürülmesi ve diğer etkiler ve dönüşümler gibi Savaş metaforlarının gerektirdiği algısal ve ideolojik etkilerdeki değişimi fark edebilmektedir.

Bu çalışmada yer bulamasa da ülkelerin Savaş metaforunu neden tercih ettikleri üzerine yapılacak başka çalışmalar için yol gösterici bir çalışma olarak önerilebilir.

Çalışmanın sonuçları, Savaş metaforlarının bazen olumlu bir şekilde kullanıldığını gösterir. Bu bağlamda COVID-19 'un Savaş metaforlarının tedbirleri artırmaya yardımcı olduğunu, insanlığı ortak bir düşmanla yüzleşmek için birleşmeye teşvik ettiğini, fedakârlık ve kahramanlık değerlerini yükselttiğini ve bazı ülkelerin vatandaşların hayatına ve haysiyetine olan ilgisini netleştirdiğini görülmektedir. Virüs kaynaklı hastalıkların diğer

hastalıklarla farklılıklara ve virüsün karakteristiği itibariyle yayılmacı bir karaktere sahip olduğuna dikkat edersek, belki de Savaş metaforlarını tehlikeyle yüzleşmek için kullanmanın nedenlerini anlayabiliriz. Dolayısıyla, virüsün insan yaşamına yönelik tehdidi, türün devamlılığının tehlikeye girdiği durumlarda, Savaş metaforlarını kullanmak için motive edici bir faktör olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Ancak diğer yandan çalışmanın sonuçları da COVID-19 'un Savaş metaforların kısa ve uzun vadede söylem ve pratik düzeyini etkileyebilecek olumsuz etkilere sahip olduğunu doğrulamaktadır. Belki de SARS salgınında savaş kaynaklarının ve metaforların kullanımına ilişkin algısal hafızayı harekete geçiren "söylemsel ortam", COVID-19 salgını ile Savaş metaforlarının kullanımını mümkün ve etkili kılan aynı söylemsel ortamdı. Böylelikle, COVID-19 Savaş metaforları, başka herhangi bir yeni salgın hastalık ortaya çıktığında gelecekte kullanılmak üzere ek bilişsel kaynaklar sağlayabilir. Bu şekilde, savaş ve gerilim atmosferin söylemsel ve sosyal dil pratiğimize hâkim olmaya devam edeceğini görebiliriz.

Savaş metaforların genel olarak sağlık alanında aşırı kullanımının ve özellikle COVID-19 söyleminde kullanımının olumsuz etkileri sorununu çözmek için çalışma, çözüme giden iki yol önermektedir: Birincisi, Savaş metaforlarını aşırı kullanmamak ve gerektiğinde daha fazla bilinç ve duyarlılıkla kullanmaktır. İkincisi, savaş kaynağın daha etkili ve haysiyet ve insan adaleti değerleriyle daha uyumlu olması için alternatif kaynak alanları önermektir. Eleştirel Metafor Analizi, yalnızca kavramsal yapılara ulaşmayı ve onların önyargılarını ve sosyal algı manipülasyonunu ortaya çıkarmayı amaçlamakla kalmaz, aynı zamanda alternatifler ve çözümler sunmayı da amaçlamaktadır.

Dolayısıyla, çalışma, çatışmalara ve düşmanlığa odaklanan Savaş metaforunun kavramsal anahtarların yerine meydan okuma, dayanışma, iş birliği, yardım, merhamet, katılım ve adalete bağlı başka kavramsal anahtarlar önermektedir. Bu bağlamda, Yolculuk metaforları, kişiselleştirme ve somutlaştırma metaforları, Savaş metaforlarının yerine kullanılabilir. Yolculuk metaforları genellikle hareket ve seyahatte insan deneyimine ve yolculukların diğer zihinsel imgelere dayanmaktadır. Yolculuk metaforlarında, hedefler geleneksel olarak ulaşılması gereken istasyonlar olarak inşa edilir. Bu nedenle ileriye doğru hareket pozitif değişim, gelişme ve başarı ile simetrik olma eğilimindedir (Semino 2016: 190). Bu sebeple, yolculuk metaforları Savaş metaforlarına göre sağlık alanında- özellikle COVID 19 salgını ile ilgili -kullanıma daha uygun görünmektedir, çünkü salgınlar kontrol altına alınmadan önce daha uzun zaman almaktadır. Bu yüzden yolculuk metaforları salgının uzunluğuyla orantılıdır ve insanlar savaşın süresi boyunca yaptıkları kadar mağlup hissetmezler. Yolculuk kaynağı kapsamında hasta gezgin, doktor rehberdir ve her zaman

farklı rota ve yönler seçilebilir. En önemlisi, yenilgi diye bir şey yoktur ve yolculuk hastalığının tedavisi süresince ve sonrasında devam eder (Semino 2013: 382; Reisfield ve Wilson 2004: 4026). Aynı şey, önemli ve yaygın bir metafor olarak kabul edilen teşhis ve kişiselleştirme için de geçerlidir, çünkü deneyimlerimizin ve insana dair bilgilerimizin bir kaynak alan olarak kullanımını içerir (Semino 2013; Lacoff ve Johnson 1980; Lacoff ve Turner 1989; Grady 1997; Kövecses 2002).

Örneğin, Savaş metaforlarına alternatif olarak şu metaforlar önerilebilir: ‘maskeler COVID 19'a karşı savaşta silahlardır’ yerine ‘Maskeler COVID 19'dan güvenliğe geçiş araçlarıdır’, ‘Sağlık acil durumu bir savaş halidir’ yerin ‘Sağlık acil durumu küresel bir meydan okumadır’, ‘COVID-19 testi bir savaş başlangıcıdır’ yerine ‘COVID-19 testi önemli bir aşamadır’, ‘Corona salgını insanlığın düşmanıdır’ yerine ‘Corona salgını insanlığın yeni meydan okumasıdır’, ‘Doktor savaşta bir askerdir’ yerine ‘Doktor bir yolculukta rehberdir’, ‘Maske takmaya itiraz edenler, Corona'nın insanlığa karşı savaşındaki müttefikler’ yerine ‘Maske takmaya itiraz edenler ters yolda yürürler’, ‘Corona'dan iyileşmek bir zaferdir’ yerine ‘Coronadan iyileşmek bir yolculuğun sonudur’ vb.

Yolculuk metaforların yanı sıra, salgını bir insan ya da doğal bir fenomen olarak kişileştirmek için somutlaştırma metaforları da kullanılabilir. Bu bağlamda olası alternatifler olarak aşağıdaki şu metaforları kullanabiliriz: ‘Salgın aldatıcıdır’, ‘Maskeler bir can simididir’, ‘Ya Coronavirüs testleri arttırırız ya da hepimiz boğuluruz’, ‘Salgın bir felakettir’, ‘Yüksek vakalar Tsunamisi’, ‘COVID-19 depremi binlerce kurban bırakıyor’ vb.

Yolculuk metaforları, insan teşhisi ve doğal afetler, Savaş metaforlarının olumsuz etkilerine düşmenin tuzaklarından büyük ölçüde kaçınır. Aynı zamanda, düşmanlık, nefret ve savaş yerine kriz zamanlarında bir sempati, yardım, iletişim ve halkın katılımı durumu yaratmaya çalışmaktadır.

Savaş metaforları, olumlu ve olumsuz bilişsel etkilerinin farkında olmaları koşuluyla, acil durumlarda ve pandemi zamanlarında sağlık güvenliği için destekleyici kavramsal bir çerçeve olabilmektedir.

KAYNAKÇA

Bates, B. R. (2020). The (In)Appropriateness of the WAR Metaphor in Response to SARS-CoV-2: A Rapid Analysis of Donald J. Trump's Rhetoric, *Front. Commun*, 5 (50), 1-12.

Camus, J. T. (2009). Metaphors of cancer in scientific popularization articles in the British press. *Discourse Studies*, 11(4), 465-499.

Cespedes, F. V. (2014). Stop Using Battle Metaphors in Your Company Strategy. *Harvard Business Review*, Accessed February 12, 2020 <https://2u.pw/kFFIB>

- Charteris-Black, J. (2004). *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. London: Macmillan-Palgrave.
- Degner, L., Hack, T., O'Neil, J., Kristjanson, L. J. (2003). A new approach to eliciting meaning in the context of breast cancer. *Cancer Nursing*, 26 (3), 169–178.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. UK: Polity Press LTD.
- Fairclough, N. (2003). *Analyzing Discourse*. UK: Routledge.
- Flusberg, J., Matlock, T., Thibodeau, P. H. (2018). War metaphors in public discourse. *Metaphor and Symbol*, 33 (1), 1-18.
- Grady, J. (1997). Foundations of meaning: primary metaphors and primary scenes. Unpublished Ph.D. dissertation. University of California, Berkeley.
- Hartmann-Mahmud, L. (2002). War as metaphor. *Peace Review*, 14(4), 427-432.
- Huckins, R. (2016, 12 Şubat). *Why we need to stop using war metaphors*. <https://medium.com/chasing-jade/why-we-need-to-stop-using-war-metaphors1f18ea71a963>
- Karlberg, M., Buell, L. (2005). Deconstructing the "war of all against all": The prevalence and implications of war metaphors and other adversarial news schema in Time, Newsweek, and MacLean's, *Peace and Conflict Studies*, 12(1), 22–39.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., Turner, M. (1989). *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Larson, B. (2005). The war of the roses: demilitarizing invasion biology. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 3(9), 495-500.
- Larson, B. M., Nerlich, B., Wallis, P. (2005). Metaphors and biorisks the war on infectious diseases and invasive specie. *Science Communication*, 26(3), 243–268.
- Musolff, A. (2016). *Political Metaphor Analysis Discourse and Scenario*. UK: Bloomsbury Academic.
- Reisfield, G. M., Wilson, G. R. (2004). Use of Metaphor in the Discourse on Cancer. *Journal of Clinical Oncology*, 22 (19), 4024-4027.
- Semino, E. (2013). Metaphor in discourse. Trans: Emad abdulatif, khaled Tawfiq. Cairo: National Center For Translation.
- Simons, M. (2015, 16 Şubat). *What's with all the war metaphors? We have wars when politics fails*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/17/whats-with-all-the-warmetaphors-we-have-wars-when-politics-fails>
- Sontag, S. (1978). *Illness as Metaphor*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Sontag, S. (1989). *AIDS and Its Metaphor*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- The White House. (2020, 18 March). Remarks by president Trump, vice president pence, and members of the coronavirus task force in press briefing, Available online at: [shorturl.at/esHT8](https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2020/03/18/20200318-coronavirus-remarks)
- Thibodeau P. H, Boroditsky L. (2011). Metaphors We Think With: The Role of Metaphor in Reasoning, *PLoS ONE*, 6 (2), 1-11.
- Van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Power*. New York: Palgrave macmillan.
- Van Dijk, T. A. (1991). *Racism and the pres*. UK: Routledge.
- Wiggins, N. M. (2012). Stop using military metaphors for disease, *BMJ*; 345: e4706.

COVID-19 SALGINININ TOPLUMSAL ETKİLERİ

Fadime SEVİMLİ*

ÖZ

Tüm dünya son günlerde bir virüsü konuşuyor. Tahmin edilemeyen, beklenmeyen, belki de ciddiye alınmayan bir virüs şimdilerde tüm sorunların kaynağı gibi görünen devasa sistemlerden ve modern dünyadan hesap sormaya gelmiş gibi görünüyor. Kapitalizmin tüm yıkıcılığının yol açtığı yoksulluğun, önemsenmeyen ötekilerin (mülteciler, zenciler, evsizler, yoksullar, kadınlar ve çocuklar), delinmiş ozon tabakasının, kirletilmiş doğanın, yaşam alanı elinden alınmış hayvanların, milyonlarca kişinin sıkışmış bir şekilde kirli bir havayı solumak zorunda kalarak yaşadığı kentleşmenin sanki öcünü alıyor. Bilimin önemini, "ötekiler" iyi ve sağlıklı olmadan bizlerin de sağlıklı ve huzurlu yaşayamayacağını, sadece milyon dolar kazananların değerli olmadığını; sağlık çalışanının, sokağımızı temizleyen temizlik işçisinin, gerçek bilim adamlarının ve sosyal medya iletişiminin de aslında çok değerli olduğunu bizlere gösterdi. Salgın bazı kurumların işleyişini de biçimsel olarak etkiledi. Etkisi tartışılmalı olsa da eğitimin okul binaları olmadan da yapılabileceğini gördük. Spor salonlarına gitmeden, sosyal medya aracılığı ile spor profesyonellerinden dersler aldık. Psikolog ile sosyal medya aracılığıyla görüştük. Tabii evlere hapsolmuşluğun olumsuz etkilerini de yaşadık. Bazılarımız işlerimizden oldu, bazılarımız ise krizi fırsata çevirip zengin oldu. Bu süreçte pek çok toplumbilimci kapitalizm ve sistem sorgulamasıyla gündeme geldi. "Yeni bir dünya düzeni mi gelecek?" soruları zihinleri meşgul etti. Salgın neyi değiştirir ya da nasıl düzenlemeler getirir bilinmiyor fakat ilerleyen süreçte tüm dünya "yeni normaller" ile yeni yaşam pratikleri geliştirmek durumunda kalacak gibi görünüyor. Bu yazıda, toplum bilimcilerin öngördüğü olguların ışığında salgının toplumsal analizi yapılmaya çalışılmıştır. Yaşanan sürecin özellikle ekonomik sistemle ilgisine vurgu yapılmak istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Ağlar, COVID-19, Ekonomi, Kapitalizm, Salgın.

COVID-19 PANDEMIC AND ITS SOCIAL EFFECTS

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic have occupied the journals all around the globe. Either unpredicted or unregarded, the virus is a natural outcome of the economic systems of the modern world. It was the first time upper society seemed to be affected by the ruthless living conditions of the "outcasts" (homeless, black, refugee, poor, woman or juvenile). The nature has taken its revenge as harsh as possible for its corruption. Also, the mankind has suffocated itself in cities where all humans and restrained animals had to breathe polluted air, gradually worsening its own welfare. Of course, this pandemic has reminded the upper class that they can't be healthy unless they keep the outcasts healthy, and also that not only millionaires are valuable. The pandemic also changed the public perspective of various institutions' necessity. People have observed that schooling can also be done online, outside the walls of the classroom, even if its functionality is questionable. People arranged online meetings with their psychologists. People tried to do their sports at home, some used their home gyms and others hired online instructors; either way, the mankind found its way to fulfill its secondary needs without going out. Some were fired and some created an opportunity out of the crisis. The idea of a new world order occupied our minds. We can't know what kind of measures will be taken to prevent the spread of COVID-19 yet, but surely it will cause big changes on both laws and social rules. This article is an analysis of the relation between the socio-economic systems and the COVID-19 pandemic.

Keywords: Sociology, Capitalism, COVID-19, Economy, Networks, Pandemic.

Atf Bilgisi: SEVİMLİ, F. (2021). Covid-19 Salgınının Toplumsal Etkileri, *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (2), 55-69.

Citation Information: SEVİMLİ, F. (2021). Covid-19 Pandemic And Its Social Effects, *HABITUS Journal of Sociology*, (2), 55-69.

Başvuru / Received: 04 Şubat 2021 / 04 February 2021.

---

* Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi. E-mail: sevimplifadime07@gmail.com ORCID Numarası: 0000-0003-3681-2900

Extended Summary

The COVID-19 pandemic is a problem which the well-judged systems of the modern world failed to solve, despite its big progress in medicine and technology. The mankind who have lived the Scientific Revolution thought that he controlled nature and that he could deal with all kinds of problems about nature and illnesses. These days societies go through a time which the capitalist system is questioned. Also, scientists realized that the concept of “Laissez faire” can be a remedy for the problem of humanity.

While the rest of the world struggled with poverty, health problems started to be the problem of the rich. The pandemic showed the world that if people’s rights to utilize good nutrition, shelter, living in infrastructure, clean water and hygiene conditions are dismissed or abused, they would all get sick. But those who died from the pandemic were still the poor, homeless, poorly fed, and unable to receive adequate healthcare.

In this process, many thinkers have been criticizing economic and administrative systems. The policies to reduce poverty are still questioned. The commercialization of health led to this crisis, and became the reason of heavy casualties. It is advocated by some thinkers to support the indispensable institutions of the society, such as education and health, and to turn them into state-owned institutions.

The concept of "humanitarian capitalism", which we first heard from Bill Gates at the Davos Summit in 2008, can be considered as a reference to the extreme individualist aspect of capitalism. It was aimed to shorten destructive and exploitative side of capitalism and unveil its creative and prosperous side. Bill Gates says not because he sees it as a matter of conscience, but because he thinks that someday a big problem will come up. He says *“If we do not find creative solutions to this problem, capitalism, which is getting stuck due to the welfare gap, will one day be the end of us.”*

Touraine also points out the importance of everyone’s access to education and health services by stating that societies will be affected negatively. The concept of "citizenship income" used by Thomas Paine in 1792 is revised and suggested by many economists today.

Many values were remembered again during the pandemic process. We are going through a process where we remember the value of science, scientists, communication networks and social media, the ways of receiving and providing services, sociologists who see and evaluate the social structure of the future from past years. While talking about a period when the value judgments of the postmodern society and the gains of the modern society

came together, a fascist language began to be used. Countries and nations accused each other in this period. Many protests took place in the world. The reason was sometimes prohibitions and sometimes unapplied measures.

GİRİŞ

Dünyanın gündemini meşgul eden COVID-19 pandemisi bilimde, sanayide ve teknolojiye büyük adımlar atmış, devrimler gerçekleştirmiş modern çağın devasa sistemlerinin henüz çözemediği bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Oysa Bilimsel Devrim’i yaşayan insanoğlu doğaya hâkim olduğunu, her türlü sorunla baş edebileceğini düşünmekteydi. Gelen süreçte toplumlar kapitalist sistemlerinin sorgulandığı, “Laissez faire” anlayışının insanlığın derdine çare olamayacağını düşünüldüğü zamanlardan geçmektedir.

Dünyanın geri kalanı yoksulluk ile mücadele ederken yaşanan sağlık sorunları zenginlerin sorunu da olmaya başladı. Pandemi bize insanların iyi beslenme, barınma, altyapısı tamamlanmış mekanlarda yaşam, sağlık hizmetlerinden, temiz su ve hijyen şartlarından mahrum kalmadan hayatını sürdürebilme hakkı elinden alınır ya da bu haklara herkesin eşit bir şekilde erişimi sağlanmazsa hepimizin hastalanacağını bize gösterdi. Fakat pandemiden ölenler yine en çok yoksullar evsizler, iyi beslenemeyenler ve yeterli sağlık hizmeti alamayanlar oldu.

Bu süreçte pek çok düşünürün ekonomik ve idari sistemlere yönelik eleştirileri oldu. Mevcut sistemlere ait yoksulluk politikalarının sorgulandığı dönem hala devam etmekte ve sağlığın ticarileşmesinin sonuçları ağır bir tablo olarak karşımızda durmaktadır. Bazı düşünürlerce sosyal devlet anlayışının, eğitim ve sağlık gibi toplumun vazgeçilmez kurumlarını desteklemesi ve bunların devlet eliyle hizmet veren kurumlar haline getirilmesi savunulmaktadır. 2008’de düzenlenen Davos Zirvesi’nde ilk kez Bill Gates’ten duyduğumuz “insancıl kapitalizm” kavramı, kapitalizmin aşırı bireyci yönüne bir gönderme olarak değerlendirilebilir. İnsancıl kavramı ile kapitalizmin yıkıcı bir sömürü sistemi olma özelliğinin törpülenip, yaratıcı taraflarının ön plana çıkarılması; refah ve zenginliğin tüm dünyaya yayılması hedeflenmektedir. Bill Gates bunu bir vicdan sorunu olarak gördüğü için değil, bir gün büyük bir problem olarak karşımıza çıkacağını düşündüğü için söylemekte ve “*bu soruna yaratıcı çözümler bulmazsak, refah seviyesindeki uçurumdan dolayı giderek sıkışan kapitalizm bir gün bizlere de dar gelecek*” demektedir (Çetin 2014: 305-306). Touraine de liberalizmden vazgeçilmez ise toplumların bundan çok olumsuz etkileneceğini

belirterek herkesin eğitim ve sağlık hizmetine ulaşabilmesinin önemine dikkat çekmektedir (Sönmez 2012: 42). 1797’de Thomas Paine’in kullandığı “vatandaşlık geliri” (Civelek 2020: 196) kavramının tekrar gündeme gelmesi de yoksulluk politikalarının gözden geçirilmesi gerekliliğini düşündürmektedir.

Pandemi sürecinde pek çok değer de tekrar hatırlanmış gibi görünüyor. Bilimin, bilim adamlarının, iletişim ağlarının ve sosyal medyanın, geçmiş yıllardan geleceğin toplum yapısını görüp değerlendiren toplumbilimcilerin değerini tekrar hatırladığımız bir süreçten geçmekteyiz. Postmodern toplumun değer yargılarıyla modern toplumun kazanımlarının bir araya geldiği bir dönemden bahsedilirken öte yandan faşizan bir dil kullanımının hemen hemen tüm dünyada giderek yaygınlaştığı gözlenmektedir. Pandemi sürecinde birbirini hastalığı yaymak ya da gizlemekle suçlayan ülkeler yazılı ve görsel basında sıkça görülmeye devam etmekte. Bu süreçte dünyada pek çok protesto gösterileri yaşandı ve bu gösteriler aralıklarla devam etmekte, sebebi bazen yasaklar, bazen de uygulanmayan tedbirler olmaktadır (Independent Türkçe 2020).

Halen dünya, sürecin ne getireceğini; “yeni dünya düzeni” diye bir olgu varsa nasıl bir düzenin bizi beklediğini merak etmekte ve tartışmaya devam etmektedir. Alanında pek çok uzman, toplumun “yeni normalleri” konusunda uyarılarda bulunurken birçok ekonomist dünyayı büyük bir işsizlik ve yoksulluğun beklediğini söylemektedir. Son yüzyılın en büyük yoksulluğunun yaşanacağını söyleyen ekonomi uzmanları medyada sık sık yer almakta ve bu da toplumda geleceğe dair korku ve güvensizlik yaratmaktadır (Evrensel 24.03.2020, Milliyet 11.02.2021).

Süreçte hastalığın belirtilerinin her bireyde aynı olmaması ve toplumun tüm bireylerinin hastalığı yayabilme potansiyeli taşıması akıllara Ulrich Beck’in “risk toplumu” kavramını (Timur 2017: 189) yeniden getirirken, tehlikenin nereden ve nasıl gelebileceğinin bilinmezliği güçlü bir şekilde deneyimlenmektedir. Günümüz toplumunda öngörülemez risklerin varlığından söz edilirken ne yapılması gerektiği konusunda kimsenin net bir şey söyleyememesine de şahit olunmaktadır. Manuel Castells ’in sözünü ettiği “ağ toplumu” (Eraydın 2019: 218) kavramı ile aslında toplumların ağlar ile nasıl da birbirine bağlı olduğu daha iyi gözlemlenmekte, bir ülkede olan biten ağlar vasıtasıyla tüm dünyaya kısa sürede yayılmaktadır ve gizli saklı bir bilgi neredeyse kalmamaktadır. Pandemi sürecinde hizmet alma verme şekillerinde de değişimler gözlenmiş ve çalışma sistemlerinde değişimler görülmüştür. Sosyal ağlar sayesinde ev ortamında çalışmak durumunda kalınmıştır. Bu

süreçte ofislerin, plazaların ya da emek piyasasının beyin gücüne ait mekânlarının gerekliliği sorgulanmaya başlanmıştır.

Virüs karşısında yaşanan çaresizlik, topluma çıkış yolunu gösterebilecek tek zümreyi ve olguyu daha da değerli kılmış ve pozitif bilime inançlar tazelenmiştir. Süreçte bilime ve bilim adamlarına güven duygusunun arttığı söylenebilir. Salgının başından beri pek çok bilgi çeşitli mecralarda dolaşmaya başlamış ve bu bilgilerin çoğu bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde politize edilmiş, komplo teorileri üretilmiş, çıkar amaçlı faaliyetlerde toplumu manipüle etmek üzere kullanıldığı görülmüştür. Dünya Sağlık Örgütü yöneticisi Tedros Adhanom Ghebreyesus bu durumu infodemi (yalan salgını) olarak nitelendirmiştir (Öymen 2020). Bazı mesleklerin önemi daha iyi anlaşıldığı veya işlerini yapmayı bırakma ihtimallerinin toplumu korkuttuğu, bazı ülkelerde sağlık çalışanlarının istifasının yasaklandığı bir dönemden geçmekteyiz.

Pandemi sürecinde Baudrillard'ın “simülasyonlar çağı” (Baudrillard 1981) kavramsallaştırmasında sözünü ettiği gibi insanlar başkalarının ölümlerini televizyonda bir şeyler yiyip içerek izledi ve aynısının kendisine olmayacağını düşünerek yeterli tedbirleri almayan toplumlar can kayıplarıyla çok ağır bedel ödedi. Pandemiye ve toplumsal etkilerini tartışan röportajlar tüm dünyada konuşuldu. Bu röportajlardan en çok ses getirenler arasında Slavoj Zizek, Byung Chul Han ve Harari de yer aldı. Yeni dünya düzeninin nasıl olacağı tartışıldı ve eleştirildi. Zizek komünizmin gerekliliğinden ve pandemi süreciyle geri döneceğinden söz ederken Han baskıcı rejimlerin gelebileceğinden korktuğunu dile getirdi (Zizek 2020).

Dünya bu pandemiye bir süre daha çözemeyecek gibi görünse de sürecin sonunda belki de büyük kapitalist devletlerin çözmeye yanaşmadığı, uğraşmadığı, önemsemediği pek çok sorun halledilebilir. Bu gerçekleşmese bile bu yolda büyük adımlar atılabilir. Süreç sonunda yoksulların, zencilerin, mültecilerin, kadınların, çocukların ve dünya üzerinde dezavantajlı tüm kesimlerin insanca yaşaması adına vicdanen olmasa bile gereklilik olduğu için bir şeyler yapılmaya başlanabilir. Belki de bu karanlık günler aydınlık günlerin habercisi olacak. Moscovici ve Cirhinlioğlu'nun dediği gibi belki de bu zor günlerin ortaya çıkardığı sosyal iletişim bilinmeyi bilinir hale, korkulanı tanınır hale getirebilir. Umulur ki dünya bu krizden yeni umutlar ve çevre kirliliği, savaş, yoksulluk, ırkçılık gibi asırlardır çözemediği sorunları çözerek ya da çözmeye bir adım daha yaklaşarak çıkabilir (Asıl ve Çetin 2018: 9).

Maskeli Balonun Maskesi Düşmüş Sistemleri

Bir süredir neredeyse tüm dünyanın en önemli sorunu haline gelen COVID-19 salgını Bauman'ın sözünü ettiği modern dünyanın kibirli insanının (Şimşek 2014) yüzüne ağır bir tokat atmış gibi görünüyor. Sanayi devriminden sonra teknoloji devrimini yaşamış, tıpta art arda yapılan buluşlar, akıllı ilaçlar, radyoterapiler, ışın tedavileri, atom tedavileri, ileri görüntüleme teknikleri derken, ölümsüzlüğü araştırmaya başlamış, yapay kan, yapay organ gibi çalışmaları ilerletmişken birden bir maskesi bile olmadığı için (Esen 2020) ölümün kıyısında buluvermişti kendini. Kapitalist sistemin dev şirketleri onca teknolojiye, bilişim sistemlerine, network ağlarına, silah ve ilaç AR-GE'lerine milyonlarca dolar yatırım yapmışlardı. Zira öyle bir yüzyılda yaşıyorduk ki artık insanoğluna ne azgın doğa olayları ne de açlık zarar veremezdi. Bu yüzden koruyucu sağlık hizmetlerine, para kazandırmayan tıbbi ekipmanlara, hatta o kadar da ihtiyaç duyulmayacağına inandıkları solunum cihazlarına para yatırmak bu kibirli teknoloji toplumu için gereksiz ve aptalcaydı. Esasen dünyanın her yeri aynı avantajlı konumu paylaşmıyordu kendileriyle. Afrika'da açlıktan hala insanlar ölüyor, her yıl yüz milyona yakın insan temiz su kaynağına erişemediği veya alt yapısı olmayan kanalizasyonsuz barınaklarda, hijyen koşullarından çok uzakta yaşamlarını sürdürmek zorunda oldukları için hayatlarını kaybediyordu. Fakat bu kibirli kapitalist sistemlerin hiçbir zaman çok önemseydiği bir durum olmadı. Çünkü ölenler yoksullar, zenciler, mülteciler, evsizlerdi. Bu toplumsal eşitsizlikten kaynaklı ölümlere, hastalıklara çok kafa yormadılar; zira onların şişkin banka hesapları vardı ve ölüm onlara böyle sebeplerden uğramazdı. Oysa yaşanan bu yeni salgın kimsenin banka hesabına, yaşadığı yerin saray ya da virane olmasına, açlığına tokluğuna, dinine ve inancına bakmadı. Hesap etmediği bu yeni durum karşısında şaşkına dönen kibirli “modern” sistemler şimdilerde nerede hata yaptığını sorgulayıp durmakta. Öyle ki dev ekonomileri bir virüsle çökme noktasına geldi. Ulus ötesi şirketleri milyon dolarlık zararlar açıklamaya başladı. Siyasi sistemleri sorgulanmaya, liderleri acımasızca haklı veya haksız eleştirilmeye başladı. Hayatlarında belki ilk kez bu çağda hastalıktan yalnızca yoksulların değil kendilerinin de ölebileceğini anladılar. Binlerce insanını kaybeden “süper güç” denilen devletler ölümün soluşunu belki uzun zamandır ilk kez bu kadar enselerinde hissettiler. Modern insan ilkel bir bedene hapsolmuşluğun sıkıntısına, daha önceki bildiklerinin eksik oluşuna kırılmışlığına, bilememenin acısı ve şaşkınlığına katlanmak zorunda kaldı.

Geçmişin Gelecek Toplum İmgelemleri

Ulrich Beck içinde yaşadığımız çağı “Risk Toplumu” olarak adlandırmıştır. Beck’in vurgu yapmak istediği; modern toplumun sınırları keskin hatlarla çizilmiş, kuralları net, müphemliğe yer olmayan, farklılıkları hoş görmeyen yapısının, sanayi toplumunun sonuna gelindiğinde artık yerini belirsizliklere, risklere, iyi ile kötünün birlikteliğine bırakmış olmasıdır. Bu yeni toplum ne sanayi toplumu ne de postmodern toplumdur. Ona göre yaşanan bu kuşkucu dönem yeni bir modern toplumun habercisidir. Beck’e göre bu yeni “Risk Toplumu”nda riskler önceden görülemez tedbir alınamaz. Risk toplumu bize nelerden kaçınmamız gerektiğini söyler fakat ne yapmamız gerektiği hakkında hiçbir fikri yoktur. Risklerin öngörülemez oluşu sorunları beraberinde getirir ve toplumsal, siyasal, bireysel, ekonomik etkileri olur. Her sınıftan insana ulaşır ve her ülkenin sınırlarını aşar. En ironik tarafıysa bumerang gibi riski yaratanı da gidip bulması ve tüm dünyayı riske atıp bundan kar elde edenleri de vurmasıdır. Günümüzde çevreyi kirletenler, sömürü sistemleriyle dünyaya yoksulluğu ve açlığı yayanlar, küresel ısınmayı önemsemeyerek iklim değişikliklerine sebep olanlar, kısaca Beck’in dediği gibi riskleri yaratanlar salgında en çok kayıp veren en çok etkilenenler olmuştur. Beck kitabında bu belirsizlik ve risk ortamında uzmanlara olan bağımlılığımızın artacağını belirtmiştir (Çuhacı 2007: 138). Beck’in belirttiği sanayi sonrası toplum modelinde pek çok olgu ve kurum sorgulansa da bu dönem modernlikten bir kopuş değil bir dönüşümdür. Bilişim teknolojileri, devletlerin vatandaşlarına sağladıkları sosyal destekler, maddi olanakların artması gibi sebepler ile ekonomik riskler azalmış yerini öngörülemeyen, tahmin edilemeyen risklere bırakmıştır. Beck’e göre yeni toplum modelinde artık yalnızca zenginlik değil bu riskler de bölüşülmelidir. Toplumda risk algısı değişirken sosyal ve bireysel değişimler olduğu gibi tüm çalışma alanlarında ve toplumun bilime bakış açısında da birtakım değişimler söz konusu olmaktadır. Bu bilimin süregelen egemenliğine son vermek adına yapılan bilim karşıtlığından çok, bilimin kendine has diline ve tarzına yöneltilen bir eleştiri gibi görünmektedir. Bilim yapmanın kuralları ve ahlaki çerçevesi eleştirilse de bilim halihazırda bulunduğu konumu sapsağlam koruyor gibi görünmektedir. Zira risk toplumunda bilim riskleri yaratan olsa bile onları ortaya koyan ve çözebilen de yine bilimin kendisi olmaktadır (Timur 2017: 189). Yazılı ve görsel basında, medyada hemen her gün karşımıza çıkan, sağlık konusunda önerilerde bulunan, bazı yiyecek ve içeceklerin virüse iyi geleceğini söyleyen (Sabah 21.03.2020, Sözcü 02.02.2020), bazı ırklara ve inançlara sahip olanların hastalanmayacağı (Yeniçağ 05.03.2020, Cumhuriyet 18.11.2020) konusunda bilgiler veren, toplumun can kulağıyla dinlediğini, önerilerine uyduğunu düşündüğümüz, bilimi ranta

çeviren sözde uzmanların yerini gerçek bilim adamları almaya başladığını izlemekteyiz. Artık söylediklerini çok büyük kitleler dinlemiyor ya da kendilerine medyada eskisi kadar yer verilmiyor gibi görünüyor. Bu durum Beck'in risk toplumunda bilimin konumu açıklamasının yeni bir ispatı gibi görünmektedir.

Bilim iktidarı daha güçlü bir şekilde ele geçirmiş gibi görünse de bilimin hegemonyasına karşı çıkan sosyal gruplar, protestocular, aş karşıtları, tahakküm reddiyecileri de pandemi döneminin öne çıkan toplumsal aktörleri olarak pek çok mecrada karşımıza çıktı. Foucault'nun "*biyoiktidar*" kavramsallaştırması ile sözünü ettiği iktidarın beden üzerindeki kontrolü de salgın sürecinde belirginleşti. Geline süreçte uygulanan karantina yöntemlerini, Sağlık Bakanlığı'nın "Hayat Eve Sığar" gibi uygulamalarını, testleri vb. pratikleri iktidarın bedeni toplum için uygun ve tehlike yaratmayacak şekilde planlayıp disipline etmek amacıyla (Konak ve Ertan 2020: 37) kullanıldığını düşünenlerin sayısı azımsanamaz durumdadır.

Günümüz toplumu internet ağlarıyla birbirine bağlanmış, iletişim ve etkileşim hâlinde olan ulus devletlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz çağda herhangi bir toplumda olan herhangi bir olaydan tüm dünya kısa sürede haberdar olmakta ve artık hiçbir şey gizli kalamamaktadır. Manuel Castells sosyal ağlarla birbirine bağlı bu toplumsal biçime "ağ toplumu" demiştir (Özdemir 2015: 128). Yaşanılan salgından sonra dünyanın pek çok ülkesinde bazı işlerin ev içinde, ağ ortamında yürütüldüğünü gördük. Pek çok insan "home office" tabir edilen esnek çalışma modelini deneyimlemek zorunda kaldı. Hatayama ve arkadaşlarının 2020 yılında yaptıkları bir araştırmaya göre İşin internet aracılığıyla gerçekleştirilebilmesinin bazı ön koşulları bulunmaktadır. "*Ekonomik ve mesleki yapı, kişisel bilgisayara sahip olabilme ve gelişmiş bir internet ağı bulunması*" bu koşullardan bazılarıdır. Tabii ülkelerin ekonomik alt yapısı söz konusu koşulları sağlayabildiği ölçüde bazı alanlarda uzaktan çalışma modeli uygulanmaya devam edilebilmektedir. Elbette bu model ekonomisini tarım, turizm ve inşaat gibi iş alanlar ile ayakta tutmaya çalışan ülkeler için uygun değildir (Uluslararası Çalışma Örgütü-ILO, 2020). Bankacılık, sigortacılık vb. pek çok alanda uzaktan çalışan bireylerin bir kısmı bu durumu özgürlük, rahatlık olarak gördüğünü belirtmesi Pierre Bourdieu'nun "habitus" kavramını, özellikle de özgürlük beğenisi yüksek bir orta sınıf habitusunu akıllara getirdi. Bir grup insanın ise ev ortamında çalışmayı sıkıntılı bulması Marazzi'nin sözünü ettiği hayallerin ve duyguların iş yaşamına karıştığı, boş zaman ve iş zamanının ayırt edilemediği bir durumu ortaya koymaktadır (Baydar 2012: 74, 69).

Salgın sürecinde en önemli toplumsal kurumlardan biri olan eğitim de okullardan sosyal ağlara taşındı. Suanpang, Petocz ve Kalceff yaptıkları çalışmalarda online eğitimin

geleneksel eğitimden daha verimli olduğunu ispatlamaya çalışsalar da pek çok eğitim bilimci buna karşı çıkmış zihinsel ve bilişsel gelişim açısından okul ortamının önemine vurgu yapmışlardır. Gelecekte uzaktan eğitimin geleneksel eğitim yönteminin önüne geçeceği savunulmakta olsa da bu durumun altyapı, internet ağları donanım yazılım ve araç gereç gibi maliyetleri olduğu açıktır. Tüm bu imkanlara erişemeyen öğrenciler açısından eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanamayacağı düşünülmektedir (Tuncer ve Taşpınar 2008). Bugün hemen hemen her düzeyde açık ve uzaktan eğitimin lokal ya da global olarak internet üzerinden ve son dönemlerde de sosyal medya üzerinden yapıldığına tanık olmaktayız. Yüksek lisans eğitimlerinden yabancı dil kurslarına kadar birçok eğitim online olarak gerçekleştirilebilmektedir. Tamamen simüle edilmiş bir okul, simüle edilmiş bir sınıf ortamında eğitimlerin verildiği görülmektedir.

Baudrillard içinde bulunduğumuz çağı simülasyonlar çağı olarak nitelemiştir. Salgının ilk başladığı yer olan Wuhan kentindeki görüntüleri tüm dünya sosyal medyadan yazılı ve görsel basından öğrenmesine rağmen sanki hiçbir şey yokmuşçasına gündelik yaşam pratiklerinden taviz vermeden izlemekle yetindi. Bu sanki Baudrillard'ın "hiper gerçeklik" tanımlamasında sözünü ettiği gerçek ve kurgu arasındaki çizginin yok olması ve "anlamın patlaması" olarak tabir ettiği *"bilgi ürettiği içeriği, iletişimi ve toplumsalı yutar, anlamı yok eder ve toplumsalı yeniliğin aksine tam anlamıyla puslu bir bilgi yokluğunun içine sokar"* dediği durumun ete kemiğe bürünmüş haliydi. Ona göre televizyon sıcak olayları soğutur ve soğuk medya olayı haline getirir. Bu da olayı sıradanlaştırıp eğlenceye dönüştürür. Tıpkı savaşı televizyonda canlı seyreden bireylerin bir dizi seyrediyormuşçasına olayı sıradanlaştırmasına benzer (Metin ve Karakaya 2017: 111). Çin'de yaşanan salgını ve ölümleri bir film seyrederek gibi ekrandan izleyen, salgının kendilerini de vuracağını düşünmek bile istemeyen ve gerekli tedbirleri almayan toplumlar ve siyasetçileri ne yazık ki bu gerçeklikle yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Yeni Bir Dünya Düzeni mi Gelecek?

Bu günlerde pek çok mecrada mevcut düzenin sorgusu başlamış gibi görünmektedir. Esasen bu sorgulama tabii ki Marksist teoriyle 19. yy. da başlamıştır. Marksizm kapitalizmin yakıcı etkilerinin proleter bir devrimle bir gün son bulacağına inansa da bu "ütopya" günümüze dek birkaç ülke dışında hiçbir ülke ekonomik sisteminde karşılık bulamamıştır. Neredeyse tüm dünya ekonomik sistemleri özellikle 1980 sonrası neoliberal politikaların etkisiyle, sosyal devlet anlayışından giderek uzaklaşmış ve insani hak ve temel ihtiyaçlardan olan sağlık ve eğitim bile özelleşmiştir. Kapitalizm girdiği her krizden daha da güçlenerek

çıkmayı bir şekilde başardı. Son birkaç yıldır bazı çevrelerce tartışılmaya başlanan, devletin elini tüm sektörlerden çekmesinin ne kadar doğru olduğu şimdilerde birçok ekonomist ve siyaset bilimciler tarafından tartışılır oldu. Birkaç yıl önce bazı ülkelerde ilk kez 1792 yılında Thomas Paine'in kullandığı “vatandaşlık geliri” olarak tanımlanan ve bireyin üretime katılmadan sadece toplumun bir bireyi olmasından dolayı alması önerilen bir ücret referandumuna sunulmuş ve halk tarafından kabul görmemiştir. Liberal ekonomi kuramının önde gelen düşünürü John Stuart Mill ve Bertrand Russell da vatandaşlık geliri önerisine destek vermişlerdi (Şahin 2018). Şimdilerde yeniden vatandaşlık geliri söylemleri gündeme gelmeye başladı. Salgın sonrasında eski ekonomik sistemlerin değişeceği ve “yeni bir dünya düzeni” söylemlerine inananlar olsa da şimdilik kulağa ütöpik geldiğini düşünenler çoğunlukta görünüyor. Salgın sonrası gündelik yaşam pratiklerinin asla eskisi gibi olmayacağını, toplumsal yaşamda insan tutum ve davranışlarında köklü değişimlere yol açacağı söylemlerini sıkça duyar olduk. Normalleşmeyi değil “yeni normal” konuşuyoruz ve artık eski “normal” lerimizi sorguluyoruz (Karakaş 2020: 555).

Adam Smith'in “homoeconomicus” dediği iktisadi insanın kendi çıkarını büyütürken toplumsal çıkarları da büyüteceği öngörülmekte idi. Liberalizmin ana fikri olan bireysel özgürlükle doğru orantılı olarak toplumsal refah seviyesinin de artacağı beklentisi hedefine ne kadar ulaştı bilinmiyor fakat ekonomik bulgular dünyada yoksulların sayısının giderek arttığını söylüyor. Smith'in Newton fiziğinin doğa yasaları gibi ekonominin de kendi doğa yasaları bulunduğunu ve yasal ya da siyasal etkilerin ekonomiye müdahalesinin ekonominin doğasına aykırı olduğunu söylediği “Ulusların zenginliği” (1776) kitabından bu yana yoksulluğa henüz çare bulunamamış gibi görünüyor (Çetin 2014: 74-78).

1970'lerden sonra yoğunlaşan modernitenin ve modern çağın sorgulamasına dayanan postmodern toplum kuramları, modern çağın bilim anlayışını da sorguluyordu. Lyotard'ın “postmodern durum” kitabında bahsettiği “üst anlatılara inanmama” (Sarup 2017: 189) durumunun kabul gördüğü bir dönemi yaşamakta olan toplumsal bilinç, modern dönemin pozitivist bilim anlayışının pek de geçerliliğini kaybetmediğini görerek şaşırılmaktadır. Bugün hastalanan insanların tedavileri hala bilim devrimi dönemindeki buluşlarla gerçekleşmektedir. Pek çok bilim insanına göre tüm saçmalığına rağmen bunca rağbet gören alternatif tıp vb. uygulamalar, esasen insanların duymak istediği sözlerden ya da modern tıbbın çare bulamadığı birtakım hastalıklardan kaynaklanan umutsuzluğun dışı vurumundan ibarettir. Postmodern insan kalıplara sıkıştırılmak istemiyor ve evrim teorisinin doğruluğu kadar yaratılış teorisinin de doğruluğunun kabul görmesini istiyor olabilir. Modern bilimin

pozitivizmi din kabul eden Auguste Comte gibi düşünürlerinin yerine postmodern dünyada tüm bunlara şüpheyle yaklaşanlar boy göstermeye başlanmıştır. 1898’de Dimitri Ivanovsky virüsleri keşfetmiş, David Baltimore ise nükleik asit tiplerine göre sınıflandırmasını yaparak RNA ve DNA virüs tiplerini açıklamıştır (Uzunoğulları ve Gümüş 2017: 53-54). Modern çağın biyoloji çalışmalarında virüsler bakteriler ve tüm canlılar kategorize edilmiş, virüslerin yapısı hakkında oldukça çok bilgiye sahip olunması, bunların fizyolojisi ve RNA virüslerin sürekli şekil değiştirerek mutasyona uğradığı yıllar önce pozitivist bilim adamlarınca ortaya konmuş olmasına rağmen, postmodern çağın “bilim insanları” içinde virüsün uzaydan geldiğini, düşman bir ülke tarafından üretilip dünyaya atıldığını söyleyenler oldu. Zamanın bilime şüpheyle yaklaşan bazı düşünürleri yazılı ve görsel basında bu işin ilaç ve aşı firmalarının işi olduğunu iddia etmekte. Son dönemde yaşanan salgın tecrübesiyle elimizde modern tıbbın kazanımlarına güvenmekten başka bir seçenek yok gibi görünmektedir. Öyle ki birkaç yıldır yazılı ve görsel basında aşı karşıtı bazı bilim insanlarının söylemleri karşılık bulmuş ve birçok aile çocuklarına aşı yaptırmak istememektedir (Türk Tabipler Birliği 2018). Şimdi ise herkesin gözü kulağı bulunacak aşıda. Belki de salgın “sosyolojinin peygamberlerini” kutsal kitaplar ile barıştırmak ve postmodern insanı da Newton’cu bilimine yaklaştırmak için.

Düşünürler, Toplumbilimciler, Filozoflar Tartışıyor

Tüm dünyayı etkileyen salgın yalnızca tıp, biyoloji, ilaçbilim gibi alanlarda uzman olanları yeni bir şeyler söylemeye, üretmeye sevk etmedi. Toplumbilimciler ve filozoflara da bu yeni durumun toplumları ve sosyal yapı ve düzenleri nasıl etkileyeceğine dair öngörülerini paylaşmaya ve bu konuda düşünmeye, yazmaya koyuldu. En çok ses getirenlerden biri Slavoj Zizek oldu. Söylediklerini birçok düşünür ve toplumbilimci “fazla ileri gitmek” olarak değerlendirse de Zizek kendi paradoksal çelişkilerimizden bizi vurarak meseleyi anlatmaya çalışıyor. Şimdiye kadar devletin tahakkümünden şikâyet ederken, salgın döneminde yaşananlarla birlikte üretime katılsın katılmasın devletin herkese yardım etmesini yani devlet kontrolünü üstümüzde hissetmek istiyoruz. Zizek devletler bu pandemiyle baş edebilmek için baskı ve güç kullanmak zorundalar diyerek paradoksu onaylıyor. Komünizm önerisi ile tepkileri toplasa da devletin sağlıktan eğitime yaşlı ve yardıma muhtaçların bakımından vb. pek çok sosyal işlevden elini çekmesinin yani devletin izole olmasının yeni savaşlar çıkarabileceğini söyleyen Zizek, komünizm öneriminin tek alternatifi “yeni barbarlıktır” diyerek esasen başka seçeneğimizin olmadığını belirtiyor. *“Devlet en azından maskeler, test kitleri ve respiratörler gibi acilen gerekli şeylerin üretimini düzenlemelidir. Otellere ve diğer*

konaklama yerlerine el koyarak, çalışmayan herkesin hayatta kalmasının asgari koşullarını garanti etmeli ve piyasa mekanizmalarını göz ardı ederek çok daha aktif bir rol üstlenmelidir” diyerek bunun bir rüya olmadığını hatta gereklilik olduğunu vurguluyor. Sosyal izolasyon günlerinde Julian Assange’a gönderme yaparak hepimizin bir Assange olduğunu dile getiriyor ve izolasyonun diğer bedenlere temas arzumuzu artıracığını söylüyor. Byung Chul Han’ın *“Gelişmiş Batı ülkeleri aşırı panik gösteriyorlar çünkü gerçek düşmanlar olmadan, açık ve hoşgörülü, bağışıklık mekanizmalarından yoksun bir şekilde yaşamaya alışıklar. Bu yüzden önlerine gerçek bir tehdit çıktığında paniğe kapılıyorlar”* sözüyle önyargılı bir yaklaşım sergilediğini söyleyen Zizek, Batı gerçekten de Han’ın söylediği kadar farklılıklara hoşgörüle mi yaklaşıyor ve bunları tehdit olarak algılamıyor mu? diyerek zihinlerde batı imgesinin sorgulanmasını istiyor gibi görünüyor (Zizek 2020).

Han ise salgınla savaşta doğu ile Batı’nın mücadele şekillerine vurgu yaparak Doğu’yu daha başarılı bulduğunu belirtiyor. Çin başta olmak üzere pek çok doğu toplumunda salgınla mücadele amacıyla uygulanan biyopolitikalar son derece katı olabilmekte, ödül ve ceza sistemleri, dijital takipler ve devletin baskı yöntemleri artmaktadır. Buna rağmen halkın buna tepki göstermediğini ve başarının böyle sağlandığını dile getiren Han aynı yöntemlerin Batı’ya geçmesinden korktuğunu belirtirken bu yöntemleri ve Çin’in dijital kontrolcü devlet zihniyetini onaylıyor mu yeri mu anlaşılması zor. Han röportajda Zizek’e katılmadığını belirterek komünizmin bir daha asla geri gelmeyeceğini söylüyor (Kazım 2020).

Salgınla ilgili konuşan bir başka fikir insanı Harari ise pandemiyle mücadelenin ön koşulunun tüm dünyadaki sağlık sistemlerinin desteklenmesi olduğunu söyleyerek, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen salgının tüm ülkeleri ve insanları etkileyeceğini bilerek hareket etmeli ve dünya sağlık örgütü gibi organizasyonları çoğaltmalıyız diyor. Zizek’i kısmen destekleyerek salgının totaliter rejimleri güçlendirebileceğini belirtirken son yıllarda hükümetlere ve medyaya güven sorunu yaşayan insanların güveninin kazanılmasının kritik önem taşıdığını ve salgınla mücadele sürecinde oldukça önemli olduğunu söylüyor (İpek 2020).

Dünyada yeni bir milliyetçilik söylemini pandemi sürecinde sık sık duymaya başladık. Aşı milliyetçiliği olarak dile getirilen bu durum ekonomik ve teknolojik anlamda aşı üretebilme kapasitesi olan zengin ülkelerin, yoksul ülkelere aşılama konusunda gerek yardım etmemesi gerekse aşılama programlarına dahil etmemesi şeklinde kendini göstermektedir. Dünya Sağlık örgütünün aldığı kararla bir tür aşı havuzu olan Covid-19 Aşıları Küresel

Erişim Programı (COVAX) oluşturularak ekonomik ve teknolojik potansiyeli aşı üretmeye yetmeyecek yoksul ülkelerin aşuya ulaşabilmesi hedeflenmiştir. Fakat COVAX'ın bu hedefe ulaşmakta başarı gösteremediği görülmektedir. Bir anlamda yoksullar süper güçleri pek çok anlamda bağımlı iken yeni bir bağımlılık daha ortaya çıktı: Covid-19 aşısı bağımlılığı. Dünya Sağlık Örgütü Tedros Adhanom Ghebreyesus “*Aşı milliyetçiliği hepimizi incitiyor ve kendi kendimizi mahvediyor*” diyerek durumun yoksulların aşuya erişiminin zengin ülkeleri de vuracağını dile getirmiştir (Altinkaya 2021).

SONUÇ YERİNE

Görünen o ki önümüzdeki süreçte dünyanın gündemini uzunca bir süre daha COVID-19 salgını meşgul edecek. Zor günlerden geçen insanlık bu süreçten gerekli dersi alır mı, sürecin sonunda toplumsal yapılar, ekonomik sistemler, ekolojik veriler değişir mi bilinmez. Henüz buna kimse net bir yanıt veremiyor. Söylenen sözler, yazılanlar, çizilenler, senaryolar hipotezden öteye geçebilmiş değil. Sosyal temsiller kuramının temsilcilerinden olan Moscovici “*Özellikle bir tehdit/kriz gibi önemli durumlarda gündeme gelen olaylar ya da yeni bir bilimsel katkının ortaya çıkması ile oluşan ve iletişim ile pekişen sosyal temsillerin amacı, tanıdık olmayı tanıdık hale getirmektir.*” demiştir. Tanıdık olmayan şeyler toplumun gündelik yaşam pratiklerini tehlikeye sokan olgulardır. Cirhinlioğlu “*Bilinmeyen ve yeni olan şeyler bilinen şeylerden yola çıkılarak anlaşılmaya çalışılır. Bu yoğun iletişim sonrasında oluşturulan sosyal temsiller ise sözel, yazılı ve görsel işitsel basın aracılığı ile iletişim içerisinde ifade edilir, yayılır ve değiştirilir*” demektedir (Asıl ve Çetin 2018: 9). Touraine’e göre mevcut küresel ekonomik sistemler sınıfsal eşitsizlikleri azaltmalı, mali politikalar üzerinde devlet kontrolünü artırmalı ve böylece hem kültürel çeşitliliğin kabulünü sağlayıp hem de tüm bireylere eğitim ve sağlık hizmeti vermelidir. “*Laissez-faire*” düşüncesinin demokrasiyle bağdaştırılamayacağını, aksi takdirde herkesin eşit hak ve özgürlüklerden yararlanamayacağını, bu durumunsa toplumda onarılması güç yaralara ve bölünmelere yol açacağını yazmaktadır (Sönmez 2012: 42). Belki de sosyal bir varlık olan bizler bilim insanlarının öncülüğünde içinde olduğumuz krizden yeni fırsatlar yaratmayı başararak çıkacağız. Ya da kim bilir belki Nietzsche’nin dediği gibi “*umut işkenceyi uzatır*”.

KAYNAKÇA

Altinkaya, T. (2021, 9 Ocak). *DSÖ’den Uyarı: Zengin Devletler Yüzünden Yoksul Ülkeler Covid-19 Aşısına Ulaşamıyor*. <https://tr.euronews.com/2021/01/09/dso-den-uyar-zengin-devletler-yuzunden-yoksul-ulkeler-covid-19-as-s-na-ulasam-yor>

Asıl, S., Çetin, M. (2018). Sosyal Temsiller Kuramı Bağlamında Kriz Olgusu. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3), 6-28.

- Baudrillard, J. (1998). *Simülakrlar ve Simülasyon*. Oğuz Adanır (Çev.). Ankara: DoğuBatı.
- Baydar, G. (2012). Evden Çalışanların Gündelik Yaşam Pratikleri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 35, 61-78.
- Civelek, M. (2020). Post-dijital Sistemlerde İşsizlik ve Ekonomik Tedbirler. <http://hdl.handle.net/11467/3183>
- Cumhuriyet Gazetesi. (2020, 18 Kasım). *Koronavirüs konusunda yaptığı yanlış değerlendirmelerle tanınan Oytun Erbaş, kendini savundu: Türk geni demedim*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/koronavirus-konusunda-yaptigi-yanlis-degerlendirmelerle-taninan-oytun-erbas-kendini-savundu-turk-geni-demedim-1792022>
- Çetin, M. (2014), İktisadi Sistemler, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/iktisat_ao/iktisadisistemler.pdf
- Çuhacı, A. (2007). Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı. *Sosyoloji Dergisi*, 3(14), 129-157.
- Eraydın, G. (2019). Ağ Toplumunda Farkındalığa Davet Eden Kitap: İletişim Gücü. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 3, 218-223.
- Esen, H. (2020, 4 Haziran). *COVID-19 Ülkeler Arası Maske Savaşı Başlattı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kovid-19-ulkeler-arasi-maske-savasi-baslatti/1793792>
- Independent Türkçe Web Sitesi, Pazar 8 Kasım 2020, 01:12
- İpek, E. D. (2020, 16 Mart). *Yuval Noah Harari: "Koronavirüs salgını totaliter rejimleri güçlendirebilir"*. <https://medyascope.tv/2020/03/16/yuval-noah-harari-koronavirus-salgini-totaliter-rejimleri-guclendirebilir/>
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(1), 541-573.
- Kazım, M. (2020, 23 Nisan). *Konuşan sınıflar: Agamben, Zizek, Byung-Chul Han*. <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2020/04/23/konusan-siniflar-agamben-zizek-byung-chul-han>
- Konak, N., Ertan, C. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Beden İktidar İlişkisi: Foucault'cu Bir Analiz. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 26-40.
- Metin, O., Karakaya, Ş. (2017). Jean Baudrillard Perspektifinden Sosyal Medya Analizi Denemesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 109-121.
- Öymen, E. Emil (2020, 17 Nisan). *Yalan Salgını = İnfodemi*. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/yalan-salgini-infodemi/467974>
- Özdemir, M. (2015). Ağ Toplumu ve Siyasal Hareketlilik: Ağ Toplumunda Siyasal İktidarın Konumu, *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 2 (4), 127-138.
- Sabah Gazetesi. (2020, 21 Mart). *Canan Karatay'dan koronavirüs açıklaması! Koronavirüsten korunmak için...* <https://www.sabah.com.tr/saglik/2020/03/21/canan-karataydan-koronavirus-aciklamasi-koronavirusten-korunmak-icin>
- Sarup, M. (2017). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, A. Güçlü (Çev.). Ankara: Pharmakon.
- Sönmez, A. (2012). Alain Touraine: Modernlik ve Demokrasi. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları içinde* (s.28-49). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sözcü Gazetesi. (2020, 2 Şubat). *Canan Karatay önerdi, satışlar arttı*. <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/yasam-haberleri/canan-karatay-onerdi-satislar-artti/>
- Şahin, L. (2018). *Vatandaşlık geliri ne demektir?* <http://www.profdrlventsahin.com/vatandaslik-geliri-ne-demektir.html>
- Şimşek, M. (2014). Moderniteden Postmoderniteye Uzanan Bir Köprü: Zygmunt Bauman, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Timur, K. (2017). Ulrich Beck Risk Toplumu-Başka Bir Modernliğe Doğru, *Intermedia International e-Journal*, 4(6), 188-192.

Tuncer, M. ve Taşpınar, M. (2008). Sanal Ortamda Eğitim ve Öğretimin Geleceği ve Olası Sorunları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X (1), 125-144.

Türk Tabipler Birliği. (2018, 6 Kasım). *Aşı Konusunda Yaşanan Tereddütler, Aşı Reddi ve Aşı Karşıtlığı Konusunda Etik Kurul Görüşü*. https://www.ttb.org.tr/makale_goster.php?Guid=c21adfbce1c4-11e8-b159-336a7b2d6c99

Uluslararası Çalışma Örgütü. (2020). COVID-19 Ortamında ve Sonrasında Uzaktan Çalışma: Uygulama Kılavuzu. Cenevre: Uluslararası Çalışma Ofisi.

Uzunoğulları, N., Gümüş, M. (2017). Virüs Taksonomisinin Tarihsel Gelişimi ve Son Durumu. *Bahçe*, 46 (2), 51–57.

Yeniçağ Gazetesi. (2020, 5 Mart). *Oytun Erbaş: “Corona virüs Türklere bulaşmıyor”*. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/oytun-erbas-corona-virus-turklere-bulasmiyor-270766h.htm>

Zizek, S. (2020, Mart 26). İnsanlığın Hayatta Kalabilmesi İçin Küresel Komünist Tedbirlere İhtiyaç Var. (K. Par, Röportaj Yapan) Haber Türk Gazetesi. <https://www.haberturk.com/zizek-insanligin-hayatta-kalabilmesi-icin-kuresel-komunist-tedbirlere-ihtiyac-var-2625909>

PANDEMİ (COVID 19) ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ VE UZAKTAN EĞİTİM DENEYİMİ

Ayla AVCI*

ÖZ

Tüm dünyayı etkisi altına alan ve salgın dönemi olarak ilan edilen Covid 19, toplumun her kesimini etkilediği gibi üniversite öğrencilerini de sosyal, psikolojik ve ekonomik olarak etkilemiştir. Bu dönem üniversite eğitimlerini internet ortamında alan, sosyal çevresinden uzak kalan ve aileleriyle birlikte yaşamak durumunda olan gençler için zor günlerin başlangıcı olmuştur. Pandemi dönemi, gelecek kaygısı, aile ve sevdiklerini kaybetme korkusu, stres gibi duygusal olarak kalıcı etkiler yaratacak sorunlar yaşamalarına neden olmuştur. Kriz dönemlerinin en önemli özelliği fırsata çevrilebilir olmasıdır. Toplumun geleceğinin güvencesi üniversite öğrencilerinin sorunları ve çözüm yöntemleri araştırılması gereken önemli bir konudur. Bu araştırmada, olumsuz koşullar altında eğitimini sürdüren üniversiteli gençlerin uzaktan eğitim deneyimlerini, yapılan akademik çalışmalar çerçevesinde analiz etmek ve uzaktan eğitimin çeşitli yönlerini ortaya çıkarmak amaç edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid 19, Uzaktan Eğitim, Üniversite Öğrencisi.

PANDEMIA (COVID-19), UNIVERSITY STUDENTS AND DISTANCE EDUCATION EXPERIENCE

ABSTRACT

Covid 19, which has affected the whole world and has been declared as an epidemic period, has affected university students socially, psychologically and economically as it affects every part of the society. This period was the beginning of difficult days for young people who take their university education on the internet stay away from their social environment and have to live with their families. The pandemic period caused them to experience long-lasting emotional problems such as anxiety for the future, fear of losing their family and loved ones, and stress. The most important feature of crisis periods is that it can be turned into opportunities. The assurance of the future of the society is an important issue that needs to be researched on the problems of university students and their solution methods. In this study, it is aimed to analyze the distance education experiences of university students who continue their education under adverse conditions within framework of academic studies and to reveal various aspects of distance education.

Keywords: Covid 19, Distance Learning, University Students.

Atf Bilgisi: AVCI, A. (2021). Pandemi (Covid 19), Üniversite Öğrencileri ve Uzaktan Eğitim Deneyimi, *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (2), 71-83.

Citation Information: AVCI, A. (2021). Pandemia (Covid-19), University Students and Distance Education Experience, *HABITUS Journal of Sociology*, (2), 71-83.

Başvuru / Received: 14 Ocak 2021 / 14 January 2021.

Kabul / Accepted: 25 Mart 2021 / 25 March 2021.

Derleme Makale / Review Article.

GİRİŞ

Gelecekte neler yaşanacağını bilememek insanların en önemli kaygılarından. Genel olarak bireyler, gelecekte olumsuzlukları yaşayacağını bilmek daha iyidir düşüncesindedir. İnsanoğlunu tarih boyunca düşünceye ve keşfe sevk eden şeyin belirsizliği kaldırma güdüsü olduğu, bu güdünün de sosyal kurumları, bilimi, teknolojiyi ortaya çıkardığı belirtilmiştir (Cüceloğlu 2017).

---

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İşletme Bölümü Doktora Öğrencisi. E-mail: ayla.avci@std.izu.edu.tr
ORCID Numarası: 0000-0002-1871-4090

Bireylerin en önemli kaygılarından biri gelecek kaygısıdır. Geleceğin olumsuzluklar getireceği kaygısı, bireyleri umutsuzluğa sürükleyebilmektedir (Eryılmaz 2018).

Toplum Gönüllüleri Vakfı'nın Türkiye'deki 73 ilden 607 genç bireyin katılımıyla gerçekleştirilen Koronavirüs salgın döneminde yapılan araştırmada, gençlerin %81 gibi bir oranla psikolojik ve duygusal açıdan süreçten olumsuz olarak etkilendiğini belirtmiştir. Aynı araştırmada gençlerin, gelecek beklentisi, ekonomik durumlarının da olumsuz olarak değerlendirildikleri bulgusu elde edilmiştir (TOG 2020).

Kör vd. (2013)'nin Kırıkkale ve Hitit Üniversitelerindeki örgün ve uzaktan eğitim gören öğrenciler ile yapılan araştırmada yer ve mekân sınırlaması olmadan yapılan uzaktan eğitimin, derslerde animasyon, video ve simülasyon gibi araçlar sayesinde öğrencileri daha fazla konuya dahil ederek eğitimin daha verimli hale getirdiğini belirtilmiştir.

Pandemi süreci tüm dünyada ekonomik krizlerin yaşanacağını öngörüldüğü ve üretimin ön plana çıktığı bir döneme girildiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle uzaktan eğitim üniversite öğrencilerine hem çalışıp hem de öğrenim görme kolaylığı ve imkânı sağlaması bakımından irdelenmesi gereken bir konudur.

Araştırmanın amacı, üniversite düzeyinde yapılan örgün eğitim ve uzaktan eğitim maliyetlerinin araştırmalar ışığında değerlendirilmesidir.

Örgün Üniversite Eğitiminin Mali Tablosu

Üniversite öğrencilerine yönelik olarak yapılan bir araştırmada (tablo1), örgün üniversite öğrencilerinin barınma hariç aylık 457,69 TL masrafı olduğu belirlenmiştir (Acaroğlu vd. 2018).

Tablo 1: Örgün Üniversite Öğrencilerinin Aylık Giderleri

MASRAF ADI	GİDERLER
Ulaşım	0-75 TL
Barınma	611-770 TL
Isınma	75-150 TL
İletişim	41-75 TL
Giyim	76-150 TL
Eğlence	148, 90 TL
Kırtasiye	82,22 TL
Yiyecek/İçecek	226,57 TL
Toplam Barınma Hariç	457, 69 TL

Tablo 2: Öğrencilerin Aylık Gelir Miktarı

Öğrenci Gelirleri	Öğrenci Sayısı	% Oranları
300 TL ve daha az	88	14,1
301-500 TL arası	246	39,3
501-700 TL arası	109	17,4
701-900TL arası	86	13,7
901 TL ve daha fazla	97	15,5
Toplam	626	100

Kaynak: (Arslan 2016)

Tablo 2’de yer alan gelir miktarları, üniversite öğrencilerinin beyanlarına göre okul ve kurum bursları, aile harçlıkları ve çalıştıkları yerden aldıkları aylık ücretler çerçevesinde belirlenmiştir (Arslan 2016).

Yapılan bir araştırmaya göre Türkiye’deki ailelerin %83’ü, üniversite eğitimi gören çocuklarının masrafını üstlenerek beklediklerinden daha fazla eğitim harcamalarını da karşılamak zorunda kalmaktadır. Bunun yanında bir kısım öğrencide eğitim masrafına katkı amacıyla ek işlerde çalışmaktadır (Yenel 2018).

İstanbul, Ankara ve Kocaeli illerindeki üniversitelerdeki öğrencilerle yapılan anketlerde, üniversite okuyanların %35,8’inin çalışmakta olduğu belirlenmiştir. Üniversite öğrencilerinin %15,1’i sayım işi, komi gibi görevlerde çalışırken, %14’lik kısmı da yarı zamanlı işlerde çalışmaktadır. %5,8’i üniversitede aktif üniversite öğrencisidir fakat yalnızca sınavlara katılarak tam gün olarak işlerde çalışmaktadır (Gider 2018).

Ülke ekonomilerinin tüketim değil üretim odaklı olması önemlidir. Bu noktada özellikle gençlerin ülke ve ailelerine ekonomik katkı sağlamak amacıyla eğitimlerinden arta kalan zamanlarını çalışarak geçirmeleri maddi ve manevi olarak olağanüstü durumların yaşandığı dönemleri da rahat geçirmelerini sağlayacaktır.

Mesleki döngünün, seçim ve başlama, uyum, devam ve emeklilik gibi dört aşaması bulunmaktadır. Seçim ve başlama dönemi, bireye yeni rol ve sorumluluklar yükler. Bu dönem yarı zamanlı geçici işlerden farklıdır. İşin gereklilik, yeterlilik ve beklentileri farklıdır. Birey işe başlamada problemlerle karşılaşabilir. Uyum süreci ise, meslek kimliğinin oluştuğu dönemdir. Bu noktada kişi işten atılabilir, yeni arayış içine girebilir ve uzun yıllarını alabilir. Alt kademedden başlayarak çiraklıktan ustalığa, beyaz, mavi yakalı olarak iş dünyasına atılır. Devam süreci ise, bireyin 30’lu yaşlardır ve meslek oluşur. Vasıflı işçiler profesyonel ve yöneticilerden daha fazla para kazanabilirler. Son olarak emeklilik döneminde ise üretken insanlar yaratıcılıklarını uzun süre sürdürebilirler (Çelen 2011).

Üniversite okuyan gençlerin aynı zamanda iş deneyimlerinin de olması gelişimleri açısından oldukça önemlidir. ABD 1000 üniversiteyi kapsayan ve öğrencilerin hem staj yapmalarını hem de para kazanmalarını amaçlayan işbirlikçi bir program hazırlamıştır. Üniversite ikinci sınıf itibarı ile başlatılan bu programla öğrenciler, alanlarıyla ilgili karar verme tecrübesi elde etmektedir (Santrock 2017). Hem eğitim hem de iş deneyimi olan bireyler kriz dönemlerini de daha az duygusal sorunlarla atlatabilirler. Bu durum, gençlerin erken dönem iş deneyimi edinerek gereken dönemlerde daha kolay iş bulmalarına yardımcı olmaktadır.

Koronavirüs salgınının negatif etkilerinden biri de öğrenci mezuniyetlerin de gecikme olmasıdır. Yaşanan aksaklıklar, öğrencinin psikolojik durumları nedeniyle geciken mezuniyet, iş gücü piyasası ve ailelerin gelir kaybı yaşamasına sebep olmaktadır (Aucejo vd. 2020). Yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinin % 66'sının aile gelirlerinin azaldığı ya da aile fertlerinden işsiz kalanların olduğu belirlenmiştir (odtümist.org 2020).

Üniversite Öğrencilerinin Aile Yanı, Yurt Yaşantısındaki Durumları

Türkiye'deki yükseköğretim öğrenci sayısı, 7 milyon 940 bin 133 olarak belirlenmiştir (Kalyoncuoğlu 2020). Türkiye'de 2019-2020 yılında sadece 773 Kredi ve Yurtlar Kurumunda kalan toplam üniversite öğrenci sayısı 678.763 kişi olarak belirtilmiştir (unibilgi.net). Bu rakamlara özel yurt ve üniversite yurtlarına kalan öğrenciler de eklenmektedir.

ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Avustralya, Malezya, Güney Kore gibi ülkelerin de ortak noktaları üniversite öğrencilerinin barınmasında konut çeşitliliği ve sosyal bütünleşmeye önem vermeleridir. Bu ülkelerde üniversite kampüslerinde yer alan barınma mekanlarının işletmesi ve öğrencilerin yönetiminde üniversiteler söz sahibidir. Üniversitelerin bir kısmı aynı disiplinde okuyan öğrencilerin bir arada kalmasını yararlı görürken, bir kısmı da farklı disiplin öğrencilerinin kaynaşmasını daha akilane bulmuştur (Eşidir 2017).

Tüm dünyada salgın hastalık, pandemi (Covid-19) sürecinde ise üniversite gençleri ailelerinin yanında ve ev ortamında çevrim içi ders almak zorunda kalmışlardır. ODTÜMİST bursiyeri ODTÜ öğrencileri ile web üzerinden yapılan ankette, pandemi sürecinde öğrencilerin %85'inin ailesinin yanında, %11'inin arkadaşları ile birlikte kaldıkları ev ortamında, %3'lük oranın ise yurt ortamında kaldıkları belirlenmiştir (odtümist.org 2020).

Özdemir (2013)'in Hacettepe Üniversitesi'nde farklı bölümlerdeki aile yanında yaşayan ve ailesinden ayrı yaşayan üniversite öğrencilerinin katılımıyla uygulanan anketlerde, ailesinden ayrı yaşayan üniversite öğrencilerinin, ailesinin yanında olanlara oranla daha

yüksek seviyede kaygı düzeyine sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Aynı araştırmada ailelerinden ayrı olan üniversite öğrencilerinin, ailesiyle beraber yaşayanlara göre algıladıkları sosyal destek düzeyi daha düşük seviyede olduğu belirlenmiştir.

Özer vd. (2010)'nin yaptıkları araştırmaya göre, üniversiteli her yüz gencin 48'i, öğrenci yurdunda yaşamının evde yaşama göre daha zorlukla geçirdiklerini belirtmiştir. 36 öğrenci ise, öğrenci yurtlarının evden daha güvenli olduğunu düşünmüyor. Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin önemli çoğunluğu yurtlarda dahi kendilerini güvenli hissetmediklerini ifade etmişlerdir.

Arlı (2013)'nin KOÜ Karamürsel Meslek Yüksek Okulu öğrencileriyle gerçekleştirdiği araştırmada, yurttan kalan ve kiralık evde barınan üniversite öğrencileri, ortak öğrenci ortamının, bilgi paylaşmada, kişisel olgunlaşmalarında, insanları tanıyarak iyiyi ve kötüyü ayırt etme, güvenme ve kararlarını özgürce alabilme imkânı sağladığı için yaşantılarından memnun olduklarını belirtmiştir

Cengiz vd. (2016)'nin Bartın Üniversitesi Beden eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencileriyle yaptığı araştırmada, aile yanında kalmayan üniversite öğrencilerinin, aile yanında kalarak üniversite öğrenim dönemlerini geçiren üniversite öğrencilerine göre stresle başa çıkmada daha başarılı oldukları tespit edilmiştir.

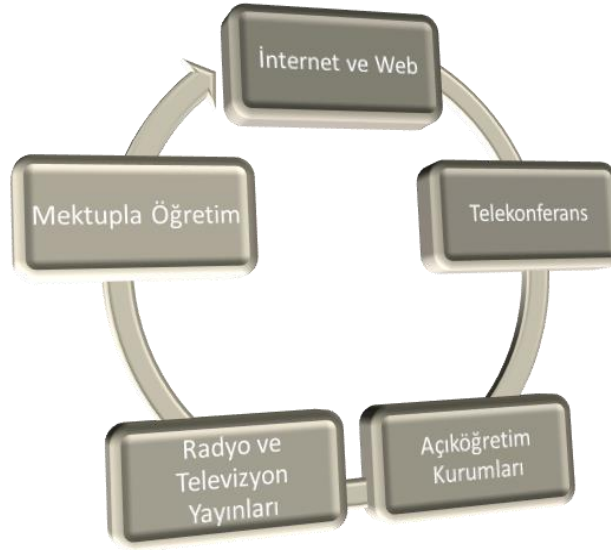
Uzaktan Eğitim

Uzaktan eğitimin online eğitim ve zaman sınırlaması olmayan uzaktan eğitim olarak işleniş biçimleri bulunmaktadır. Online eğitim, yüz yüze eğitimde olduğu gibi öğrenci ve öğretmenin internet aracılığıyla sanal ortamda ders yapmasıdır. Uzaktan eğitim ise, eş zamansız olarak yani öğrenci ve öğretmenin sanal ortamda birada olmasına gerek kalmadan, zaman kavramını ortadan kaldıran, öğrencinin kendisinin planladığı şartlarda uygulandığı bir eğitimidir (Büyükkılınç 2020).

Günümüz de yaşanan hızlı teknolojiler özellikle bilgisayar ve internet kullanımı bilişim sektörünü de etkileyerek eğitim de yeni bir dönemin, yeni öğretim programlarının gelişmesinde önemli bir araç olmaktadır. Bu teknolojileri kullanan eğitim uzmanları, küresel eğitim modellerinin imkanlarından yararlanılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu uygulamalardan en önemlisi "Uzaktan Eğitim" modelidir. İlk uygulamanın 1728 yılında posta ile gerçekleştirilen bu model, bugün için, kaliteli ve gelişmiş telekonferans ve internet araçlarıyla ön plandadır (Kıralı ve Alıcı 2016).

Şekil 1: Uzaktan Eğitim ve Gelişim Evresi.

Kaynak: (Kıralı ve Alcı 2016)

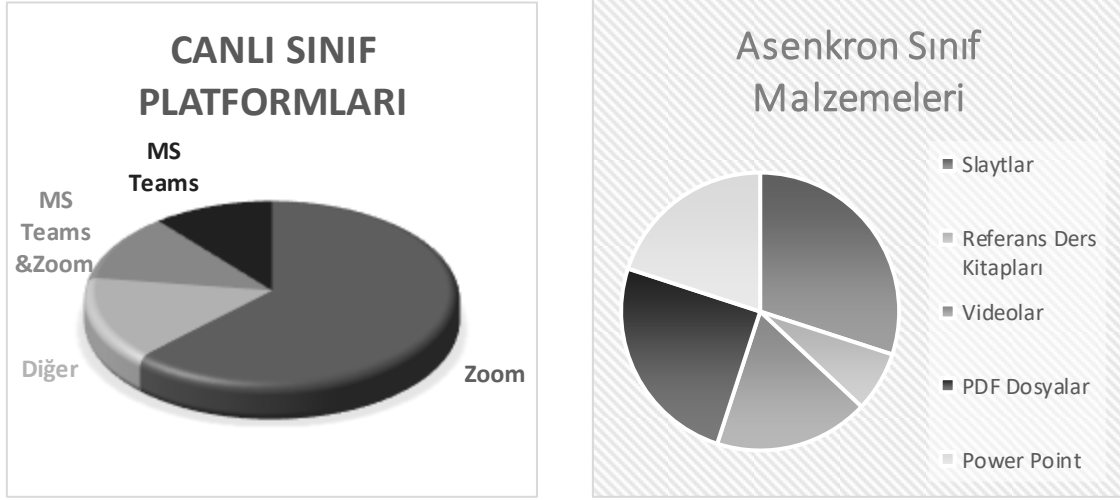
Covid-19, Uzaktan Eğitim ve Üniversite Öğrencileri

Aniden gelişen salgın nedeniyle, 6 Nisan’da üniversitelerde başlayan çevrimiçi eğitimlerin planlanmamış olduğu için mükemmel olması elbette ki beklenemez. İyi bir eğitim planlanmış olmalıdır (Erkut 2020).

ABD’de bulunan bir üniversitede salgın döneminde üniversite öğrencilerine yönelik yapılan bir araştırmada, arkadaşlarıyla yüz yüze görüşmemenin bireyleri hayal kırıklığına uğrattığını, her gün ekrana bakmanın rahatsız edici olduğunu, içe kapanık öğrenciler için çevrimiçi ders almanın arkadaşlık kurmayı zorlaştırdığını ifade etmişlerdir. Aynı araştırmada üniversite öğrencileri, diğer sınıflarla sosyal gruplar kurduklarını, meslektaşlarıyla bağlantı kurduklarında mutlu olduklarını ve sanal etkinliklere katıldıklarını, fiziksel egzersizlerini de videolar sayesinde gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Öğrenciler, içinde buldukları durumu ve kuralları kabullenerek maske takmayı, sosyal mesafeyi korumayı uyguladıklarını ve çevrim içi ders almanın iyi bir deneyim olduğunu anlatmıştır (Mountz 2020).

Nepal’deki tıp fakültesi öğrencilerinin eğitimi için IT departmanlarının, tartışma ve çeşitli web seminerlerinin yürüterek web portallarını oluşturması, Nepal tıp eğitimi için yenilikçi bir adımın atılmasına katkıda bulunmuştur (Atreya ve Acharya 2020).

Şekil 2: Uzaktan Eğitim Materyalleri

Kaynak: (Sindiani vd. 2020).

Şekil 2’de Jordan University of Science and Technology (JUST) Tıp Fakültesinde uygulanan çevrimiçi derslerde kullanılan materyaller yer almaktadır. Öğrenciler canlı (eşzamanlı) ve Kayıtlı sınıflar (eş zamansız) olarak ders almıştır. Canlı derslerde en fazla Zoom ve MS Teams programları kullanılırken, eş zamansız olarak gerçekleştirilen derslerde ise PDF dosyalar ve slaytlar kaynak olarak kullanılmıştır (Sindiani vd. 2020).

Evden eğitim almak bireylerin daha fazla öz disiplinli motivasyon sahibi olması gerektirmektedir. Öğrencilerin yeni sistemle birlikte alışmaya çalıştıkları çevrimiçi dersler çalışma zorlukları da getirmektedir. Eğitimciler de bu dönemde öğrencilere çalışma materyallerini aşırı ödevlerle yükleyebilmektedir. Küresel düzeyde öğrencilerin üçte birinden fazlası %30,8’i çalışma yüklerinin azaldığını belirtmiştir. Avrupa ve Okyanusya’da öğrencilerin %58-59 oranında çalışma yüklerinin arttığını ifade ederken, Güney Amerika, Asya, Afrika ve Kuzey Amerika %54,7 oranında öğrencilerin çalışma yükünün azaldığı belirlenmiştir (Aristonik vd. 2020).

Türkiye’de pandemi nedeniyle örgün eğitime ara verilen 16 Mart 2020’yi takip eden dönemde bir aylık uzaktan eğitim dersleri alan öğrencilerle yapılan bir araştırmaya göre, erkek öğrencilerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu, covid-19 sürecinin öğrencilerin gelecekle ilgili endişelerini ve yalnızlık hissini arttırarak psikolojik dayanıklılığına negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir (Çetin ve Anuk 2020).

Türkiye’deki üniversite öğrencilerinin pandemi dönemindeki sıkıntılarına yönelik çalışmada, uzaktan eğitim için bilgisayar ve internete ulaşmada sorun yaşadıklarını, özel

üniversite ders ücretlerini ödemekte zorluk çektiklerini ve bursların yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Genel olarak öğrenciler, on-line eğitimlerin tekrar tekrar izlenebilmesi açısından memnun kaldıklarını, evde olmanın ve ödev yapmanın rahatlığını savunmuştur. Bir kısım öğrenci ise uzaktan eğitimin, örgün eğitime göre verimsiz olduğunu vurgulamıştır (Duygun 2020).

Altuntaş vd. (2020)'nin yaptıkları araştırmada ise, pandemi sürecinde verilen uzaktan eğitimin üniversite öğrencilerinin birbirleriyle olan sosyal ilişkileri geliştirmemesine rağmen, teknik olarak yeteneklerini geliştirdiği için uzaktan eğitimi yararlı bulduklarını ifade etmişlerdir.

Keskin vd. (2020)'nin salgın döneminde web tabanlı uygulamayla uzaktan eğitime devam eden üniversite öğrencileriyle yaptığı araştırmada, öğrencilerin %84,4'ü web tabanlı uzaktan eğitim uygulamasının yüz yüze eğitim gibi etkili bulmadıklarını fakat yarıdan fazla orandaki (%59,5) öğrenci ise web tabanlı uzaktan eğitimi alternatif bir çözüm yöntemi olarak değerlendirdiklerini belirlenmiştir.

Pandemi döneminde iyi yaşam şartlarına sahip olanlar, yani burslu ve işini kaybetmeyen öğrenciler, üniversite eğitimlerinin toplam maliyetlerini ödeyebilmiştir (Aristovik vd. 2020).

Covid-19 sürecinde sağlık hizmetlerinde de yeterli derecede yararlanabilmek için ekonomik gelire sahip olmanın önemli olduğu tespit edilmiştir (Ergül ve Yılmaz 2020).

Uzaktan Eğitim Yararları

Uzaktan eğitimin yararları aşağıda sıralanmıştır (Demir 2020):

- ✓ Yüz yüze eğitim imkânına sahip olmayan bireylere erişim sağlar.
- ✓ Eğitim giderlerini ve maliyetlerini azaltır.
- ✓ Merkeziyetçi olma özelliğiyle teknolojik gelişmelerin hızlı aktarılarak eğitim kalitesini artırır.
- ✓ Kolay uygulanabilir ve sürdürülebilir olması.
- ✓ Farklı eğitim ihtiyaçları ve mevcut sistemin eksik kaldığı durumlarda yeni imkanlar ile kitle eğitimini sağlama yardımcı olur.
- ✓ Mevcut eğitimden yararlanamayan bireyler için yeni eğitim olanağı ve modeli sağlaması.

Pandemi (Covid 19), Üniversite Öğrencileri ve Uzaktan Eğitim Deneyimi

- ✓ Dünyanın değişik ülkelerinde öğrenci ve eğitimcilerinin biraya gelerek iletişim kurmalarını fırsat tanınması.
- ✓ Uzaktan eğitim ile diğer ülkelerdeki üniversitelerin eğitim olanaklarından yararlanılmasını sağlamaktadır.

Tablo 1’de Covid-19 döneminde uzaktan eğitim ile ilgili yapılan literatür çalışmaları yer almaktadır. Uzaktan eğitimin daha fazla geliştirilmesi amacıyla uzmanlar şu görüşleri öne sürmüştür (Arriaga, Gonzales ve Palmer 2020):

- Kullanılacak olan eğitim platformları standartlaştırılmalıdır. Eğitim eş zamansız olarak gerçekleşebilir.
- Oluşturulan öğretme-öğrenme sürecinde ve iletişim teknolojisi kullanımında öğrencilerin kendi aralarında ve kendi kendilerine öğrenmelerine destek olunmalı.
- Eğitim platformuna öğrencilerin erişimini kolaylaştırarak onları üniversitenin bir parçası olarak hissetmelerini sağlayın.
- Öğretim materyalleri için öğretici ve uzmanlara daha fazla materyal sağlayın.

Tablo 1: Covid- 19, Uzaktan Eğitim ve Üniversiteler ile İlgili Literatür Çalışmaları

Başlık	Yazar	Yıl	Sonuç
“Challenges of online medical education in Pakistan during covid-19 pandemic”	Farooq vd.	2020	Kurumlar e-öğrenme standartlarını iyileştirme amaçlı BT departmanlarına, yazılım ve teknoloji araçlarına yatırım yapmalıdır.
“Digital transformation of everyday life-How COVID_19 pandemic transformed the basic education of the young generation and why information management research should care”	Livari vd.	2020	Eğitimin dijital dönüşümünde gençlerin bu süreci yönetmelerinde nasıl güçlendirileceği düşünülmelidir.
“Distant virtual medical education during COVID-19: Half a loaf of bread “	Atreya vd.	2020	Klinik eğitim tıp eğitimi için önemlidir. Küresel krizde çevrimiçi eğitimin eksikleri yenilikçi modellerle desteklenebilir.
“Distant teaching: A way to face COVID-19 pandemic in a Public University”	Arriaga, vd.	2020	Uzaktan eğitim modalitesinde profesyonel uygulamaları gerçekleştirmek için kurumların yeni ivmeden yararlanarak planlar oluşturmalıdır.

‘‘Exploring the critical challenges and factors influencing the E-learning system usage during COVID-19 pandemic’’	Almaiah vd.	2020	Değişim ve yönetim sorunu, teknik sorun ve finansal destek e- öğrenme sürecini engelleyen sorunlardır.
--	-------------	------	--

Araştırma sonucunda, uzaktan eğitimin öğrenci ve eğiticiler için öğretim materyallerine erişimi kolaylaştırdığı belirlenmiştir. Aynı zamanda eğitimde seyahat kaynağı kullanımını ve diğer masrafların azalmasını sağlamıştır. Derslerin kaydedilmesi, istenilen zamanda tekrar takip edilmesi, öğrencilerin kendi kendilerini yönetecek duruma gelmesini sağlamıştır (Mukhtar, Javed, Arooj ve Sethi 2020). Çevrimiçi dersler, öğrencilerin kampüse gelme gibi zorunluluğu olmadığından derse katılımı kolaylaştırarak eğitime katılımında artış sağlamaktadır (Karalis ve Raikou 2020).

SONUÇ

Tüm dünyada dalga dalga yayılan ve ne zaman sona ereceği halen öngörülemeyen salgın sürecinden en fazla etkilenen üyelerin en başında hiç şüphesiz üniversite gençliği olmuştur. Sosyal izolasyona tabi olmaları ve arkadaşlık ilişkilerini tamamen sanal ortamda yaşamak zorunda kalmaları genç bireylerin birçok sorun yaşamalarına neden olmuştur. Bu dönemde yaşanan olumsuz ekonomik gelişmeler nedeniyle aile büyükleri işlerini kaybederek çocuklarının eğitim masraflarını karşılayamaz hale gelmiştir. Bu noktada hem eğitimin hem de iş yaşamının sürdürülmesinin ve uzaktan eğitimin avantajını ortaya çıkarmaktadır.

Koronavirüs sonrasında yaşanacak işsizlik oranlarının artması olasılığı da göz önünde bulundurularak hem eğitim hem de iş yaşamını bir arada yürütme imkânı tanıyan uzaktan eğitimin önemi ve yararları da ön plana çıkmıştır.

Üniversite öğrencilerine yükseköğretim programlarında yer alan teorik derslerin uzaktan eğitimle sağlanarak, zaman ve mekân ayrımı yapılmadan eğitim verilebilir (Kırali ve Alcı 2016).

Covid-19 salgınında en çok konuşulan konu, yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitim ile ilgili yapılan karşılaştırmalar olmuştur. Esas husus, üniversitelerin eğitimin öğrenciye aktarılmasındaki kalite güvencesinin sağlanmış olmasıdır (Bozkurt 2020).

Karadağ vd. (2020)’nin 111’i devlet ve 52’si vakıf üniversitesinde yaptığı araştırmaya göre, öğrenim gören lisans öğrencilerinin %63’lük bir kısmının evlerinde internet bağlantısı olduğu, %64’nün uzaktan eğitimde bilgisayar ya da tablet kullandığını, %32’si akıllı cep

telefonuyla erişim sağladığını, %23'lük kısmı da uzaktan eğitimlerini devam ettiremediklerini belirtmiştir.

Bu süreçte bilgisayar ve internet erişiminin önemi de daha da artmıştır. Pandemi sürecinin de uzun süre daha devam edebileceği göz önünde bulundurularak, üniversite öğrencilerinin bilgisayar ve diğer materyal eksikliğinin üniversiteler tarafından tespit edilerek ileriye yönelik olarak alt yapı ve erişim sorunlarının giderilmesi de önemlidir. Üniversitelerin kalıcı olarak daha kaliteli çevrimiçi sosyal platformlar oluşturarak öğrencileri ile iletişim ve bilgi paylaşımı sağlaması gerekmektedir.

Amerikalı iletişim şirketi Zoom'un CEO'su Moseley (2021)'e göre, covid-19 sürecinde başlayan eğitim sistemi hibrit model, pandemi sonrasında da kalıcı olarak devam edecektir. Bu nedenle kurumlar hibrit ortamlar için gündemini hazırlıklı tutmalıdır. Uygulamalı derslerin kampüs ortamında, teorik derslerin ise uzaktan eğitim modeliyle sağlanması, öğrencilerin zengin eğitim materyalleriyle elde ettiği bilgiyi uygulamada sergilemesine yardımcı olacaktır.

Üniversitelerin eğitim ve öğretim faaliyetlerini kalıcı olarak ve sistematik bir şekilde uzaktan eğitim modeliyle uygulamasının, üniversite öğrencilerinin üretim süreçlerinde ve çalışma yaşamında yer almasında fırsat yaratıcı etkisi olabilir.

KAYNAKÇA

Acaroğlu, H., Güllü, M., Seçilmiş, C. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Harcama Eğilimleri ve Bölge Ekonomisi ile Ekonomik İlişkileri: Eskişehir Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 18(3), 507-520.

Almaiah, M. A, Khasawneh, A. A., Althunibat, A. (2020). Exploring the critical challenges and factors influencing the E- learning system usage during COVID-19 pandemic. *Education and Information Technologies*, 25, 5261-5280.

Altuntaş, Y. E., Başaran, M., Özeke, B., Yılmaz, H. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Yüksek Öğretim Kurumlarının Uzaktan Eğitime Yönelik Stratejilerine ve Öğrenme Deneyimlerine İlişkin Algı Düzeyleri. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*. 3(2).

Aristovnik, A., Kerzic, D., Ravselj, D., Tomazevic, N., Umek, L. (2020). Impacts of the COVID-19 pandemic on life of higher education students: A global perspective. *Sustainability*, 12.

Arlı, E. (2013). Barınma Yerinin Üniversite Öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Gelişim ve Akademik Başarı Üzerindeki Etkilerinin Odak Grup Görüşmesi ile İncelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(2). 173-178.

Arriaga, P. M. A., Gonzales, M. F. L., Palmer, V. A. C. M. (2020). Distant Teaching: A Way To Face COVID-19 Pandemic In A Public University. *European Journal of Education*, 3(3).

Arslan, F. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Şehirle Kurduğu Ekonomik ve Sosyal İlişkilerden Memnuniyet Analizi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 1103-1120.

Atreya, A., Acharya, J. (2020). Distant Virtual Medical Education During COVID-19: Half A Loaf Of Bread. Wiley Public Health Emergency Collection.

Aucejo, M. E., French, J., Araya, U. P. M., Zafar, B. (2020). The Impact Of COVID-19 On Student Experiences And Expectations: Evidence From A Survey. *Journal of Public Economics*, 191.

Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Süreci ve Pandemi Sonrası Dünyada Eğitime Yönelik Değerlendirmeler: Yeni Normal ve Yeni Eğitim Paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112-142.

Büyükkılınç, Y. (2020, 1 Ocak). *Uzaktan Eğitim Nedir? Uzaktan Eğitimin Faydaları Nelerdir?* <https://istanbulbogazicienstitu.com/>

Cengiz, R., Serdar, E., Donuk, B. (2016). Aile Yanında ve Ailesinden Ayrı Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Karşılaştırılması. *International Journal of Social Sciences and Education Resesarch*, 2(3).

Cüceloğlu, D. (2017). *İnsan ve Davranış*. 35. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çelen, N. (2011). *Ergenlik ve Genç Yetişkinlik*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.

Çetin, C., Anuk, Ö. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Yalnızlık ve Psikolojik Dayanıklılık: Bir Kamu Üniversitesi Öğrencileri Örnekleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 170-189.

Demir, K. (2020, 3 Ekim). *Uzaktan Eğitim Nedir, Avantajları ve Dezavantajları Nelerdir?* <https://www.sektorumdergisi.com/uzaktan-egitim-nedir-avantajlari-ve-dezavantajlari-nelerdir/>

Duygun, M. (2020, 13 Kasım). *Üniversite Öğrencileri Uzaktan Eğitimi Verimsiz Buluyor*. <https://haberuskudar.com/>.

Ergül, B., Yılmaz, V. (2020). Covid-19 Salgını Süresince Aile İçi İlişkilerin Doğrulayıcı Faktör Analizi ile İncelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (Özel Sayı), 38-51.

Erkut, E. (2020). Covid-19 Sonrası Yükseköğretim. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2). 125-133.

Eryılmaz, A. (2018). *Psikolojik Sorunlara Müdahale ve Kendi Kendine Yardım Kitabı*. 3. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Eşidir, Y. (2017). *Yükseköğretimde Barınma Politikalarının Değerlendirilmesi ve Türkiye İçin Öneriler*. (Uzmanlık Tezi). T. C. Kalkınma Bakanlığı. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

Farooq, F., Rathore, A. F., Mansoor N. (2020). Challenges Of Online Medical Education In Pakistan During Covid-19 Pandemic. *Journal of the Collage of Physicians and Surgeons Pakistan*, 30, 567-569.

Gider (2018, 12 Ocak). *Üniversitelerin Yüzde 35,8'i İşte Çalışıyor*. <http://gencisci.org/>.

İstanbul ODTÜ Mezunları Derneği. (2020, 10 Mayıs). *Covid-19 Süreci Uzaktan Eğitim Değerlendirme Araştırması*. <https://odtumist.org/>.

Kalyoncuoğlu, Y. (2020, 15 Aralık). *Yükseköğretimdeki Öğrenci Sayısı 8 Milyonu Buldu*. <https://www.aa.com.tr>.

Karadağ, E., Yücel, C. (2020). Yeni Tip Koronavirüs Pandemisi Döneminde Üniversitelerde Uzaktan Eğitim: Lisans Öğrencileri Kapsamında Bir Değerlendirme Çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 181-192.

Karalis, T., Raikou, N. (2020). Teaching At The Times Of COVID-19: Inferences and Implications For Higher Education Pedagogy. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(5), 479-493.

Keskin, M., Kaya, Ö. D. (2020). Covid-19 Sürecinde Öğrencilerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Geri Bildirimlerinin Değerlendirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.

Kıralı, N. F., Alcı, B. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Algısına İlişkin Görüşleri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 30, 55-83.

Kör, H., Çataloğlu, E., Erbay, H. (2013). Uzaktan ve Örgün Eğitimin Öğrenci Başarısı Üzerine Etkisinin Araştırılması. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(2), 267-279.

Mountz, A. (2020, 12 Ekim). *What's student life like during a pandemic*. <https://news.psu.edu/story/>

Moseley, H. (2021, 14 Ocak). *Zoom CIO'sundan 2021 Öngörülleri*. <https://www.newyorkbs.com/>

Mukhtar, K., Javed, K., Arooj, M., Sethi, A. (2020). Advantages Limitations And Recommendations Or Online Learning During Covid-19 Pandemic Era. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 36 COVID19-S4), 27-31.

Özdemir, İ. (2013). Aile Yanında Yaşayan ve Ailesinden Ayrı Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Algılanan Sosyal Destek, Stresle Başa Çıkma Tarzları, Kaygı Düzeyleri ve Psikolojik Belirtiler Açısından Karşılaştırılması. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversite/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özer, S. B., Kurtaran, Y. (2010). Gençlik Çalışmaları Birimi Araştırma Projesi: Gençler ve Barınma. Gençlik Çalışmaları Araştırma Raporları. İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Santrock, J. W. (2017). *Yaşam Boyu Gelişim. Gelişim Psikolojisi*. G. Yüksel (Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sindiani, M. A., Obeidat, N., Alshdaifat, E., Elsalem, L., Alwani, M. M., Rawashded, H. Fares, S. A., Alalawne, T., Tawalbeh, I. L. (2020). Distance Education During The COVID-19 Outbreak: A Cross-Sectional Study Among Medical Students İn North Of Jordan. *Annals of Medicine and Surgery*, 59, 186-194.

Toplum Gönüllüleri Vakfı. (2020, 10 Aralık). *Koronavirüs Pandemi Süreci ve Gençlerin İhtiyaçlarının Araştırılması*. <https://www.tog.org.tr/>.

UniBilgi. *Kyk Yurtlarında Kaç Öğrenci Var?* <https://www.unibilgi.net/kyk-yurtlarinda-kac-ogrenci-var/>.

Yenel, A. (2018, 6 Eylül). *Çocuğunu Okutmak İsteyen Aileler İçin Bu Bütçe Şart*. <https://www.haberturk.com/turkiye-de-universite-okumanin-maliyeti-ne-kadar-2132434-ekonomi>.

ÖLÜM SOSYOLOJİSİ EKSENİNDE ÖLÜM KAYGISI VE KORONAVİRÜS

Ezgi Hazal TURHAN*

ÖZ

Ölüm kavramı, pek çok dilde farklı kelimelerle anılsa da her toplumda ve kültürde ölüm olgusu aynı şeyi ifade etmektedir. Bu bağlamda sosyolojinin disiplinlerinden biri olan ölüm sosyolojisi ise ölüm, ölümün sosyal yönü, ölüm sonrası ritüeller ve yas süreçleri hakkında çeşitli araştırmalar yapmıştır. Toplumlara etkisi altına alan ölüm çeşitlerinden biri de kriz dönemlerinde yaşanan kitlesel ölümlerdir. Koronavirüs salgını süreci de binlerce kişinin ölümüne neden olmuş ve olmaya devam etmektedir. Bu ölümler, bireylerde ölüm kaygısını ortaya çıkarabilmekte ya da mevcut kaygıyı daha da şiddetlendirebilmektedir. Bu amaçla, ölüm kavramından yola çıkarak Ölüm Sosyolojisinin çalışma alanları ve tarihçesi tanımlanmıştır. Ölüm sosyolojisinin ilgi alanlarından biri olan ölüm kaygısı ise bu makalenin araştırma bölümünün konusunu oluşturmaktadır. Koronavirüs salgınının neden olduğu kaygı düzeylerini tespit etmek amacıyla 175 kişiye anket uygulanmış ve ortaya çıkan bulgular çeşitli tablolar ve grafikler yoluyla analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Ölüm Sosyolojisi, Ölüm Kaygısı, Covid-19, Salgın.

DEATH ANXIETY AND CORONAVIRUS ON THE AXIS OF DEATH SOCIOLOGY

ABSTRACT

Although the concept of death is referred to by different words in many languages, the phenomenon of death expresses the same thing in every society and culture. In this context, the sociology of death, one of the disciplines of sociology, has conducted various studies on death, the social aspect of death, post-death rituals and mourning processes. One of the types of death that affects societies is mass deaths experienced in crisis significance. The coronavirus epidemic process has also caused the deaths of thousands of people and continues to be. These deaths can reveal or exacerbate death anxiety in individuals. Death anxiety, one of the areas of interest in sociology of death, is the subject of the research section of this article. Surveys were applied to 175 people in order to determine the anxiety levels caused by the coronavirus epidemic and the findings were analyzed through various tables and graphs.

Keywords: Death, Sociology of Death, Death Anxiety, Covid-19, Pandemic.

Atf Bilgisi: TURHAN, E. H. (2021). Ölüm Sosyolojisi Ekseninde Ölüm Kaygısı ve Koronavirüs, *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (2), 85-101.

Citation Information: TURHAN, E. H. (2021). Death Anxiety and Coronavirus on The Axis Of Death Sociology, *HABITUS Journal of Sociology*, (2), 85-101.

Başvuru / Received: 02 Mart 2021 / 02 March 2021.

Kabul / Accepted: 25 Mart 2021 / 25 March 2021.

Araştırma Makalesi / Research Article.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze devam eden ve edecek olan olgulardan biri, şüphesiz ki ‘ölüm’ olgusudur. Ölüm, birey için kaçınılmaz ve geri dönüşü olmayan, birey tarafından tecrübe edilen önemli bir olaydır. Yaşam akışı içinde her birey, doğduğu andan itibaren ölüm

---

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Öğrencisi. E-mail: ezgi.turhan@hbv.edu.tr ORCID Numarası: 0000-0002-2208-0086

zamanına yaklaşmaktadır. Hayat, dünyaya geliş ve ölüm nedeniyle dünyadan ayrılış arasında geçen zaman diliminde yaşanmaktadır. İnsan yaşamının sonu olması nedeniyle eski uygarlıklardan çağdaş uygarlıklara her toplum ölümü anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu durum farklı disiplinlerin ölümüne bakışlarında da kendini göstermektedir. Filozoflar, ölümün ve yaşamın anlamı üzerinde tartışırken teologlar ölüm ve ölüm sonrası yaşam ile ilgili fikirler ve kanıtlar ortaya sürmüştür. Tarihçiler, ölümün tarihi olaylara etkisini ve toplu ölümleri araştırmıştır. Arkeologlar antik kalıntıları ve eserleri keşfetmiş ve bu tür keşiflerin anlamlarını, eski halklar arasındaki yaşam ve ölüm kalıpları ile ilgili olarak yorumlamıştır. Tıp uzmanları, yaşam ve ölümün nedenlerini ve fizyolojik boyutlarını ele almışlardır. Daha yakın zamanda ise antropologlar, halk gruplarının ölümle ilgili değerlerini, ritüellerini ve törenlerini gözlemlemiş ve analiz etmişlerdir. Sosyolojik açıdan ilk nitelikli çalışma olarak Fransız sosyolog Emile Durkheim *İntihar* (2013) adlı eserinde, intihar oranları ve intihara neden olabilen ya da intihardan alıkoymabilen sosyal dayanışmayı incelemiş, böylece ölüm ve sosyal hayat arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. İntiharı, bir diğer ifadeyle kişinin kendi yaşamına son vermesini bireysel ölçekten toplumsal meseleye yaklaştıran ve intiharın toplumsal nedenlerini anlatan bu eser zamanla bir klasik haline almıştır. Ölümüne sosyolojik açıdan bakma çabası her ne kadar sosyolojinin kuruluş döneminde Durkheim'in öncülüğünde gerçekleşmiş olsa da yapılan diğer çalışmaların görece daha geç bir döneme denk geldiği söylenebilir. Zira, ölüm sosyolojisi bağımsız bir alan olarak 20. Yüzyılın ortalarında sosyoloji dalında kendisine yer edinmeye başlamıştır. Gerek Türkiye'de gerekse Avrupa ve Amerika'da Ölüm Sosyolojisi ile ilgili çalışmalar günümüzde de rağbet edilen bir alan olmamıştır ve bu nedenle yapılan çalışmalar görece kısıtlıdır.

Ölümün toplumdaki bireyler için kaçınılmaz bir son olması ve insan hayatının doğal akışı içinde bulunan bir olgu olması bu alanda yapılan çalışmaların artırılmasını oldukça önemli kılmaktadır. Nitekim, Ölüm Sosyolojisi konuları bakımından; ölümün sosyal yönünü, ölüm sonrası ritüellerini ve yas süreçlerini ve ölüm kaygısını içine alabilecek şekilde geniş bir yelpazede çeşitlenebilmektedir. Ölüm kaygısı, toplumsal olarak yaşanılabilen önemli bir durumdur. Özellikle savaş ve kıtlık gibi insan hayatını tehdit eden kriz zamanlarında bireylerin ölümüne karşı olumsuz tutum sergilemeleri ve ölüm kaygısı geliştirdikleri veya olan kaygılarının daha da yükseldiği söylenebilmektedir. İnsan hayatını tehlike altına alan ve kamu sağlığını tehdit eden en önemli faktörlerden biri de salgın hastalıklardır. Bu nedenle bu çalışmada araştırmaya katılan bireylerin Covid-19 salgın sürecinde ölümüne karşı geliştirilen kaygı durumları ve bu kaygının çeşitli değişkenlere göre dağılımı incelenmiştir. Elde edilen

analiz sonuçlarından hareketle, kurulan hipotezlerin geçerliliği test edilmiş ve sonuçlara varılmıştır.

Ölüm Kavramı ve Ölümün Sosyal Yönü

Ölüm kavramı incelendiğinde pek çok dilde farklı kelimelerle, ancak aynı anlamı ifade eden bir kavram ile karşılaşılmaktadır. Ölüm kavramı Arapçada “mevt”, İngilizcede “death”, Fransızcada “mort”, Almandada ise “tod” gibi kelimelerle ifade edilmektedir (Zafer 2019: 66). Bizim dilimizde ise ‘ölüm’ ve ‘ölmek’ kavramı TDK’ye göre şöyledir:

- Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedî uyku, emrihak, irtihal, memmat, mevt, vefat.
- Sona erme, yok olma, ortadan kalkma.
- Değerini, geçerliğini, gücünü yitirmek, kullanılmamak.
- Yaşamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek.

Gerek biyolojik gerekse varoluşsal yanıyla ölüm, yaşanan maddi dünyayı geride bırakmak anlamına gelmekte ve bir yok oluşu simgelemektedir. Doğum gibi ölüm de toplumda kabul gören doğal bir süreç olmasına rağmen doğuma kıyasla kabullenmesi zor olan bir gerçektir. Bu doğal süreç, geçmişten günümüze değişik anlamlar yüklenerek süregelmiştir. Nitekim, her kültür ölüm olgusuna aynı anlamı yüklememiştir. Bu bağlamda, geleneksel kültürler ölümü bir son olarak değil, yeni bir hayatın başlangıcı olarak görmüşler; hayatı, daha sonra bir varoluş biçimiyle yer değiştirecek bir sürekliliğin parçası olarak kabul etmişlerdir (Hökelekli 1991: 15). Çağdaş dünyada ise ölüm git gide mutlak bir sonu temsil etmeye başlamış ve doğal sürecin dışına çıkarılmaya çalışılmıştır. Nihayetinde, korku ve endişe uyandıracak bir tetikleyici haline gelmiştir.

İnsanlık tarihi boyunca insan yaşamı, şu anki durumun aksine daha kısa sürmüştür. Bunun nedeni ise sınırlı tıbbi kaynakların ve tedavi yöntemlerinin bireylerin hayatını sürdürmedeki yetersizliği olmuştur. Sanayileşme ve daha ileri tıbbi teknoloji sayesinde yaşam süresi uzamış ve toplumsal olarak ölüm ileriki yaşlarda bireyleri bekleyen nihai son olarak görülmeye başlanmıştır.

Her ne kadar ölüm yaşı ve zamanında değişiklikler olsa da içinde yaşadığımız dünyada ölüm, kaçınılması mümkün olmayan bir sondur. Ölen her birey bir toplumun, bir cemaatin, birçok grubun ve en önemlisi de bir ailenin üyesidir. Bu yönüyle ölüm, bireyce tecrübe edilen kişisel bir *acı tecrübe* olarak görülse de bireyin geride bıraktığı ailesi ve tanıdıkları büyük bir yoksunlukla karşı karşıya kalmaktadır. Yoksunluk süreci içinde sosyal ilişkilerle birlikte

şekillenen keder, kayıp, yas gibi kavramlar ve bu kavramlar çerçevesinde vücut bulan ritüeller ölümün kültürel bir olgu olduğu gerçeğini de göstermektedir (Burcu ve Akalın 2008: 31).

Bireyin ölümü sonrası çevresindekilerin yerine getirmesi gereken birtakım pratikler ve ritüeller bulunmaktadır. Bunların en başında bedenin bir an önce ortadan kaldırılması gelmektedir. Blauner'e göre (1966: 387) yaşayanlar ve ölümler arasındaki sosyal mesafe, ölümden sonra artırılmalıdır, böylece önce grup ve daha sonra en çok etkilenen kederli kişiler, cesede şiddetli bir bağlılık olmadan normal faaliyetlerini yeniden kurabilmelidir. Kültürden kültüre değişebilen bedeni ortadan kaldırma olayı, kimi zaman ölünün defnedilmesi kimi zaman ise yakılması şeklinde gerçekleşmektedir. Özellikle ölünün toprağa defnedildiği törenlerde ölen kişinin sevdiklerinin ve tanıdıklarının bir arada bulunması ve *son görevlerini* yapmaları beklenmektedir.

Ölüm söz konusu olduğunda toplumsal bağlamı merkeze yerleştiren temel kavramlar, bütünleşme, dayanışma ve paylaşımlardır (Sağır 2016: 8). Bu bütünleşme ve birliktelikler ölen bireyin ardından yapılan törenlerde ön plana çıkmaktadır. Ölen kişiden sonra onu anmak, hatırasını yaşatmak veya geride kalan yakınlarını teselli etmek için gruplar bir araya gelmektedir. Bilhassa, Doğu toplumlarında cenaze törenleri sonrası ölünün yakınlarınca, ölüyü anmaya gelen kişilere yemek ikram edilmesi oldukça önemlidir. Batı toplumlarında da benzer pratikler görülmektedir.

Ölen kişinin ardından yakınları tarafından yaşanması muhtemel duygular -yas, üzüntü, depresyon- da sosyal hayat açısından önem taşımaktadır. Yakınını kaybeden bireylerin doğal olarak yasa sahip olmaları beklenir ve bu kişilere yaslarını yaşamaları için gerekli alan ve zaman sağlanır. Yas tepkileri; fiziksel, duygusal, bilişsel ve davranışsal alanda çeşitli tepki biçimleri ile kendini gösterebilir (Bildik 2013: 224). Toplumsal olarak yas tepkilerinden en önemlisi ise *sosyal çekilmedir*. Sosyal çekilme, yakının ölümü ile sarsılan bireyin kendisini toplumsal hayattan soyutlaması ve günlük pratiklerini yerine getirememesi anlamına gelmektedir. Toplum, yas sürecindeki bireylere belli bir süre hoşgörü göstermekte ve gündelik hayatın sorumluluğunu üzerinden atmasına müsaade etmektedir. Öyle ki, ülkemiz de dâhil olmak üzere birçok ülkede kamu ve özel kuruluşlar yakınlarını kaybeden memur ve işçi *ölüm izni* adı altında verilen tanımlı sürelerde işlerinden belirli bir süreliğine muaf tutulmaktadır (Bkz. 4857 İş Kanunu ve 657 Devlet Memurları Kanunu).

Sağlık alanındaki çalışmalara *Sick Role (Hasta Rolü)* kavramını geliştirerek katkıda bulunan ve işlevselci paradigmanın önde gelen isimlerinden Talcott Parsons (aktaran Byrd 2013) ise bireyin hastalığı veya normal dışı hissetmesi nedeniyle toplumsal düzende işleyen

rollerini yerine getirmemesinin doğal karşılandığını fakat hasta rolüne alışmaması gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim toplumu oluşturan bireylerin herhangi bir rahatsızlık ve yas durumunda bir an önce iyileşmesi ve gündelik rollerine geri dönmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, toplumun işleyişi aksayacaktır. Dolayısıyla işlevselci bakışa göre yakını kaybeden bir bireyin yas süresi normal süresi içinde tamamlanmalı ve bir an önce sosyal hayatına geri dönmelidir.

Özetle, her ölümden sonra ölen kişinin çevresindeki sosyal ağ etkilenmekte ve birtakım ritüellerin gerçekleştirilmesi nedeniyle sosyal bütünleşme sağlanmaktadır. Bu nedenle, ölüm her şeyden önce sosyal bir olgudur.

Ölüm Sosyolojisi ve Tarihsel Gelişimi

Ölümü anlamak ve çözümllemek antropoloji, tarih, psikoloji gibi birçok disiplinin ilgi alanına girmiştir. Sosyoloji ise ölüme ve ölümün kolektif açıdan etkilerine, toplumsal ritüellerine, sosyal yönlerine eğilmektedir. Yani ölüm, sosyolojide bir realite olarak ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Ölümün sosyolojik olarak; kültür, din, medya, tıp ve endüstri gibi alanlarla doğrudan ilişkisi bulunmakta, bu alanlardaki çalışmalar da son yıllarda çoğalmaya başlamaktadır.¹

Ölüm Sosyolojisi çalışmaları Amerika'da 1960'larda başlarken Avrupa'ya taşınması İngiltere'deki çalışmalar ile 1990'lı yıllarda gerçekleşmiştir. İnsanlarda genellikle olumsuz duygular oluşturan ölüm ve ölümle ilgili kavramların kolay bir şekilde araştırılabilir hale gelmesi zaman almıştır. Bu bağlamda ölüm, ölüm ve yas ile ilgili sosyolojik çalışma, sosyolojinin ihmal edilen alanlarından biri olagelmıştır. Faunce ve Fulton (1958) *Ölüm Sosyolojisi: İhmal Edilmiş Bir Araştırma Alanı* adlı çalışmalarını yayımlamış ve bu alanda daha önce yeterince çalışılmamış olunmasının nedenini toplum için ölümün *tatsız ve düşünülmemek istenmeyen bir olgu* olmasına bağlamışlardır.

Walter (1991) ise ölümün toplum için bir tabu olup olmadığı düşüncesini tartışmış ve modern toplumlarda ölümün gerçekliğinin inkâr edilmeye başlandığını gündeme getirmiştir. Bunlara ek olarak Walter, ölüm hakkındaki araştırmaların başlamasına katkı sağlayan başlıca alanın *sağlık sosyolojisi* olduğunu belirtmiştir. Zira, sağlık ve ölüm kavramları iç içe geçmiştir. Ona göre, 1970'lerden bu yana, çoğu insanın son nefesini aldığı kurumsal

---

¹ Bu alanda yapılan güncel çalışmalara örnek olarak Adem Sağır'ın 2013 yılında Milli Folklor Dergisi'nde yayımladığı "Ölüm, Kültür ve Kimlik: İğdır Ölü Bayramı ile Meksika Ölü Günü Örneği" adlı makalesi ve Bahar Balcı'nın 2014 yılında yayımlamış olduğu yüksek lisans tezi olan "Savaş Fotoğrafçılığı Bağlamında Ölüm ve Mahremiyet: Ölü Bedenlerin Teşhiri ya da Medyanın Ölü Seviciliği" gösterilebilir.

ortamlarda, özellikle de hastane ve darülaceze- huzurevi ve yaşlılar için barınak gibi yerlerde-etkileşimci çalışmalarda önemli bir artış olmuştur (Walter 1992: 268).

Ölme, ölüm ve yas araştırmalarındaki sosyologların çalışmaları, ölmekte olan insanların bakımını ele alan ilk ampirik gözlem çalışmalarının hastanelerde yapıldığı 1960'lara kadar uzanmaktadır. Yapılan araştırmaların en başında Glaser and Strauss'un birlikte yaptığı çalışmalar gelmektedir. Bu çalışmalardan ilki olan *Ölüm Farkındalığı'nda* (1965) hastaların ve hasta yakınlarının ölüm karşısındaki tutumlarına odaklanılmış, ikinci çalışmaları olan *Ölüm Zamanı'nda* (1968) ise hastanelerde yaşanan ölümlerin sağlık personellerine etkisi ve ölümün başlı başına sosyal bir süreç olmasıyla ilgili incelemeleri yer almıştır.

Çağdaş teorisyenlerden biri olan Z. Bauman da (1992) yayınladığı *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri* adlı kitabıyla insan ölümlerinin sosyal kurumlarla ve kültürle ilişkisinin nasıl ele alındığını ortaya koymaktadır.

Ölüm sosyolojisi sadece bireyin aile ve sosyal çevresinde yitimi ile ilgilenmemektedir. Aynı zamanda ölümün *kolektif hafızayı* etkileyen yönleri de sosyolojik açıdan önemlidir. Zira, soykırım, salgınlar, savaşlar, doğal afetler gibi kitlesel ölümlere neden olan felaketler sonrası bireyler ölümü direkt olarak tecrübe etmese de dolaylı yoldan etkilenmekte ve ölüme tepkiler gösterebilmektedir. Bu gibi ölümler, kolektif olarak travma yaratabilmekte ve çeşitli kaygılara neden olabilmektedir. Nitekim Walter'e (2008: 325) göre 1990'lı yıllardan itibaren Yahudilerin toplu ölümüne neden olan Holokost çalışmaları, sosyolojinin dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Ölüm Sosyolojisi çalışmalarının bir diğer ilgisi ise ölüm algısının toplumsal boyutta zamanla uğradığı değişikliklerdir. Geleneksel toplumlarda ölüme ve ölüm ritüellerine daha fazla anlam yüklenirken modern toplumlarda bu tutumun nispeten değiştiğini söylemek mümkündür. Kültürel yapının hızla değişimi Endüstri Devrimi'nden bu yana beraberinde laikleşme ve bireyselleşmeyi de getirmiştir. Artık ölüm sadece ölen kişinin ailesini değil, geniş çapta kurumsal bir ağı kapsamaktadır. Laik ve rasyonel bakış açısının gelişmesiyle birlikte, ölüm işlerinde hegemonya kiliseden bilime ve temsilcilerine, tıp mesleğine ve rasyonel olarak organize edilmiş hastaneye aktarılmıştır (Blauner 1966: 385). Nitekim ölümler ve ölüyle olan ilişkiler modern toplumlarda soyutlaştırılmış ve hane dışına çıkarılmıştır. Yapılan tören ve ritüeller geçmiş topluluklara göre sadeleşmiştir. Modern toplumlarda önem kazanan şey ise ölümün geciktirilmesine dair yapılan tıbbi çalışmalara destekte bulunmak ve bunu başarmak olmuştur.

Günümüz çağdaş toplumlarını baz alarak teorisyenler tarafından geliştirilen ve tartışmaya açılan bir diğer düşünce de *ölümün inkârı tezidir*. Bu bağlamda, birçok düşünür günümüz modern/postmodern bireyinin ölümden olabildiğince kaçmaya çalıştığını öne sürmüştür. Zira ölüme ait modern bakış açısının doğuşu bu yüzyılın başlarına dayanmaktadır. 18.yy'dan itibaren yavaş yavaş hastalıklarla daha uzun süreli başa çıkılmakta, ancak buna rağmen insanlar hastalıklardan daha fazla korkmaya başlamaktadır (Burcu ve Akalın 2008: 46).

Becker, 1973'te çıkardığı *Ölümün İnkârı* kitabı ile bu alanda öncü kabul edilmiştir. *Pulitzer Ödüllü* bu kitapta insanların ölümlülükle ve ölüm karşısındaki savunmasızlığına dair farkındalığı göz ardı etmek ve ölümsüz oldukları hissine kapılmak için yeni stratejiler geliştirdiği ortaya konmuştur. Ölümün inkârına odaklanan bir diğer teorisyen ise sağlık alanında eleştirel yorumlarıyla tanınan Ivan Illich'tir. Illich, *Tıbbın Sınırları* (1976) adlı eserinde medikalleşmenin, ölümün tıbbi bir başarısızlık olarak algılanmasına neden olduğunu, bunun sonucunda ise ölmekte olan insanların hayatta kalması için tıbbi teknolojilere aşırı şekilde maruz bırakılarak ölümü insanlıktan ve insanlığın doğal akışından çıkardığını iddia etmiştir. Böylelikle ölüm sosyolojisi kapsamında araştırmaların odağı son yıllarda ölümün inkârı, bu inkârın getirdiği kaçınma duygusu ve kaygı olmuştur.

Ölüm Kaygısı ve Covid-19

Kaygı, belirli durumlar karşısında ortaya çıkan ve bireylere huzursuzluk veren endişeli ve korkulu hissetme halidir. Kaygının türü, çeşidi ve şiddeti bireyden bireye değişebilmektedir. Yaygın olarak bireylerde görülen kaygı türlerinden biri ise ölüm kaygısıdır. Ölüm sosyolojisinde önemli bir yer kaplayan *ölüm kaygısı*, çağdaş toplumlarda hem psikolojinin hem de sosyolojinin araştırma konusu olmayı başarmıştır. İnsan yaşamının önemli ve gerçek bir parçası olan ölüm, kimi bireylerde oldukça baskın bir şekilde kaygı yaratmaktadır. Depaola, Griffin, Young ve Neimeyer'e (aktaran Türkmen 2019) göre başkalarının ölümüne eşlik eden süreçlere maruz kalmak, bireyleri kendi ölümlerinin bilincinde tutar, kaygı ve rahatsızlığa neden olmaktadır.

Ölüm kaygısı, çağdaş sosyologların en dikkat çekici isimlerinden biri olan Bauman'ın da ilgi alanına girmiştir. Bauman, (aktaran Higo 2012) ölüm kaygısını psikolojik tabandan bir nebze çıkarıp sosyolojik tabana oturtmayı başarmıştır. Freud'un klasik psikanalitik modern uygarlık teorisi ve bu uygarlığın ölüm kaygılarını bastırması fikri, büyük ölçüde Bauman'ın kültürün temel rolüne ilişkin görüşünü şekillendirmektedir (Higo 2012: 224). Bauman (2018)

akışkan olarak nitelediği günümüz modern toplumunun ölüm kaygısı ile baş etmek için çeşitli yöntemler geliştirdiğini belirtmiştir. Günümüz toplumunda insanlar bu kaygıdan kurtulmak için ölümün ötelenmesi gerektiğini düşünerek bedenlerini ölüme karşı bir kalkan olarak kullanmaya başlamışlardır. Yani, akışkan olan modern toplumlarda bireyler sürekli olarak bedenleriyle uğraşarak bu kaygının üstesinden gelmeye çalışmaktadır.

Ölümlerle ilgili endişe duymak, insan olmanın getirdiği durumunun normal bir parçasıyken bazı insanlar için, kendi ölümlerini veya ölme sürecini düşünmek, yoğun kaygı ve korkuya neden olabilmektedir. Yalom'a (2018: 11) göre her birey ölüm kaygısını kişisel olarak tecrübe etmektedir. Kimilerine göre bu kaygı hayatın olağan akışına eşlik ederken kimilerine göre ise daha yüksek ve baş edilmesi güçtür. Ölüm kaygısını etkileyen bazı faktörler, cinsiyet, medeni hal, yaş, inanç, ölüm ile karşılaşma sıklığı, ölüme yakın deneyimler olarak sıralanabilmektedir fakat genel olarak bakıldığında bireyler, kendi hayatlarını dolaylı olarak tehlike altında hissettiği zamanlarda (savaş, kıtlık vb.) dahi ölüm kaygısını yoğun olarak hissedebilmektedir (Ceylan 2018).

Dünyanın tecrübe ettiği tehlikelerden olarak adlandırabileceğimiz salgın hastalıklar da bireylerde hayatta kalıp kalamayacakları konusunda endişe yaratmaktadır. Günümüzde ise ortaya çıkan koronavirüs salgını, ilk kez Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde görülmüş ve Ocak ayında ise Çinli yetkililer tarafından *yeni bir virüs çeşidi* olarak tanımlanmıştır. Çin hükümeti virüsün yayılmasını önlemek için çeşitli önlemler alsa da hastalık kısa süre içinde salgın haline gelmiş ve Çin'in diğer kentlerine ve diğer ülkelere yayılmaya başlamıştır. 11 Mart 2020'de ise Dünya Sağlık Örgütü, Covid-19'u 'küresel bir salgın' olarak tanımlamıştır. O günden bu yana neredeyse tüm dünya bu virüsün etkisi altına girmiştir. Birçok dünya ülkesini etkisi altına alan virüs, bireylerin yaşam şekillerini değiştirmiştir. Türkiye'de yapılan çalışmalar da dahil olmak üzere virüsün bireylerin yaşam şekillerine etkisini ortaya koyan çalışmalar artmıştır. Birçok dünya ülkesini etkisi altına alan virüs, toplumsal düzenin değişmesine bağlı olarak bireylerin yaşam şekillerini değiştirmiştir. Genel bir ifadeyle salgın sürecinin, salgın öncesi süreçten büyük ölçüde farklılaşmış olduğu (Karakaş 2020; Çebi 2020; Nar 2020), algıları, anlayışları ve gündelik yaşam pratiklerini büyük ölçüde değiştirdiği söylenebilir.

Karantina uygulamaları, fiziksel ve sosyal mesafe uygulamaları ile toplumsal yaşamı dönüştüren ve alışıldık sınırlardan uzaklaştıran Covid-19 pandemisi kaygı durumlarının da tetikleyicisi olmuştur. Covid-19 salgınının psikolojik olarak birden fazla yönü etkilemesi muhtemel olmasına rağmen; ölümcül bir enfeksiyon olarak, kaygıyı yeniden ortaya

çıkabilmekte veya mevcut ölüm kaygısını daha da artılabilmektedir (Kavaklı, Ak, Uğuz ve Türkmen 2020: 16). Zira önceki salgınlardan biri olan SARS sonrası kaygıyla alakalı birçok çalışma yapılmış ve Wong ve arkadaşlarının (2007) üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada SARS nedeniyle tetiklenen kaygı düzeylerindeki belirgin artış ortaya konmuştur.

Yöntem

Çalışma nicel olarak hazırlanmış anket sorularından oluşmuş ve Ankara'da yaşayan 175 katılımcıya internet üzerinden ulaşılmıştır. Kaygı düzeyini belirlemek amacıyla anket (survey) çalışması hazırlanarak gerekli sayısal verilere ulaşmak hedeflenmiştir.

Anket soruları, koronavirüs vakalarının Türkiye'de açıklandığı 11 Mart 2020 tarihinden itibaren kısıtlamaların başladığı ve sürdürüldüğü üç aylık süreç sonrası, kısıtlamaların kaldırıldığı 1 Haziran 2020 tarihinden yaklaşık iki ay sonraya denk gelen 05.08.2020 / 07.08.2020 tarihleri arasında 48 saatlik bir zaman diliminde internet üzerinden cevaplanmıştır. Araştırmanın evreni Ankara ile sınırlandırılmış ve araştırmanın örneklemini basit rastgele örneklem seçimi ile belirlenmiştir. Anketin internet üzerinden gerçekleştiriliyor olması nedeniyle interneti daha aktif kullanan 18-30 yaş aralığındaki bireyler ankete 31-45, 46 ve üzeri yaş grubundakilere oranla daha fazla katılım göstermiştir. Katılımcılara ilk aşamada yaşları, cinsiyetleri ve mesleki durumlarını belirlemeye yönelik sosyo-demografik sorular yöneltilmiştir. Anketin bir sonraki bölümünde ise 3'lü Likert ölçeği kullanılarak katılımcılara çeşitli sorular yöneltilmiş ve ölüme dayalı kaygı düzeyleri 'asla', 'bazen', 'sık sık' ifadeleri ile belirlenmeye çalışılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısıyla hesaplanarak 84 çıkarken, geçerlik analizi için yapılan KMO değeri 78 olarak saptanmıştır. Sonuçlardan yola çıkarak ölçeğin güvenilir ve geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Google-form aracılığıyla toplanan veriler, çalışmanın sonunda verileri SPSS IBM 26.0 programı ile analiz edilerek sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmanın hipotezleri ise şu şekildedir:

Hipotez 1: Covid -19 salgını ölüm kaygısını tetiklemiştir.

Hipotez 2: 46-ve üstü yaşındaki bireylerin ölüm kaygısı diğer yaş gruplarına göre daha fazladır.

Hipotez 3: Çalışan bireyler Covid – 19 salgını süresince ölüme daha fazla yaklaştığını düşünmüştür.

Hipotez 4: Bireyler kendi ölümlerinden çok yakınlarının hayatlarını kaybetmesinden korkmaktadır.

Hipotez 5: Salgın ile ilgili haberleri takip etme sıklığı ile 'sık sık' ölüm kaygısı hissedilmesi arasında pozitif bir korelasyon vardır.

Araştırma Bulguları**Katılımcıların Demografik Bilgileri****Tablo 1. Yaş ve cinsiyet değişkeni dağılımı.**

Yaş ve Cinsiyet			Cinsiyetiniz nedir?		Toplam
			Erkek	Kadın	
Yaş aralığınız nedir?	18-30	Yanıt veren kişi sayısı	21	68	89
		Yüzde %	33,9%	60,2%	50,9%
	31-45	Yanıt veren kişi sayısı	14	22	36
		Yüzde %	22,6%	19,5%	20,6%
	46 ve üstü	Yanıt veren kişi sayısı	27	23	50
		Yüzde %	43,5%	20,4%	28,6%
Toplam		Yanıt veren kişi sayısı	62	113	175
		Yüzde %	100,0%	100,0%	100,0%

Çalışmaya katılan 175 kişiden 62'si erkek, 113'ü kadındır. Katılımcıların %50,9'u 18-30 yaş aralığındayken %20,6'sı 31-45 yaş, %28,6'sının ise 46 ve üstü yaş aralığında olduğu görülmektedir. Cinsiyet bazında bakıldığında ise katılımcıların %64,6'sı kadın, %35,4'ü erkektir. Bu bağlamda çalışmaya katılanların yarısından fazlasını kadınların oluşturduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Eğitim düzeyi değişkeni dağılımı.

Eğitim düzeyi		Frekans	Yüzde Değeri	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
		5	2,9	2,9	2,9
	İlkokul/ Ortaokul	21	12,0	12,0	14,9
	Lise	32	18,3	18,3	33,1
	Üniversite (Lisans/Ön Lisans)	96	54,9	54,9	88,0
	Yüksek Lisans/ Doktora	21	12,0	12,0	100,0
	Total	175	100,0	100,0	

Çalışmaya katılanların eğitim düzeyi bulguları göstermektedir ki katılımcıların %54,9'u üniversite mezunu, %12'sinin İlkokul/Ortaokul mezunu, %18,3'ünün Lise mezunu, %12'si ise Yüksek Lisans/ Doktora mezunudur.

Tablo 3. Meslek değişkeni frekans dağılımı.

Meslek	Frekans	Yüzde Değeri	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Çalışan	85	48,6	48,6	48,6
Emekli	23	13,1	13,1	61,7
Ev Hanımı	19	10,9	10,9	72,6
İşsiz	17	9,7	9,7	82,3
Öğrenci	31	17,7	17,7	100,0
Toplam	175	100,0	100,0	

Çalışma durumu olarak da adlandırılarak katılımcılara yöneltilen mesleki durum belirleme sorusunda katılımcıların %48,6'sı iş sahibiyken, %10,9'u ev hanımı, %13,1'i emekli, %17,7'si öğrenci, %9,7'si işsizdir. Bu durumda araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun çalışanlardan olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Hanede yaşayan kişi sayısı frekans dağılımı.

Hanede yaşayan kişi sayısı	Frekans	Yüzde Değeri	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
1	13	7,4	7,4	7,4
2	38	21,7	21,7	29,1
3	48	27,4	27,4	56,6
4 ve üstü	76	43,4	43,4	100,0
Toplam	175	100,0	100,0	

Katılımcıların kendileri dahil hanelerinde yaşayan kişi sayısı anketin son sosyo-demografik sorusudur. Tablo incelendiği zaman araştırmaya katılanların %43,3'ünün 4 ve üstü sayıda kişiyle beraber yaşadığını göstermiştir. Bu oranı takiben katılımcıların %27,4'ü 3 kişilik, %21,7'si 2 kişilik ve %7,4'ü tek kişilik hanelerde yaşamaktadır. Sonuç olarak katılımcıların çoğu 4 ve üzeri sayıda kişiyle aynı hanede bulunmaktadır.

Kaygıya İlişkin Bulgular

Covid-19 salgını sırasında ölüm kaygısının ortaya çıkmasını ve tetiklenmesini konu eden bu araştırmada ölüm kaygısını tasvir etmek, ölüm kaygısı ve ölüme dair düşüncelerin yaş, cinsiyet ve meslek gibi sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisini tespit etmek amacıyla gerekli istatistiki analizler yapılmıştır. Bu istatistiki analizler çeşitli değişkenlere göre tablolara ve grafiklere aktarılmıştır.

Tablo 5. “Koronavirüs ortaya çıktıktan sonra virüse yakalanıp hayatımı kaybetmekten endişe duydum.” önermesi yaş değişkeni tablosu.

			Yaş aralığınız nedir?			Toplam
			18-30	31-45	46 ve üstü yaş	
Koronavirüs ortaya çıktıktan sonra virüse yakalanıp hayatımı kaybetmekten endişe duydum.	Asla	Yanıt veren kişi sayısı	11	6	9	26
		Yüzde %	12,4%	16,7%	18,0%	14,9%
	Bazen	Yanıt veren kişi sayısı	57	21	26	104
		Yüzde %	64,0%	58,3%	52,0%	59,4%
	Sık sık	Yanıt veren kişi sayısı	21	9	15	45
		Yüzde %	23,6%	25,0%	30,0%	25,7%
Toplam		Yanıt veren kişi sayısı	89	36	50	175
		Yüzde %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Genel toplama bakıldığında ele alınan üç yaş grubunun %59,4’ünün çoğunlukla ‘bazen’ kaygı yaşadığı görülmektedir. Yaş bazında bakıldığında ise 18-30 yaş arası katılımcıların %23,6’sı, 31-45 yaş arası katılımcıların ise %25’i, 46 ve üstü yaşa sahip katılımcıların ise %30’u virüse yakalanıp hayatını kaybetmekten ‘sık sık’ endişe duymuştur. Bu da toplam yüzdenin %25,7’sinin ‘sık sık’ hayatını kaybetmekten endişe duyduğunu göstermektedir. Buradan yola çıkarak Covid-19 ortaya çıktıktan sonra 46 ve üstü yaş grubundaki katılımcıların hayatını kaybetmekten diğer yaş gruplarına göre daha fazla endişe ettiği yorumu yapılabilir.

Tablo 6. “Koronavirüs ortaya çıktıktan sonra ölüme daha fazla yaklaştığımı düşündüm.” önermesi çalışma durumu tablosu.

			Çalışma durumunuz;					Toplam
			Çalışan	Emekli	Ev Hanımı	İşsiz	Öğrenci	
Ölüme daha fazla yaklaştığımı	Asla	Yanıt veren kişi sayısı	17	8	4	2	5	36
		Yüzde %	20,0%	34,8%	21,1%	11,8%	16,1%	20,6%

düşündüm.	Bazen	Yanıt veren kişi sayısı	56	7	10	9	20	102
		Yüzde %	65,9%	30,4%	52,6%	52,9%	64,5%	58,3%
	Sık sık	Yanıt veren kişi sayısı	12	8	5	6	6	37
		Yüzde %	14,1%	34,8%	26,3%	35,3%	19,4%	21,1%
Toplam		Yanıt veren kişi sayısı	85	23	19	17	31	175
		Yüzde %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Katılımcıların %58,3'ü ölüme daha fazla yaklaştığını 'bazen' düşünürken %21,1'i 'sık sık' düşünmüş ve %20,6'sı 'asla' düşünmemiştir. Meslek bazında bakıldığında ise çalışanların %14,1'i, emeklilerin %34,8'si, ev hanımlarının %26,3'ü, işsizlerin %35,3'ü ve öğrencilerin %19,4'ü ölüme daha fazla yaklaştığını 'sık sık' düşünmüştür. Elde edilen verilere göre çalışma durumuyla ölüme daha fazla yaklaşma düşüncesi arasında geçerli bir bağlantı bulunmadığı görülmektedir. Burada dikkat çeken nokta ise işsizlerin ölüme daha fazla yaklaştığını düşünen grup olmasıdır. İşsizlerin ardından 'sık sık' ölüme daha fazla yaklaştığını düşünen katılımcılar ise emekliler olmuştur.

Tablo 7. “Koronavirüs nedeniyle yakınlarımın hayatını kaybetmesinden fazlasıyla endişe duydum” önermesi yaş değişkeni grafiği.

			Yaş aralığınız nedir?			Toplam
			18-30	31-45	46 ve üstü	
Koronavirüs nedeniyle yakınlarımın hayatını kaybetmesinden fazlasıyla endişe duydum.	Asla	Yanıt veren kişi sayısı	4	1	1	6
		Yüzde %	4,5%	2,8%	2,0%	3,4%
	Bazen	Yanıt veren kişi sayısı	26	17	15	58
		Yüzde %	29,2%	47,2%	30,0%	33,1%
	Sık sık	Yanıt veren kişi sayısı	59	18	34	111
		Yüzde %	66,3%	50,0%	68,0%	63,4%
Toplam		Yanıt veren kişi sayısı	89	36	50	175
		Yüzde %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Katılımcıların %63,4'ü yakınlarının hayatını kaybetmesinden 'sık sık' endişe duyarken %33,1'i 'bazen' endişe duymuştur. Asla cevabını verenlerin toplam sayısı ise %3,4'tür. Yaş değişkeni bazında bakıldığında 46 ve üstü yaş grubunda olan katılımcıların %68'i, 31-45 yaş aralığındaki katılımcıların %50'si ve 18-30 yaş aralığındaki katılımcıların ise %66,3'ünün yakınlarını kaybetmekten sık sık endişe duyduğu belirlenmiştir. Böylece araştırmaya katılan bireylerin büyük çoğunluğunun yakınlarının ölümü hakkında fazlasıyla endişe duyduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 8. “Koronavirüs ortaya çıktıktan sonra virüse yakalanıp hayatımı kaybetmekten korktum.” önermesinin ‘virüsle ilgili haberlere ayrılan günlük ortalama saat’ değişkenine göre tablosu.

			Virüsle ilgili haberleri takip etmeye günlük ortalama kaç saat ayırdınız?			Toplam
			1 saat	2-3 saat	4 saat ve üstü	
Virüse yakalanıp hayatımı kaybetmekten endişe duydum.	Asla	Yanıt veren kişi sayısı	21	4	1	26
		Yüzde %	21,6%	9,5%	2,8%	14,9%
	Bazen	Yanıt veren kişi sayısı	61	22	21	104
		Yüzde %	62,9%	52,4%	58,3%	59,4%
	Sık sık	Yanıt veren kişi sayısı	15	16	14	45
		Yüzde %	15,5%	38,1%	38,9%	25,7%
Toplam		Yanıt veren kişi sayısı	97	42	36	175
		Yüzde %	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Koronavirüs haberlerini takip etmeye 1 saat ayıranların %62,9’unun, 2-3 saat ayıranların %52,4’ünün, 4 saat ve üstü zaman ayıranların %58,3’ünün hayatını kaybetmekten ‘bazen’ endişe ettiği bulgularına ulaşılmıştır. Veriler incelendiğinde haber takip etme sıklığının artmasıyla ölüm kaygısı arasında yeterli ve belirgin bir ilişki bulunamadığı ortaya çıkmıştır. Bu da medya kanallarının koronavirüs kaygısını tetiklediği düşüncesinin tartışılabilir olduğunu göstermiştir.

SONUÇ YERİNE

Araştırma sonuçlarına göre Aralık 2019’dan beri içinde bulunduğumuz ve tüm dünyanın mücadele ettiği Covid-19 salgınının ölüm kaygısını tetiklediği belirlenmiştir. Katılımcıların sadece %15’i koronavirüs salgını süresince hayatını kaybetmekten hiçbir zaman kaygı duymadığını belirtirken diğer katılımcıların %85’inin ölüm kaygısı yaşadığı fakat bunların sıklığının değiştiği belirlenmiştir.

Kişisel özellikler arasında yer alan yaş ve cinsiyet değişkenlerinin ölüm kaygısı üzerinde etkili olduğu görülürken, çalışma durumu ve haber takip etme sıklığı gibi özelliklerin ölüm kaygısı ile ilişkisi saptanamamıştır. İş hayatına dâhil olan bireylerin salgın sürecinde işe giderken kendilerini güvende hissetmediklerini ve hayati tehlikelerinin olduğunu sosyal medya ve haber kanalları aracılığı ile dile getirmeleri sık sık gündeme taşınırken, araştırmaya katılan çalışanların yalnızca %14,1’lik kısmı ‘ölüme daha fazla yaklaştığını’ sıkça

düşünmüştür. Aksi şekilde ölüme daha fazla yaklaştığını düşünen katılımcıların işsizlerden ve emeklilerden oluştuğu görülmüştür.

Yaş değişkeni ele alındığında ise en büyük fark 18-30 yaş arası bireylerde görülmektedir. Bu yaş aralığındaki katılımcıların sadece %23,6'sı kendi hayatını kaybetme konusunda sık sık kaygı yaşadığını belirtirken, yakınlarının ölümü söz konusu olduğunda ise %66,3'ünün aile bireylerinin veya sosyal çevrelerindeki bireylerin hayatını kaybetmesinden daha fazla endişe duyduğu saptanmıştır. Bunun başlıca nedenlerinden biri ise şüphesiz ki uzmanların genç bireylerin bu salgında çoğunlukla 'taşıyıcı' olarak rol oynadığını ve ölüm oranlarının oldukça düşük olduğunu duyurmalarıdır.

Toplumu ve toplulukları etkileyen en büyük unsurlardan biri olarak geçmişten bu yana devam eden salgınlar yapılan araştırma sonucunda da görüldüğü üzere ölüm kaygısını tetiklemiştir. Ölüm kaygısını tetikleyen başlıca unsurlardan biri ise birçok psikolog/psikiyatrin da belirttiği gibi belirsizliktir. Bireylerin hayatları konusunda endişe duymalarının temelinde virüsün ne zaman biteceğine dair bir bilinmezlik olmasının yer aldığını söylemek mümkündür. Öte yandan araştırmanın, vakaların düşüşe geçip tekrardan arttığı ve günlük vaka sayısının tekrar 1.000'in üzerine çıkmaya başladığı dönemde yapıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışan bireylerin yalnızca %14,1'inin ölüme daha fazla yaklaştığı düşünmesi "*Çalışan bireyler Covid – 19 salgını süresince ölüme daha fazla yaklaştığını düşünmüştür*" algısını desteklemediği şeklinde anlaşılabilir. Bulgularda, 1 saat, 2-3 saat ve 4 saat ve üstü koronavirüs haberlerini takip eden katılımcıların sırasıyla %62,9, %52, %58'inin 'bazen' kaygılandığını belirtmesi nedeniyle "*Salgın ile ilgili haberleri takip etme sıklığı ile 'sık sık' ölüm kaygısı hissedilmesi arasında pozitif bir korelasyon vardır*" algısını tam olarak desteklemediği şeklinde düşünülebilir.

Araştırmanın hipotezleri destekleyen bulguları ise şöyledir: Katılımcıların %85'inin ölüm kaygısı yaşadığını belirtmesi "*Koronavirüsün ölüm kaygısını artırdığı*" hipotezini desteklemektedir. 46 ve üstü bireylerin %30'unun virüse yakalanıp hayatını kaybetmekten 'sık sık' endişe duyduğunu belirtmesi "*46 ve üstü yaşında olan bireylerin ölüm kaygısı diğer yaş gruplarına göre daha fazladır*" hipotezini desteklemektedir. Tüm yaş gruplarındaki katılımcıların verdikleri yanıtlara göre katılımcılar, kendi hayatlarını kaybetmekten çok yakınlarının hayatını kaybetmesinden daha fazla korkmaktadır ve bu bulgular "*Bireyler kendi ölümlerinden çok yakınlarının hayatlarını kaybetmesinden korkmaktadır*" hipotezini tümüyle desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Balcı, B. (2014). Savaş Fotoğrafçılığı Bağlamında Ölüm ve Mahremiyet: Ölü Bedenlerin Teşhiri ya da Medyanın Ölü Seviciliği. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bauman, Z. (1992). *Morality, Immorality and Other Life Strategies*. CA: Stanford University Press.
- Bauman, Z. (2018). *Akışkan Hayat*. Akın Emre Pilgir (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Becker, E. (1973). *The Denial of Death*. New York: Simon & Schuster Ltd.
- Bildik, T. (2013). Ölüm, kayıp, yas ve patolojik yas, *Ege Tıp Dergisi*, 52(4), 223-229.
- Blauner, R. (1966). Death and Social Structure. *Psychiatry- Interpersonal and Biological Processes*, 29(4), 378-394.
- Burcu, E., Akalın, E. (2008). Ölüm Olgusu Üzerine Sosyolojik Tartışmalar. *Türkiyat Araştırmaları*, 8, 29-54.
- Byrd, A.D. (2013). Structure Matters: Examining Illness Behavior Using Parsons 's Sick Role. *Masters Theses & Specialist Projects*, Paper 1310. Erişim adresi: <http://digitalcommons.wku.edu/theses/1310>
- Ceylan, U. E. (2018). Dehşet Yönetimi Perspektifiyle Terör Saldırılarından Doğrudan Etkilenmede Ölüm Kaygısı ve Dini Tutum. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (57), 279-288.
- Çebi, E. (2020). Covid-19 Salgını Döneminde “Normal” ve “Yeni Normal” Yaşam Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (73), 583-593.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. Zühre İlkgelen (Çev.). İstanbul: Pozitif.
- Faunce, W., Fulton, R. (1958). *The Sociology of Death: A Neglected Area of Research*. *Social Forces*, 36(3), 205-209.
- Glaser, B.G., Strauss, A.L. (1965). *The Awareness of Death*. New York: Routledge.
- Glaser, B.G., Strauss, A.L. (1968). *Time for Dying*. New York: Routledge.
- Higo, M. (2012). Surviving Death-Anxieties in Liquid Modern Times: Examining Zygmunt Bauman's Cultural Theory of Death and Dying. *OMEGA- Journal of Death and Dying*, 65(3), 221-238.
- Hökelekli, H. (1991). Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikoloji. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 151-165.
- Illich, I. (1976). *Limits to Medicine: Medical Nemesis: The Expropriation of Health (Open Forum)*. Birleşik Krallık: Marion Boyars.
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi. *Istanbul University Journal of Sociology*, 40 (1), 541-573.
- Kavaklı, M., Ak, M., Uğuz, F. ve Türkmen, O. (2020). Algılanan COVID-19 tehdidi ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkide öz şefkatin aracı rolü. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23 (1), 15-23.
- Nar, M. Ş. (2020). Covid-19 Salgını ve Dönüşümünün Etkisi: Şimdi ve Sonrası. *İmgelem*, 4(7), 363-382.
- Sağır, A. (2016). Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Yemek, Cenaze ve Ölümün Sofra Pratikleri Üzerine, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 271 – 298.
- Sağır, A. (2013). Ölüm, Kültür ve Kimlik: İğdır Ölü Bayramı ile Meksika Ölü Günü Örneği. *Milli Folklor Dergisi*, 25 (98), 125-137.
- Türkmen, O. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Ölüm Kaygısı ile Algılanan Stres Düzeyi Arasındaki İlişkide Bilinçli Farkındalığın Aracı Rolü. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Walter, T. (1991). Modern Death: Taboo or not Taboo?. *Sociology*, 25(2), 293-310.
- Walter, T. (2008). The Sociology of Death. *Sociology Compass*, 2 (1), 317-336.

Wong, T.W, Gao Y., Wilson, W.S.T. (2007). Anxiety among university students during the SARS epidemic in Hong Kong. *Stress and Health*, 23(1), 31–35.

Yalom, I.D. (2008). *Staring at the Sun: Overcoming the Terror of Death*. California: Jossey-Bass Inc.

Zafer, C. (2019). Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (15), 64-82.